

ORDU
ÜNİVERSİTESİ

ÜNİYE İKTİSADİ VE İDARİ
BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Ordu Üniversitesi Ünye İİBF Adına Sahibi
Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı
Prof. Dr. Sadık KILIÇ

Editör

Yrd. Doç. Dr. Merter AKINCI

Editör Yardımcıları

Yrd. Doç. Dr. Gönül YÜCE AKINCI

Yrd. Doç. Dr. Oğuz TÜMTÜRK

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Erman EROL

Öğr. Gör. Cem ANGIN

Danışma Kurulu

Prof. Dr. İsa İPÇİOĞLU

Prof. Dr. Şeref KALAYCI

Prof. Dr. Ali KOÇ

Prof. Dr. Cem SAATÇIOĞLU

Prof. Dr. Hayrettin USUL

Prof. Dr. Ömer YILMAZ

Yazı İşleri

Volkan ÇÜMENLİ

ISSN: 2602-2192

Aralık 2017 Cilt: 1 Sayı: 2

MAKALELER

Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği

Berna YİĞİT-Özal ÇİÇEK-Mustafa ÖZTÜRK

Erken Cumhuriyet Döneminde Devlet'in Rolü Bağlamında Fındık Piyasasının Örgütlenmesi ve İhracatçı Tüccarların Ayrışması Sürecinde Karadeniz Fındık İhracatçıları Birliği'nin Kurulması

A. Haydar SOYSÜREN

Fındıklılığın Tarihsel Gelişimi (1850-1950)

İhsan S. KAYNAR

Türkiye'de Fındık Üretici Fiyatlarındaki Dalgalanmaların Analizi

Seval MUTLU ÇAMOĞLU

The Impact of Emotional Intelligence on Turnover Intention: Testing the Mediatonal Role of Perceptions of Organizational Politics

Sema YİĞİT

Causal Relationship between Coal Consumption and Economic Growth in Turkey

Cengiz AKTAŞ

Tüketicilerin Reklamlara Yönelik Kuşkuculuğu Üzerine Bir Araştırma: Iğdır Örneği

Melahat B. AĞIRKAYA-Hakan GÜNGÖRMEZ

CİLT: 1 SAYI: 2 ARALIK 2017

**ÜNİYE
İKTİSADİ VE
İDARİ BİLİMLER
FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

ÜNİYE İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt: 1

Sayı: 2

Aralık 2017

SAHİBİ

Ordu Üniversitesi Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına
Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı
Prof. Dr. Sadık KILIÇ

EDİTÖR

Yrd. Doç. Dr. Merter AKINCI

EDİTÖR YARDIMCILARI

Yrd. Doç. Dr. Gönül YÜCE AKINCI
Yrd. Doç. Dr. Oğuz TÜMTÜRK
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Erman EROL
Öğr. Gör. Cem ANGIN

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. İsa İPÇİOĞLU – Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Prof. Dr. Şeref KALAYCI – Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ali KOÇ – Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Cem SAATÇIOĞLU – İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Hayrettin USUL – İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer YILMAZ – Atatürk Üniversitesi

SEKRETERYA VE YAZI İŞLERİ

Volkan ÇÜMENLİ

YAZIŞMA VE HABERLEŞME ADRESİ

Ordu Üniversitesi, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Gölevi Mevkii, Devlet Sahil Yolu
Posta Kodu: 52300, Ünye-Ordu/TÜRKİYE
Telefon: 0 452 323 82 55

E-Posta: volkancumenli@gmail.com

Web: <http://dergipark.gov.tr/uiibfd>

Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yılda İki Kez Haziran ve Aralık Aylarında Yayımlanan Hakemli Bir Dergidir. Bu Dergide Yayımlanan Makalelerin Bilim ve Dil Bakımından Sorumluluğu Yazarlarına Aittir. Dergide Yayımlanan Makalelerin Yayın Hakkı Ordu Üniversitesi Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne Aittir ve Yayıncının İzni Olmaksızın Hiçbir Şekilde Çoğaltılamaz. Yayımlanan Makaleler, Kaynak Gösterilmek Suretiyle Kullanılabilir. Makalelerdeki Düşünce, Görüş ve Varsayımlar Eser Sahiplerine Aittir; Ordu Üniversitesi Sorumlu Tutulamaz.

BU SAYININ HAKEMLERİ

Doç. Dr. Sebiha KABLAY
Yrd. Doç. Dr. İlkben AKANSEL
Yrd. Doç. Dr. Eda BOZKURT
Yrd. Doç. Dr. Özge DEMİRAL
Yrd. Doç. Dr. Baki DEMİREL
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Arif EREN
Yrd. Doç. Dr. Ayşe ERGİN
Yrd. Doç. Dr. M. Erman EROL
Yrd. Doç. Dr. Yasemin HANCIOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Fatma MUMCU KÜÇÜKÇAYLI
Yrd. Doç. Dr. Özgür NARİN
Yrd. Doç. Dr. Haktan SEVİNÇ
Yrd. Doç. Dr. Çağatay E. ŞAHİN
Yrd. Doç. Dr. Erol TEKİN
Yrd. Doç. Dr. Oğuz TÜMTÜRK
Yrd. Doç. Dr. Umut ULUKAN
Yrd. Doç. Dr. Deniz YILDIRIM
Yrd. Doç. Dr. Gönül YÜCE AKINCI

Not: Liste alfabetik olarak düzenlenmiştir.

İÇİNDEKİLER

Dekan'ın Mesajı

Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği 1
Berna YİĞİT-Özal ÇİÇEK-Mustafa ÖZTÜRK

Erken Cumhuriyet Döneminde Devlet'in Rolü Bağlamında Fındık Piyasasının Örgütlenmesi ve İhracatçı Tüccarların Ayrışması Sürecinde Karadeniz Fındık İhracatçıları Birliği'nin Kurulması 26
A. Haydar SOYSÜREN

Fındıklılığın Tarihsel Gelişimi (1850-1950) 43
İhsan S. KAYNAR

Türkiye'de Fındık Üretici Fiyatlarındaki Dalgalanmaların Analizi 54
Seval MUTLU ÇAMOĞLU

The Impact of Emotional Intelligence on Turnover Intention: Testing the Mediatonal Role of Perceptions of Organizational Politics 63
Sema YİĞİT

Causal Relationship between Coal Consumption and Economic Growth in Turkey 78
Cengiz AKTAŞ

Tüketicilerin Reklamlara Yönelik Kuşkuculuğu Üzerine Bir Araştırma: Iğdır Örneği 84
Melahat B. AĞIRKAYA-Hakan GÜNGÖRMEZ

YAZIM KURALLARI..... 94

Dekan'ın Mesajı,

Kurumsal realitesi ve Yüksek Öğretimdeki geleneksel konumuyla olduğu kadar bünyesinde ihtiva ettiği bölümleri ve anabilim dallarıyla Ordu Üniversitesi Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, beşeri ve sosyal bilimler ile iktisadi hayat ve onu besleyen kılcal damarların kesiştiği noktada yadsınamayacak bir öneme haizdir. Kurumun kendisi hakkındaki bu yüksek algı ve öz saygısı, özellikle onun çalışma ve araştırma alanı; yönelmiş olduğu sosyoekonomik hedefler bakımından da giderek daha yüksek ve etkili bir hedefe yönelmeyi gerektirmektedir. Zira, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, bir yandan gerek beşeri idari gerekse ekonomik ilişkileri içinde varlığını idame ettiren toplumu, onun kurucu ve olmazsa olmaz unsuru olan insan bireylerinin iktisadi, idari ve toplumsal davranış biçimlerini ve bunların nesnel sonuçlarını irdeler, ona dair sayısal ve kümülatif olarak da ifade edilebilir ve gerçekçi projeksiyonlar sunarak 'tarih içinde' sağlıklı şekilde yol almasına yardımcı olmayı amaçlar. Bu misyon ve vizyon doğrultusunda, aynı zamanda, nesnel alem ile 'insanlık küresi' (sfer) dünya arasındaki bu karmaşık, yoğun ve kestirilemez etkileşimlerin bir yansıması olarak da birçok inceleme, araştırma, proje vb. zihin emek ürününü ortalaya koymayı hedefler.

Bilgi dünyasına sunulan Fakültemiz Dergisi'nin yeni sayısı da, işte sözünü ettiğimiz bağlam içinde, toplumumuzun özellikle iktisadi ve davranışsal hayat tezahürlerine dönük kimi alanlarda gerçekleştirilmiş; görünürde salt iktisadi bir faaliyet olarak değerlendirilse de, en uç ve mahrem noktalarına değin salt insani kaygılar, özlemler, hedefler, bir takım coşkular ya da korkular vb. atıflar, örtük ya da aşikâr göndermeler içeren çok değerli ve geliştirilebilir çalışmaları okuyucuyla buluşturmaktadır.

Bu bağlamda mesela, "Gezici Mevsimlik tarım İşçileri ile Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği" başlıklı çalışma, kadim bir insanlık durumu ve artık değer üretme çabası olarak, hangi statü ve sosyal mevkide olursa olsun, bu ülkenin beşeri nesnel ve sosyal bir anını göstermek üzere, kesinlikle pek çok bireyin kendi öznel zaman ve tarih kesitindeki haliyle örtüşür gibidir. Şöyle ki, dışımızdaki bir olgu olarak duran yevmiyecilik realitesi, süre duran bir panorama olarak, geçmişte ya da elan fındık yevmiyeciliği ve gündelikçiliği yapmış/yapıyor olma olasılığı yüksek bizlerin/yöre insanların başkalarıyla güçlü empatik bağlar kurmamızın da dolaylı bir patikasının oluşturur.

Fakültemiz dergisinde 'Fındık' eksenli yazılmış makaleler ve araştırmalar da, salt objektif konu ve saha araştırmaları olmalarının ötesinde, diğer bölgelerin de ithalat girdisi sağlayan tarımsal ürünleriyle paralel araştırmalar, onlara yönelik kimi göndermeler içermeleri yanında, daha da etkili olmak üzere, bu yörede doğmuş, yetişmiş, biyolojik kurucu kişilik özellikleri buralardan devşirmesi yanında, kültürel tayflarından da geçmiş olan bir birey için, tam da varoluşunun bam teline dokunan nostaljiler, özlemler, hayıflanmalar; hatta kimi vakit retrospektif karakterli yerinme, sevinme anlarını vb. de hayale davet eden, güçlü çağrışımlara sahiptirler.

İşte bu sebeplerle, giderek daha etkili yazılarıyla Ülkemizin ilmi düşünsel hayatında ve ekonomik/idari katmanlarında kendisini güçlü biçimde hissettirmesini ümit ettiğim Ordu Üniversitesi Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi için başarı yolunda güçlü ve en içten dileklerimi paylaşıyorum. Bu muhtevada, yazılarıyla, derginin zengin içeriğinin

oluşmasına katkı sağlayan yazarlarına; aynı şekilde, idari ve editoryal çalışmalarıyla, kalite ve kalıcı etki oluşturma yolunda gayretlerini esirgemeyen tüm akademisyenlere de tebriklerimi sunuyorum.

Nihayet, yeni ve mit verici tezleri, sunacağı bilimsel öngörüler ve gelecek okumalarıyla daha güçlü, daha etkili ve pek tabii ki, yerel bilgi ve deneyimler ile ulusal ve uluslararası bilgi, deneyim ve teorilerin imtizaç ettiği bir kavşak noktasında bulunmayı hedefleyen Ordu niversitesi nye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi dergisinin daha ışıltılı ve dopdolu sayılarında buluşma dileğiyle, emeği geçen herkesi gönülden kutluyorum.

*Prof. Dr. Sadık KILIÇ
Ordu niversitesi
nye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekan V.*

Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri İle Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği¹

Berna YİĞİT*
Özal ÇİÇEK**
Mustafa ÖZTÜRK***

Özet

Tarımda yaşanan dönüşümle birlikte tarımsal üretimde insan emeğinin yerini makinelerin alması, toprakların bölünmesi, hükümetlerin uyguladıkları tarım politikaları, zorunlu göç uygulamaları ve ailelerin çocuklarının daha iyi bir eğitim alabilmesi için kentlere yönelmesi gibi etkenler kırsalda yaşayan ve tek geçim kaynağı tarım olan insanların kentlere göç etmesine yol açmıştır. Yaşamları boyunca yalnızca tarımla ilgilenen insanlar kentlere geldiklerinde düşük ücretli ve sosyal güvenciden yoksun bir şekilde çalışmak zorunda kalmıştır. Kentlere göç etmeyerek köylerde yaşamaya devam eden ve mülksüzleşme süreci sonunda topraklarını kaybeden kitleler ise; iklimsel çeşitlilik nedeniyle farklı dönemlerde ve bölgelerde yetişen tarımsal ürünlerin çapasında yahut hasadında çalışmak üzere mevsimsel olarak göç etmek durumunda kalmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğunda nüfusun tarım sektöründe yoğunlaşmasıyla birlikte genel görüntü tarımda istihdam edilen bu kitlenin aldığı ücretlerin düşüklüğü dolayısıyla yoksulluktan kurtulamadığı şeklindedir. Tarımda çalışan işgücü oranının hala Avrupa ortalamasının oldukça üzerinde olduğu Türkiye’de de tarım sektörü aracılığıyla ülke ekonomisine katkı sağlayan kitlelerin sosyal ve ekonomik haklarına yönelik düzenlemeler göz ardı edilmiş, tarımda yaşanan dönüşüm süreci hızla devam ederken insan emeğine verilen değerde ise aynı oranda gelişim gözlenememiştir.

Tarımsal üretim içerisinde yoğun emek süreçlerine tabii olan mevsimlik tarım işçileri, asgari yaşam koşullarının oldukça altında yer alan bir toplumsal grup olarak emeklerinin karşılığını alamayan tarım emekçileri içerisinde koşulları en kötü olan kitleyi temsil etmektedir. Bu grup; sürekli hareket halinde olan ve genellikle mevcut tarımın yapıldığı coğrafyaya uzak noktalardan gelen gezici tarım işçileri ile lokal olarak mevcut tarımın yapıldığı o bölgenin insanlarından oluşan yerli mevsimlik tarım işçilerinden oluşmaktadır.

Güvencesiz ve sosyal haklardan yoksun olarak çalışan mevsimlik tarım işçileri uzun çalışma saatleri ve kötü yaşam koşulları nedeniyle sağlık sorunları yaşamakta ancak sosyal güvenceleri olmaması nedeniyle tedavi olmaları için gereken hizmeti alamamaktadır. Sosyal haklar açısından dezavantajlı olan bu işçiler aynı zamanda ekonomik olarak da toplumun gerisinde yer almaktadır. Tek geçim kaynaklarının sadece çalıştıkları dönemde elde ettikleri gelir olduğu düşünüldüğünde daha fazla kazanmak için ailenin tüm fertleri çocuk yaşlı demeden çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu durum çocukların eğitimlerini tamamlamaları açısından engel oluşturmakla birlikte hem çocuk işçiliği sorununu meydana getirmekte hem de bu çocukların başka meslekler edinmelerini imkânsızlaştırmaktadır.

Çalışma; tüm bu sosyal sorunlar çerçevesinde Isparta ili sınırları içerisinde gezici olarak mevsimlik tarım işçiliği yapan işçiler ile Isparta ili ve ilçelerinden taşımacılıkla yevmiyeli olarak gelen mevsimlik tarım işçilerinin sosyal ve ekonomik durumlarını karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla; Isparta’da tarımsal üretimin yoğun olarak yapıldığı Şarkikaraağaç ve

¹ Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen 4774-YL1-16 No’lu “Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerel Mevsimlik Tarım İşçilerinin Durumlarının Karşılaştırılması: Isparta İli Örneği” adlı Yüksek Lisans Tez projesinden oluşturulmuştur.

* Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, yigitberna@windowslive.com

** Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı, ozalcicek@hotmail.com

*** Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Yönetim ve Çalışma Psikolojisi Anabilim Dalı, mustafaozturk@sdu.edu.tr

Berna YİĞİT-Özal ÇİÇEK-Mustafa ÖZTÜRK, Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği

Yalvaç ilçelerine nohut hasadında çalışmak üzere gelen 200 gezici mevsimlik tarım işçisi, Gelendost ve Eğirdir ilçelerine elma toplamak için gelen 200 yerli mevsimlik tarım işçisi olmak üzere toplamda 400 mevsimlik tarım işçisine anket uygulanarak mevcut durumları hakkında bilgi edinilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Tarımsal Dönüşüm, Mevsimlik Tarım İşçiliği, Isparta.

Comparative Analysis of Traveling Seasonal Agricultural Labourers and Local Seasonal Agricultural Labourers: The Case of the Province of Isparta

Abstract

Together with the substitution of human labour with machines as a consequence of the transformation in agriculture those people who live in rural areas and whose only mean of living is the agriculture have started to immigrate to cities. Those people, who had earned their living only with agriculture, had to work in low income jobs without any social security when they came to cities. On the other side, others, who did not immigrate to cities and stayed in the country and hence lost their lands with the dispossession process had to immigrate seasonally in different periods due to climatic variety and the timing of hoeing and harvest of agricultural products in different regions.

In most of the developing countries, together with the concentration of population in the agricultural sector, the overall picture is that as the wages of the masses employed in the agricultural sector are low, they could not get rid of the poverty. In Turkey where the number of labour force employed in the agriculture is still higher than the European average, the regulations for social and economic rights of those masses who contribute national economy through agricultural sector have been ignored and no proportional development has been observed in the value assigned to human labour while the transformation process in the agriculture is continuing.

Seasonal agricultural labourers who are subject to labour intensive processes in the agricultural production represent the most disadvantageous mass among agricultural labourers who are defined as a social group living under minimum conditions and that could not receive a recompense for their works. Seasonal agricultural labourers are composed of two groups: traveling seasonal agricultural labourers who are constantly mobile and live far from the work place and local seasonal agricultural labourers composing of local people who live close to the place of production.

Those seasonal agricultural labourers who work without any social security and social rights experience health problems due to long working hours and bad living conditions but could not receive any treatment as they do not have social security. These labourers who are disadvantageous in terms of social rights are also economically behind the society. If it is thought that the only income they receive is the wages earn in return for working, it is obvious that in order to earn more, they – as the whole family – have to work young and old. This in turn hinders the education of children and creates both the problem of child labour and the impossibility of those children to get a profession.

In the context of these social problems, the study aims to comparatively analyse the social and economic conditions of the labourers who work in the boundaries of the province of Isparta as travelling seasonal agricultural labourers and the seasonally transported labourers who are from the province of Isparta and its districts as jobbers. For this purpose, in order to gather information about the current situations of the labourers at the total 400 questionnaires are to be applied, 200 of which to those traveling seasonal agricultural labourers who come to the districts of Şarkikaraağaç and Yalvaç for chickpea harvest and 200 of which to those local seasonal agricultural labourers who work at the apple harvest in the districts of Gelendost and Eğirdir.

Keywords: Immigration, Agricultural Transformation, Seasonal Agricultural Work, Isparta.

Giriş

Tarım toplumlarında insanlar üretim ve dolayısıyla da gelir bakımından toprağa bağımlı olduklarından yer değiştirmeleri genellikle zorunlu nedenlerden kaynaklanmaktadır (Tekeli, 2008, s. 173). Kırsalın iticiliği, kentin ise çekiciliği göç olgusunun temel taşlarını oluşturmakla birlikte küçük toprak sahipleri, topraksız köylüler ve tarım işçileri; tarımda değişen üretim yöntemleri, sınırlı istihdam olanakları ve mevsimsel etkiler nedeniyle ülkenin çeşitli yerlerine dönemsel olarak tarım ürünlerinin çapası yahut hasadında çalışmak üzere göç etmektedirler (Çınar, 2014). Tarımsal yörelerde mevsimsel etkiler nedeniyle işgücü arz ve talebi arasındaki farkı kapatmak amacıyla yaşanan hareketlilik olarak da tanımlanan mevsimlik göç olgusu (Lordoğlu & Çınar, 2011, s. 420-421); farklı iklim türleri görülmesinin bir sonucu olarak çeşitli bölgelerde yetiştirilen farklı tarım ürünleri nedeniyle ilkbahar, sonbahar ve yaz aylarında yoğunlaşmaktadır (Tabcu, 2015, s. 13). Özellikle topraksız köylüler tarım işçisi olarak çok düşük ücretlerle ve sosyal sigortadan mahrum olarak ya yaşadıkları bölge içerisinde ya da başka bölgelere göç ederek bu yörelerdeki tarım arazilerinde çalışmaktadırlar (Öztürk, 2008, s. 619).

Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmak hangi gerekçeye dayanırsa dayansın bu çalışma türünün sürdürülmesindeki temel etken işçilerin yaşadıkları yerlerde hayatlarını idame ettirebilecek düzeyde bir gelirden yoksun olmalarıdır (Görücü & Akbıyık, 2010, s. 196). Bu açıdan ücret, konut ve beslenme olanaklarının yetersiz olması işçilerin yaşam koşullarını da olumsuz yönde etkilemektedir. Mevsimlik tarım işçileri açısından olumsuz başka bir konu da iş güvencesizliği ile ilgidir. Tarım işlerinde çalışanların iş kanunu kapsamına alınabilmesi için 50'den fazla işçi çalıştırıyor olması gerekmektedir (md4). Mevsimlik tarım işçilerinin kayıt dışı çalıştıkları göz önünde bulundurulduğunda bu kapsamda bir iş güvencesinden faydalanamayacakları açıktır (Kablak, 2015, s. 94). Bu durum işçilerin; hem kendi yaşadıkları bölgelerde hem de çalışmak amacıyla gittikleri yörelerde Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'ndan faydalanamamalarına yol açmaktadır (Özbekmezci & Sahil, 2004, s. 262).

Kayıt dışı çalışan mevsimlik tarım işçileri hakkında net veriler elde edilememesinden dolayı mevsimlik tarım işçisi olarak çalışanların sayısı tam olarak bilinmemektedir (Akbıyık, 2011, s. 139). Türkiye'de 2016 yılı için genel kayıt dışı istihdam oranı %33,49 olarak belirlenirken tarım sektöründeki kayıt dışı istihdam oranı %82,09 olarak tespit edilmiştir (Sosyal Güvenlik Kurumu, 2017). Kırsal kesimde topraksız ya da yeterli toprağa sahip olmayan - bu kesim kırsal alandaki nüfusun yarısını oluşturmaktadır- kesim kayıt dışı olarak çalışmaktadır (Akbıyık, 2011, s. 139).

Tarım işçileri, yaşadıkları yere göre yapılan sınıflandırmayla gezici ve yerli mevsimlik tarım işçileri olarak iki kategoride değerlendirilmektedir. *Gezici mevsimlik tarım işçileri* tarımsal üretimin yapılacağı yere dışarıdan gelen işçiler olarak tanımlanmakta iken (Görücü & Akbıyık, 2010, s. 192), yerli (gündelikçi) mevsimlik tarım işçileri için ise literatürde tam bir tanım bulunmamaktadır. Bununla birlikte işin yapılacağı yere görece yakın yerlerde ikamet eden ve aldıkları yevmiye karşılığı günübirlik olarak tarlalara giden işçiler *yerli (gündelikçi) mevsimlik tarım işçisi* olarak adlandırılmaktadır (Beleli, 2013, s. 15).

Mevsimlik tarım işçileri; yaşam ve barınma koşullarındaki uyumsuzlukla birlikte yetersiz ve dengesiz beslenme, aşırı sıcak ve soğuklardan kaynaklanan hastalıkların beraberinde yaşanan kazalardan kaynaklanan yaralanmalar ve tüm bunlarla birlikte hizmete erişememe nedeniyle meydana gelen ölümler, kötü şartlarda çalışmanın yanı sıra sosyal dışlanmaya da maruz kalan bir grup olarak ele alınmaktadır. Bu işçi kesimi, son yıllarda yoğunlaşan çalışmalarda araştırmacılar, hükümetler ve bilim insanları tarafından çalışma hayatının görünmeyenleri ve duyulmayanları olarak nitelendirilmektedir (Hurst, 2007, s. 89-90).

1. Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçiliği

Türkiye tarımında bilinen mevsimlik tarım işçiliği Kavalalı İbrahim Paşa'nın 1830 yılında Sudan'dan getirdiği işçilerle ilk olarak Çukurova Bölgesi'ne pamuk ekimiyle başlamış daha sonra da Ege ovalarında yaygın hale gelmiştir. Ekim alanları genişleyip üretim artışı sağlandıkça daha fazla işçiye ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle 1834 yılında çalışma saatleri ve ücretlerle birlikte

Berna YİĞİT-Özal ÇİÇEK-Mustafa ÖZTÜRK, Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği

ortaya çıkabilecek iş uyuşmazlıklarının çözümü amacıyla resmi düzenlemeler yapılmıştır. İşçi ücretleri kurulan bir komisyon tarafından arz ve talebe göre belirlenmiş ve 5,5 günlük çalışma karşılığında 7 günlük ücret verilmesi kararlaştırılmış olup, bu düzenleme mevsimlik tarım işçilerine yönelik hafta tatili uygulaması olduğunun da bir göstergesi olmuştur (Akbiyık, 2008, s. 229). Ancak yaklaşık yüz yıl sonra Adana'da düzenlenen tarım işçiliği ile ilgili bir kongrede yayımlanan raporda ortaya çıkan sonuçlar işçi ücretleri, çalışma koşulları ve işçi temini gibi konuların zaman geçtikçe ciddi boyutlara ulaşan sorunlar haline geldiğini göstermiştir (Akbiyık, 2008, s. 330). Ülke nüfusunun yaklaşık %20'sinin geçimini sağlayan tarım sektöründe, istihdam edilen işçilerin neredeyse yarısının mevsimlik tarım işçilerinden oluştuğu tahmin edilmekte ve sayısal olarak oldukça fazla olan mevsimlik tarım işçileri asgari yaşam koşullarını elde edemedikleri gibi bunun yanı sıra yeterli düzeyde yasal korumadan da faydalanmamaktadır (Öz Selek & Bulut, 2013, s. 95).

Bu nedenle yaşam ve çalışma koşulları diğer tarım işçilerine göre daha ağır şartlar taşıyan mevsimlik tarım işçilerinin mevzuatla özel olarak korunmaları gerekmektedir. Ancak bu korunma ihtiyacı yalnız çalışma ilişkilerinden kaynaklanmamakta aynı zamanda ulaşım, barınma, sağlık ve eğitim gibi alanları da kapsayacak şekilde genişletilmelidir. Nitekim bu işçiler aileleri ile birlikte, nerede iş bulurlarsa oraya hep birlikte taşınmakta ve neredeyse yılın dörtte üçünü gezici olarak geçirmektedir (Kalkınma Atölyesi, 2014, s. 45).

Türkiye'de tarım sektöründe çalışan işçilerin her yıl yaklaşık olarak yarısının mevsimlik tarım işçisi olarak çalıştıkları tahmin edilmektedir. Bu işçiler arasında kadınlar ve çocuklar da oldukça önemli bir konumda yer almakta ve sayıları giderek artmaktadır. Ulusal ve uluslararası pazara yönelik yapılan üretim kapsamında pazarlama politikaları gereğince düşük ücretlerle üretim yapılmakta, bunun sonucunda tarım işçilerine ödenen ücretler düşük olmakta ve kazanılan ücretin insanların asgari yaşam standartlarını karşılayamaması nedeniyle de yoksulluk meydana gelmektedir (www.mevsimliktarimiscileri.com). Düşük ücretlerle çalışarak güvencesiz istihdam yapısı içerisinde yer alan mevsimlik tarım işçileri, tarımsal üretim süresince her ne kadar işsizlikten kurtulmuş olsalar dahi aldıkları ücretler nedeniyle yoksulluk problemlerinden kurtulamamaktadır (Altın, 2014, s. 99).

Bu açıdan, mevsimlik ya da sürekli olarak tarım işinde çalışmak durumunda olan tarım işçilerinin aldıkları ücretler, çalışma ve özellikle yaşam koşulları göz önünde bulundurulduğunda mevsimlik tarım işçilerinin sürekli bir döngünün içerisinde mahsur kaldığı gözlemlenmektedir. Özellikle mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmak durumunda olanlar bu işi uzun süre ve gezici olarak yaptıklarından dolayı gidecekleri yerlere çocuk, yaşlı hep birlikte giderek çalışmaktadır. Bu durum çocuklar açısından eğitimlerini yarıda kesmek zorunda kalmalarına yol açmaktadır. Bunun sonucunda, yeterli eğitimi alamayan çocukların aileleri gibi mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmaya devam ettikleri ve bu döngünün bir parçası haline geldikleri görülmektedir (Kablay, 2015, s. 93).

2. Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştıkları Problemler

Mevsimlik çalışarak hayatlarını idame ettirmek durumunda olan işçilerin karşılaştıkları sorunlar çok çeşitli olmakla birlikte; ücretler, ulaşım, barınma, eğitim, sağlık ve çalışma ilişkileri ile sosyal güvencesizlik mevsimlik tarım işçileri açısından ivedilikle çözülmesi gereken problemler arasında yer almaktadır.

2.1. Ücret Sorunsalı

Mevsimlik tarım işçilerinin ücretleri için asgari bir oran olmamakla birlikte ücretler, başkanlığını vali veya yardımcılarının yaptığı bir komisyon tarafından belirlenmektedir. Tarımsal işletmelerde dönemsel olarak çalışan mevsimlik tarım işçilerinin aldıkları ücretler iller bazında TÜİK tarafından analiz edilerek her Mart ayında kamuoyuna açıklanmaktadır.

Buna göre tarımsal işletmelerde sürekli çalışan tarım işçilerinin günlük ücretleri 2015 yılına göre %9,5 oranında artarak 56 TL, mevsimlik tarım işçilerinin günlük ücretleri ise bir önceki yıla göre %13,4 artarak 59 TL olarak tespit edilmiştir. Kadın mevsimlik tarım işçilerinin günlük aldıkları ücret 53 TL olarak belirlenirken erkek mevsimlik tarım işçilerinin ücretleri ise 66 TL'dir. Sürekli tarım işçilerinin ise günlük aldıkları ücret kadınlarda 49 TL olurken erkek tarım işçilerinde

Berna YİĞİT-Özal ÇİÇEK-Mustafa ÖZTÜRK, Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği

57 TL olarak gerçekleşmiştir.

Tarım İşçilerinin Günlük Ücretleri (TL) 2015-2016

	Tarım İşçilerinin Ortalama Günlük Ücretleri 2015-2016					
	Mevsimlik Tarım İşçileri			Sürekli Tarım İşçileri		
	2015	2016	%	2015	2016	%
Ortalama	52	59	13,4	51	56	9,5
Kadın	46	53	14,4	45	49	9,3
Erkek	59	66	12,4	53	57	9,7

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr> (Erişim Tarihi: 15.03.2017)

Tarımsal işletmelerde, mevsimlik tarım işçilerine yapılan ödemelerde en yüksek günlük ücret ödemesi kadın işçiler için 69 TL olarak Ordu ilinde, erkek işçiler için ise 89 TL ile Ardahan ilinde gerçekleşmiştir. En düşük ücret ise Hatay ilinde verilmiş olup kadın işçiler için 33 TL, erkek işçiler için ise 43 TL'dir. Sürekli tarım işçilerine yapılan ödemelerde en yüksek ücret kadınlara Ankara ve Balıkesir'de 1500 TL, erkek işçilere ise Bursa'da 2132 TL olarak ödenmiştir. Sürekli tarım işçilerine en düşük ücret kadınlarda 1000 TL olarak Aydın ilinde, erkek işçilere ise 867 TL ile Malatya'da ödenmiştir (TÜİK, 2017).

TÜİK verilerine göre tarım işçilerinin ücretlerinin bir önceki yıla oranla artmış olduğu tespit edilse de işçilerin yaşam koşullarında herhangi bir iyileşme olduğu gözlemlenmemiştir.

2.2 Ulaşım Sorunsalı

Bir yerden başka bir yere sürekli olarak taşınmak durumunda olan mevsimlik tarım işçileri ulaşım aracı olarak çoğunlukla kamyon veya kamyonetleri tercih etmektedir. Yer değiştiren ailelerin kalabalık olması da göz önünde bulundurulduğunda eşyaları ile göç eden mevsimlik tarım işçileri için büyük araçlar oldukça kullanışlı görünmektedir. Ancak trafik kazası oranlarının yüksekliği göz önünde bulundurulduğunda üstü açık kamyonlarla yolculuk yapan ailelerin meydana gelecek büyük bir trafik kazasında hayatta kalma şansı oldukça düşük bir seviyede olmaktadır (Görücü & Akbıyık, 2010, s. 198). Durumu görece daha iyi olan aileler ya kendi minibüsleriyle ya da kiraladıkları minibüslerle yolculuk yapmaktadır. Özellikle ulaşım şartlarının daha da zorlaştığı kış aylarında kamyonlarla ulaşımın sağlanması oldukça zor olmaktadır (Koca & Girgin, 2000, s. 317).

2.3. Barınma Sorunsalı

Gezici olarak geçimlerini sağlamaya çalışan mevsimlik tarım işçileri hem sürekli ikamet yerlerinde hem de çalışmak amacıyla gittikleri yörelerde sağlıklı şartlar içerisinde barınma olanağına sahip olamamaktadır. Genellikle her aile bir çadır içerisinde yaşamla birlikte çadırların boyutları değişiklik göstermektedir. Çadırların içerisinde mutfak malzemeleri, yatak, yorgan ve diğer ihtiyaçları bulunmaktadır. Tuvalet - banyo ihtiyacı, yerleşim yerlerinde uygun olan mevkilerde naylon ya da çuvallarla çevrili bir alan oluşturularak giderilmeye çalışılmaktadır. Yerleşilen yerlerde uygun altyapı olmaması nedeniyle işçiler, sağlık sorunları yaşanmakta ve çeşitli böcek zehirlenmelerine maruz kalmaktadır (İpekçioğlu, Büyükhatipoğlu, Monis, Özel, & Bayraktar, 2012, s. 142).

Derme çatma kurulan çadırlar altyapı yetersizliği ile birlikte yağmur yağdığına sular içinde kalmakta, yağışların süreklilik arz ettiği durumlarda ise işçiler için barınacak bir yer kalmamaktadır. Mevsimsel etkiler nedeniyle çok sıcak ve çok soğuk havalarda çadırların korunma için uygun bir barınak olmadığı çok açık olmakla birlikte çadırlarını tozlu alanlara kurmak zorunda kalan işçiler için bu durum çözüm yolu rahatsızlıklarına neden olmakta ve aynı zamanda mevcut hastalıkların da iyileşmesini engellemektedir (Semerci Uyan & Erdoğan, 2017, s. 55).

Evsel atıkların toplandığı yerler ile beraberlerinde getirdikleri hayvanların yerleşim alanlarının yakınında olması, içme suyu temininin zor ve kontrolsüz yerlerden yapılması işçilerin

Berna YİĞİT-Özal ÇİÇEK-Mustafa ÖZTÜRK, Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği

ve özellikle çocukların sağlık sorunları yaşamasına neden olmaktadır. Su kanalları yakınlarına kurulan çadır alanlarında çocuklar oynamak amacıyla kanallara girdiklerinde de çeşitli mikroplar nedeniyle hastalanmaktadır. Sağlık sorunlarına neden olan bir diğer etken ise işçilerin yemek yaptıkları alanların kapalı bir yerde olmaması sonucu çeşitli bakterilerin yemeklere karışmasıyla yeni hastalıklara davetiye çıkarmaktadır (Özbekmezci & Sahil , 2004, s. 272).

2.4. Sağlık Sorunsalı

Mevsimlik tarım işçilerinin barınma ve çalışma koşulları hijyenik standartlardan oldukça uzak ortamlarda bulunmaktadır. Genellikle alt yapısı bulunmayan ve toprak zemin üzerine kurulu çadırlarda yaşayan işçiler evsel atık ve atık sular nedeniyle rahatsızlanmaktadır. Çalışma ortamlarında olduğu gibi korunmasız çadırlarda da mevsimlik tarım işçileri yılan, akrep, böcek sokmalarıyla zehirlenmelere maruz kalabilmektedir. Dahası on iki saati aşan çalışma süreleri ile işçilerin sıcakta çalışmaktan kaynaklanan sorunları da bulunmaktadır. Özellikle su kaynakları ve anayol kenarlarına kurulan yerleşim yerlerinde trafik kazaları, çocukların su kanallarına düşmesi ve boğulması diğer tehlikelerden sayılabilmektedir. Ayrıca mevsimlik tarım işçileri tarımsal kimyasallara doğrudan maruz kalan bir grup olması nedeniyle zehirlenmeler de yaşanmaktadır. Bu grup içerisinde en sık rastlanan sağlık sorunları; halsizlik, yorgunluk, bel ağrısı, güneş çarpması, ishal, solunun yolu enfeksiyonları, egzama, baş ağrısı, anksiyete, depresyon ve intihar eğilimi olarak belirlenmiştir (MİGA, 2012, s. 10).

2.5. Eğitim Sorunsalı

Mevsimlik gezici tarım işçileri Mart-Nisan aylarında tarımsal üretimin yoğun olduğu alanlara göç etmeye başlamakta ve Kasım ayına kadar sürekli bu şekilde yer değiştirmektedir. Bu işi yapan mevsimlik tarım işçisi aileler akrabalarıyla birlikte göç ettikleri için; eğitimine devam etmesi gereken çocukları bırakacak akrabalar bulunmadığından çocuklar okuldan alınarak aileleriyle birlikte erken yaşta çalışmaya zorlanmaktadır. Bu nedenle lise ve üzeri eğitim sürecine devam eden çocuklar mevsimlik tarım işçileri içerisinde oldukça sınırlı sayıda olmaktadır. Eğitimin giderek maliyetli bir hal almasının yanında ailelerin ihtiyaç duyduğu işgücü gereksinimi bu durumun diğer bir nedeni olmaktadır (Etiler & Lordoğlu, 2014, s. 115; Geçgin, 2009, s. 17).

Dolayısıyla tarım işçisi aileler için çocuklarına bakacak kimsenin olmaması çocukların okuldan alınıp aileleriyle birlikte göç etmesini bir zorunluluk hali olarak kılmaktadır. Yaşı büyük olup ürün çapası ya da hasadında çalışabilecek durumda olanlar tarlaya götürülmekte, yaşının küçük olması nedeniyle çalışamayacak durumda olan çocuklar ise çamaşır, bulaşık yıkama ya da küçük kardeşlerinin bakımı için yerleşim yeri olan çadırlarda veya barınaklarda bırakılmaktadır (Şimşek & Koruk, 2009, s. 8).

2.6. Sosyal Güvenlik Sorunsalı

Mevsimlik gezici tarım işçileri herhangi bir iş sözleşmesine bağlı olarak çalışmadıklarından, primlerinin işveren tarafından ödenmemesi nedeniyle sosyal güvenceden yoksun olarak çalışmakta ve dolayısıyla hem sağlık hem de emeklilik güvencesine sahip olmamaktadır. Çalıştıkları tarla ya da bahçede ve hatta yerleştikleri alanlarda bir ecza dolabı bulunmayan işçiler rahatsızlandıklarında ya da yaralandıklarında kendilerince tedavi yöntemleri uygulamaktadır. Yerleşim alanlarının şehir merkezlerine ya da hastanelere olan uzaklığı nedeniyle ulaşım zorluğu yaşayan ve sigortasızlık nedeniyle tedavi olamayacaklarını bilen işçiler hastane ya da sağlık ocaklarına gitmemektedir (Kalkınma Atölyesi, 2014, s. 95).

Çalışma koşulları oldukça ağır olan mevsimlik tarım işçilerinin yaptıkları iş üzerinden bir sigortaları bulunmaması nedeniyle çalıştıkları süre içerisinde başlarına gelebilecek bir iş kazası, meslek hastalığı ya da ölüm halinde herhangi bir destek alamamaktadır (Lordoğlu & Çınar, 2011, s. 441). Sağlık güvencesine sahip olabilmeleri için primlerinin ya bir işveren ya da kendileri tarafından ödenmesi gereken mevsimlik tarım işçileri; aldıkları ücretlerin düşüklüğü nedeniyle zorunlu ihtiyaçlarını bile karşılayamamakta ve prim ödeyememektedir. Sosyal güvenlik kurumlarının tek çatı altında toplanmasıyla değişen sosyal güvenlik sisteminde tarım işçilerinin durumlarında önemli bir değişim olmamış yılda ortalama 3-4 ay çalışan bir işçinin yıllık

Berna YİĞİT-Özal ÇİÇEK-Mustafa ÖZTÜRK, Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği

kazancının 44 günlüğünü prim olarak yatırması gerektiği göz önüne alındığında prim ödemesi yapabilme ihtimalleri kalmamaktadır (Görücü & Akbıyık, 2010, s. 17).

2.7. Çalışma İlişkileri ile İlgili Sorunlar

İşsizlik nedeniyle yaşadıkları bölgelerden iş bulmak amacıyla ülkenin çeşitli yerlerine giden mevsimlik tarım işçileri (Geçgin, 2009, s. 21), uzun çalışma saatleri ve çalışma koşullarının zorluğuna rağmen verilen ücretlerin düşüklüğü ve hatta zamanında alınamayan ücretlerin yanı sıra cinsiyete göre farklılık gösteren ücretler ve araçlar tarafından işçi ücretleri üzerinden yapılan kesintiler mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları ile ilgili sorunlarının özeti olarak belirtilebilmektedir (SDAM, 2016, s. 292).

Aracıların bu işi yapabilmeleri ile ilgili bir yönetmelik olması ve buna göre araçların aracılık belgesine sahip olması gerekliliğine rağmen belge sahibi olmayan çok sayıda aracı bulunmaktadır. Araçların bu işi yapmalarının karşılığı olarak işçi ücretleri üzerinden %10'luk bir kısmını işçilerin eline geçmeden araçlar tarafından komisyon olarak aldıkları bilinen bir gerçekliktir (Kablay, 2016, s. 293). İşçilerin, işverenden yasal olarak herhangi bir hak talep edememesi nedeniyle işveren karşısındaki güçsüz durumları sonucu araçlara ihtiyaç duymaları sonucu araçlar; işçiler adına çalışılacak bölgeyi belirleyerek işverenle ücret pazarlığı yapmanın yanı sıra; işçilerin yolculuğu, yerleştikleri yerlerde yaptıkları alışverişler gibi pek çok konuda işçilerle ilgilenmektedir. Bu durum işçilerin aracıya olan bağılılığını arttırmakla birlikte işçileri tek başına iş bulmayacak ve sorun çözemeyecek duruma getirmektedir (Çınar, 2014, s. 93)

İşçilerin ücretler konusunda yaşadıkları tek sıkıntı ücretlerin düşüklüğü olmamakta işveren ile bağlantıyı kuran araçlar da işçi ücretlerinden kesinti yapmakta bu nedenle işçinin eline geçen ücret iyice erimektedir. İşçiler kış aylarında asıl ikamet yerlerinde yaptıkları harcamalar için araçlardan borç almakta, araçlar ise çalışılan dönemde işçilerin eline geçecek olan ücretlerden alacaklarını kesmektedir. İşçilerin, araçlarla yaşadıkları sorunları bir yana çalıştıkları dönemin ücretlerini ödemeyen işverenlerle de sıkıntı yaşadıkları gözlemlenmektedir (Lordoğlu & Çınar, 2011, s. 436).

2.8. Mevzuata İlişkin Sorunlar

Mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştıkları sorunların çözümü için kanunlarda bir düzenleme yapılmamış olmakla birlikte çıkarılan genelge, yönetmelik ve sivil toplum kuruluşlarının da çabalarıyla bu kesimlerin koşullarına yönelik düzenlemeler yapılmaya çalışılmaktadır.

Tarım aracılığı için izin verilmesiyle araçlar ile mevsimlik tarım işçileri ve işverenler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi hakkındaki usul ve esasları belirlemek amacıyla *Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği*; toplum sağlığı merkezi (TSM) mobil sağlık hizmeti ile sağlık hizmetlerine ulaşmaları zor olan dezavantajlı gruplara (Mevsimlik tarım işçileri, mülteciler vs.) buldukları yerlerde sağlık hizmeti verilebilmesi amacıyla *Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliği*; zorunlu eğitim çağındaki çocukların eğitimlerinden geri kalmamaları amacıyla *Milli Eğitim Bakanlığının Mevsimlik Tarım İşçileri ile Göçer ve Yarı Göçer Ailelerin Çocuklarının Eğitime Erişimi Konulu Genelgesi (2016/5)*; mevsimlik tarım işçilerinin belirlenerek zorunlu eğitim çağındaki çocukların sağlık, eğitim, gıda, giyim ihtiyaçlarının giderilerek çalışmalarının engellenmesi, çocuk işçiliğinin çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinin ailelere anlatılmasıyla il/ilçe milli eğitim müdürlükleriyle birlikte hareket edilerek okul kayıtlarının yaptırılması ve eğitimlerine devamlarının sağlanması amacıyla *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Hakkında Genelgesi (2012/20)* çıkarılmıştır.

Mevsimlik tarım işçilerinin eğitim, barınma, ulaşım, güvenlik, sosyal çevre ile ilişkiler, çalışma ve sosyal güvenlik ile ilgili sorunlarının tespit edilmesi ve çözümü için çeşitli kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapmayı amaçlayan *Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi (2010/6)* konulu başbakanlık genelgesi çıkarılmıştır. Bu genelgeyle METİP (Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarını İyileştirilmesi Projesi) hayata geçirilmiş ve 2010-2013 yılları arasında 65 yerel proje desteklenmiştir. 2014 yılında kaynak aktarılamaması nedeniyle altyapısını Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın oluşturduğu projenin valilikler, kaymakamlıklar, belediye başkanlıkları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma

Berna YİĞİT-Özal ÇİÇEK-Mustafa ÖZTÜRK, Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği

Vakfı gibi kurumlarca yürütülmesi kararlaştırılmıştır. 19 Nisan 2017 tarihinde 2010/6 sayılı genelge yürürlükten kaldırılarak *Mevsimlik Tarım İşçileri Genelgesi (2017/6)* çıkarılmıştır.

3. Gezici ve Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İl Örnekleme

3.1. Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın evrenini; Isparta ili sınırları içerisinde çalışan mevsimlik tarım işçileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini, Şarkikaraağaç ilçe merkezinde ve Şarkikaraağaç'a bağlı Göksöğüt köyünde ve Yalvaç ilçe merkezi ile Yalvaç ilçesine bağlı Dedeçam ve Kozluca köylerinde bulunan gezici mevsimlik tarım işçisi aileler ile Eğirdir ve Gelendost ilçelerinde yer alan elma bahçelerinde çalışan yerli (gündelikçi) mevsimlik tarım işçisi aileler oluşturmaktadır. Araştırma yapılacak bölgenin seçimini; mevsimlik tarım işgücünün yoğunluğu, bölgede daha önceden buna benzer bir araştırmanın yapılmaması ve sağlıklı bilgiler edinebilmek açısından bölgenin araştırmacılar tarafından bilindik bir coğrafya olması gibi etkenler belirlemiştir.

Şarkikaraağaç ve Yalvaç bölgelerinde çalışan gezici mevsimlik tarım işçileri nohut hasadı dönemi olan Temmuz - Ağustos aylarında bölgelere gelerek hasat dönemi sonuna kadar bölgede yerleşmektedir. Gelendost ve Eğirdir bölgelerinde çalışan yerli (gündelikçi) mevsimlik tarım işçileri ise; Eylül - Ekim aylarında elma toplamak amacıyla ilçe halkı, çevre iller yahut Isparta ilinin diğer ilçelerinden gününbirlik yevmiyeli olarak gelen işçilerden oluşmaktadır.

3.1.1. Veri Toplama Yöntem ve Araçları

Gezici ve yerli mevsimlik tarım işçilerinin sosyo- ekonomik durumlarını karşılaştırmalı olarak anlayabilmek adına yapılan çalışmada öncelikle konu ile ilgili yapılan literatür taraması sonucu genel bir çerçeve oluşturulmuştur. Çalışmada bir alan araştırması yapılmış ve araştırma kapsamında anket tekniği uygulanmıştır. Anket içeriği; demografik soruların yanı sıra, işçilerin çalışma ve barınma koşulları, elde ettikleri gelir ile birlikte ekonomik refah seviyeleri, sosyal güvenceye sahip olma durumu ve geleceğe yönelik kaygı ve beklentilerini ölçen sorularla birlikte toplamda 40 sorudan oluşmaktadır. Yapılan araştırma verilerinin toplanması yüz yüze görüşme şeklinde hazırlanan anketlerin 15 yaş ve üstü işçilerle birlikte doldurulmasıyla oluşturulmuştur. Formların işçilerle birebir doldurulması sayesinde işçilerle konuşabilme fırsatı doğmuş olup bu vesileyle ankette yer alan sorular haricinde de işçilerin söylemek istedikleri sıkıntılara yer verilebilmiştir.

3.1.2. Görüşme Formu Uygulanacak Yerlerin Seçimi

Alan seçiminde ulaşım yönünden birbirine yakın, muhtarlarla etkili iletişim kurulabilen ve işçilerin yerleştikleri alanların rahat bulunabilmesi örneklemin seçildiği bölgenin belirlenmesinde etkili faktörlerden birkaçını oluşturmaktadır.

3.1.3. Araştırma Verilerinin Analizi

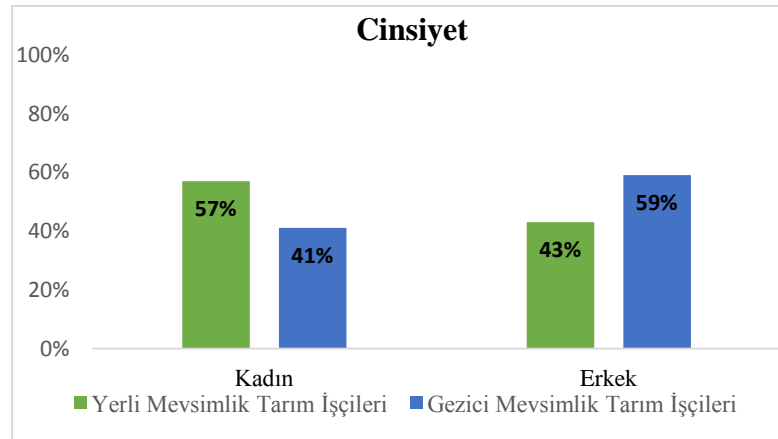
Bölge olarak Yalvaç ve Şarkikaraağaç ilçelerinde yer alan gezici mevsimlik tarım işçilerinden 200 kişi ile anket yapılmıştır. Eğirdir ve Gelendost ilçelerinde elma toplamak amacıyla gelen yerli (gündelikçi) mevsimlik tarım işçileri ile yapılan anketler de 200 kişi ile sınırlı kalmıştır. Kayıt dışı olarak çalışan mevsimlik tarım işçilerinin sayılarının net olarak belirlenememesi nedeniyle anket yapmak amacıyla gidilen bölgede 15 yaş üstü olan ve anket sorularına cevap vermek isteyen işçilerin tümüne anket uygulanmıştır. Araştırma bulguları SPSS (Statistical Package for the Social Science) programı kullanılarak analiz edilmiştir. İki farklı grup olan gezici ve yerli mevsimlik tarım işçilerinin sorulara verdikleri cevapların frekans analizleri sonucu karşılaştırma yapılarak veriler tablo haline dönüştürülmüştür.

3.2. Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri İle Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerine Yönelik Araştırma Bulguları: Isparta İli Örneği

3.2.1. Temel Değerlendirme

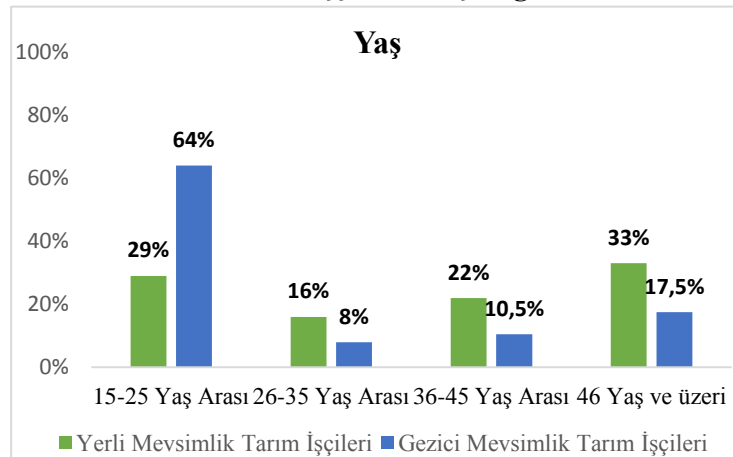
Araştırma bulguları gezici ve yerli (gündelikçi) mevsimlik tarım işçilerinin anketlere verdikleri cevaplar çerçevesinde analiz edilerek karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Araştırma kapsamında; gezici mevsimlik tarım işçileri örneklemini nohut hasadı amacıyla bölgeye gelen işçi aileleri, yerli (gündelikçi) mevsimlik tarım işçilerini ise; elma toplamak amacıyla bahçelere gelen işçi aileler oluşturmaktadır.

Tablo 1. Cinsiyet Yapısı

200 yerli (gündelikçi) mevsimlik tarım işçisinin sayısal olarak 114'ü (%57) kadın, 86'sı (%43) erkek işçilerden oluşmaktadır. 200 gezici mevsimlik tarım işçisinin ise 82'sini (%41) kadın, 118'ini (%59) erkek işçiler oluşturmaktadır. Tarım işçisi olarak çalışanların cinsiyet yapısı göz önünde bulundurulduğunda kadın erkek oranlarının gezicilik ve yerellik açısından farklılıklar arz ettiği görülmektedir. Yerli (geçici) mevsimlik tarım işçilerinde kadın işçi oranı tüm işçilerin yarısından fazla iken gezici mevsimlik tarım işçilerinde bu durum tam tersi bir görüntü arz etmektedir. Gezici mevsimlik tarım işçilerindeki bu erkek işçi fazlalığının temel nedeni ataerkil aile yapısının hakim olmasından dolayı kadın işçilerin konuşmaktan çekinmeleri ve anket yapmak istememeleri olarak göze çarpmaktadır. Bununla birlikte; her iki işçi grubu için de anketin yapıldığı alanlarda daha fazla işçi bulunmasına rağmen yapılan anketler sonucunda hayatlarında herhangi bir değişiklik olacağına inanmamaları nedeniyle cevap vermek istemedikleri gözlemlenmiştir.

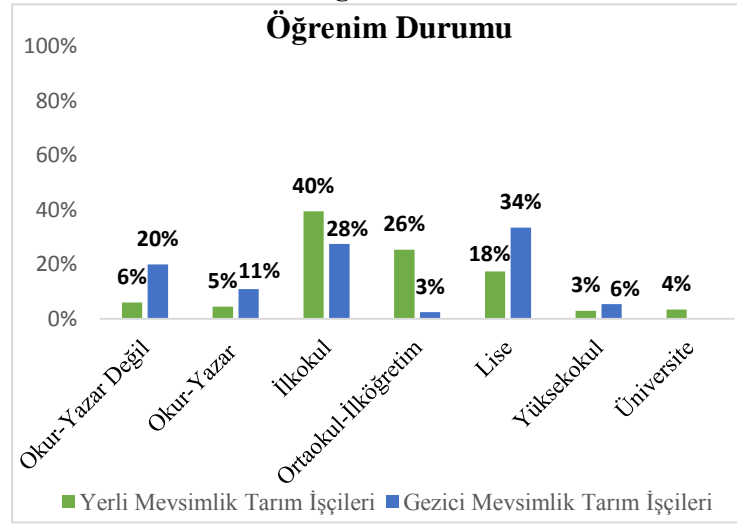
Tablo 2. İşçilerin Yaş Dağılımı

Berna YİĞİT-Özal ÇİÇEK-Mustafa ÖZTÜRK, Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği

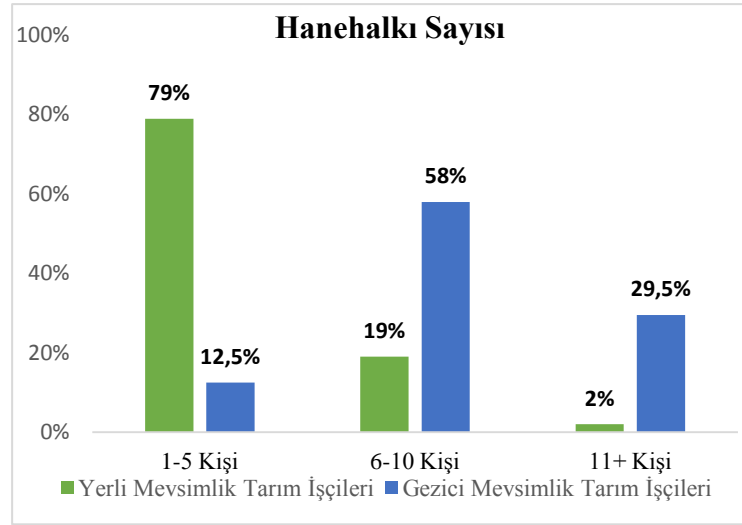
İşçilerin yaş dağılımı 15-25,26-35,36-45 ve 46 yaş üstü işçiler olmak üzere gruplandırıldığında 15-25 yaş arası işçi grubunun en fazla gezici mevsimlik tarım işçilerinde olduğu gözlemlenmekle birlikte diğer yaş grupları ve özellikle 46 yaş üzeri çalışanlar içerisinde yerli (gündelikçi) mevsimlik tarım işçileri daha belirgin bir oranda yer almaktadır. Genç işçilerin nohut hasadı yapan gezici mevsimlik tarım işçileri arasında sayıca fazla olması kalabalık aile yapısı nedeniyle tüm fertlerin birlikte çalışarak aile bütçesine katkıda bulunmayı hedeflemesinden kaynaklanmaktadır. 26-35 ve 36-45 yaş grubu arasındaki gezici mevsimlik tarım işçileri toplamı 46 yaş ve üzeri nohut işçileri toplamına neredeyse eşit olarak görünmektedir. Çalışma gücünde olan bu yaş aralığında fiili olarak çalışanların daha az sayıda görülmesinin nedeni orta yaş grubu işçilerin anket sürecine dahil olmak istememeleri ve konuşmaktan kaçınmalarından kaynaklanmaktadır.

Tablo 3. Öğrenim Durumu

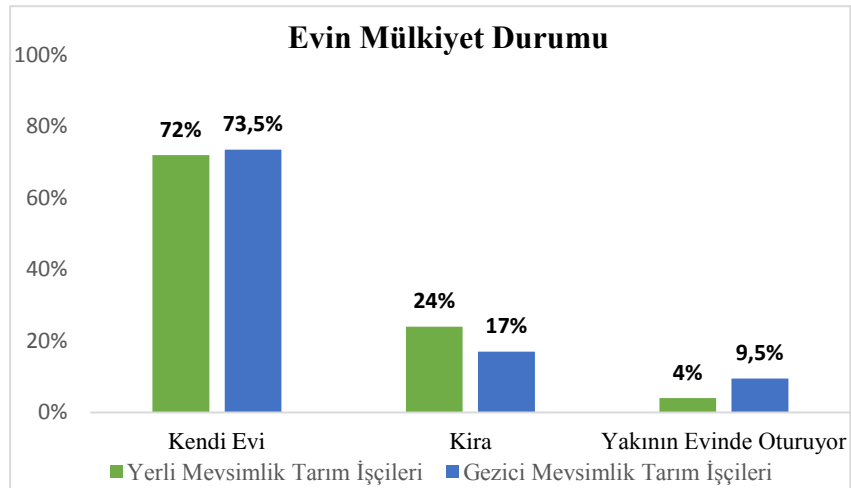
Gezici ve yerli mevsimlik işçilerin öğrenim durumlarına bakıldığında gezici mevsimlik tarım işçilerinin lise eğitimi üzerine çıkmadığı görülmektedir. Verilerden elde edilen önemli bir nokta ise; yerli (gündelikçi) mevsimlik tarım işçileri arasında ilköğretime devam edenlerin bulunmaması olmaktadır. Nitekim okulların açılma döneminin elma sezonunun başladığı dönem ile aynı zaman dilimine denk gelmesine rağmen elma işçiliği yapan yerli mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarını kendileriyle birlikte çalıştırmak yerine okula gönderdikleri gözlemlenmektedir. İki grubun öğrenim durumları karşılaştırıldığında yerli mevsimlik tarım işçilerinin eğitim seviyesinin gezici mevsimlik tarım işçilerinden daha yüksek olduğu açıkça görülmektedir. Görüşülen gezici mevsimlik tarım işçileri arasından ilköğretim ve liseye devam edenler genellikle açıktan okuduklarını belirtmiş; bunun nedenini ise geçimlerini sağlayabilmek amacıyla aileleri ile birlikte göç etmek zorunda kalmaları olarak açıklamışlardır. Ayrıca işçiler yılın büyük bölümünü gezici olarak geçirmeleri nedeniyle birçok şehirde çalıştıklarını, gittikleri yerlerden sadece birkaçında eğitim çadırları bulunduğunu eklemiştir. Bu durum mevsimlik tarım işçilerinin eğitimlerini sağlayabilmeleri amacıyla hazırlanan bazı yasal düzenlemelerin de yeterli olmadığını göstermektedir.

Tablo 4. Hanehalkı Büyüklüğü

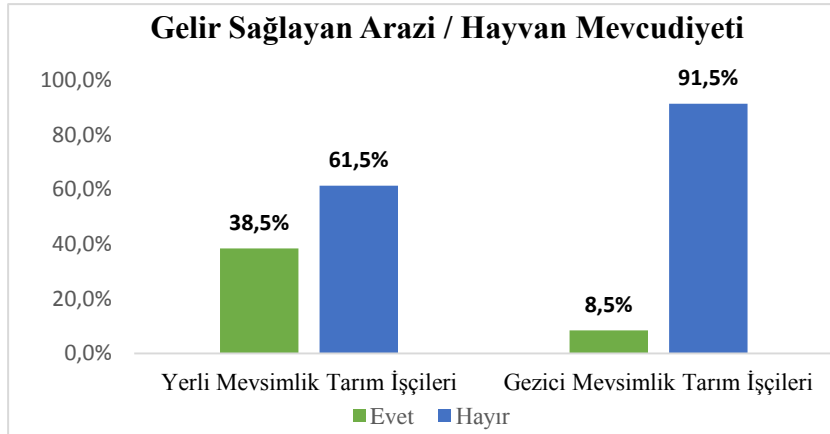
Araştırma kapsamındaki iki grup incelendiğinde; hanehalkı büyüklüğü açısından yerli (gündelikçi) mevsimlik tarım işçilerinin daha küçük, gezici mevsimlik tarım işçilerinin ise daha geniş bir aile yapısına sahip oldukları görülmektedir. Dede, babaanne / anneanne, amca, çocuklar, gelinler ve torunların hep bir arada yaşamaları ve çalışmaları gezici mevsimlik tarım işçilerinin geniş aile yapısının sebebini açıklamaktadır. 1-5 kişilik aile yapısı yerli mevsimlik tarım işçilerinde (%79) ağırlıklı iken gezici mevsimlik tarım işçilerinde bu oran (%12,5) daha düşüktür. Gezici mevsimlik tarım işçilerinin geniş aile yapısının oranı 6-10 kişide % 58 iken; 11 kişi ve üzeri aile yapısında %12,5 olarak gözlemlenmektedir. Gezici mevsimlik tarım işçilerinin bu kalabalık aile yapısı yapılan görüşmeler esnasında işçiler tarafından daha fazla işgücü olarak yorumlanmaktadır.

Tablo 5. Ev Sahipliği Durumu

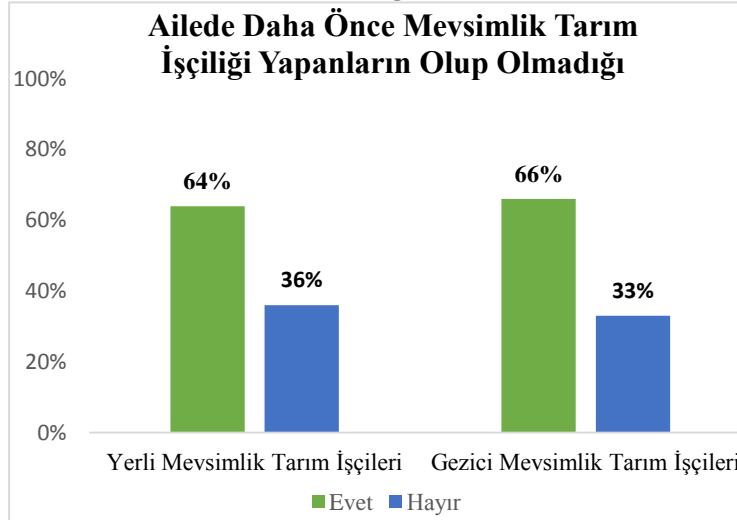
Her iki grup mevsimlik tarım işçisi için de nerdeyse aynı oranda ev sahipliği durumu dikkat çekmekle birlikte işçiler sahip oldukları evlerin genellikle gecekondular tarzında ve tapusuz olduğunu belirtmişlerdir. Anket yapılan 400 tarım işçisinin hemen hemen %72 'si kendi evinde oturduğunu belirtmekle beraber yerli mevsimlik tarım işçileri açısından kirada oturma oranı gezici mevsimlik tarım işçilerine göre daha yüksek olup bununla birlikte bir yakınının evinde oturma oranı ise; gezici mevsimlik tarım işçilerine göre (%5,5) daha düşüktür. Yakınının evinde oturma haline bakıldığında gezici mevsimlik tarım işçilerinde baskın olan ataerkil aile yapısı bu durumun önemli bir göstergesini oluşturmaktadır.

Tablo 6. Gelir Sağlayan Arazi ya da Hayvan Mevcudiyeti

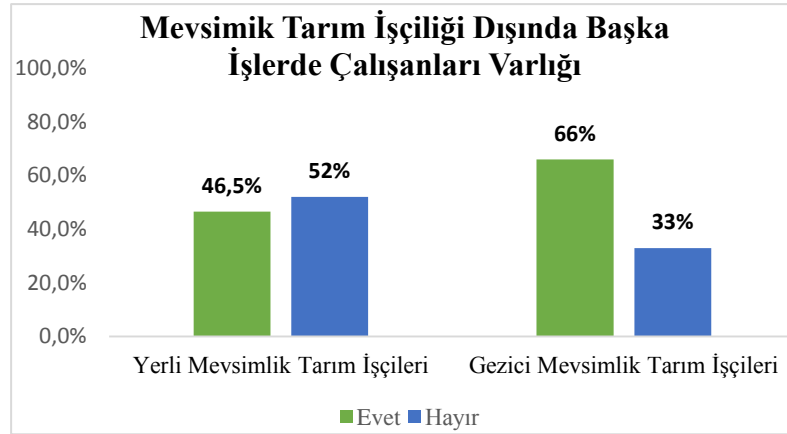
İki tarım işçisi grubunda da gelir getirici arazi ya da hayvana sahip olma durumu düşük orandadır. 200 yerli (günelikçi) mevsimlik tarım işçisinin sadece 77 (%38,5)'si gelir sağladıkları ekstra bir sahiplik durumu olduğunu belirtirken; bu oran gezici mevsimlik tarım işçilerinde % 8,5 (17 Kişi) olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle hayvan bulundurmamak yılın neredeyse yarısını gezici olarak geçiren mevsimlik tarım işçileri için mümkün görünmemektedir. Ancak yapılan alan çalışmalarında gezici mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan nohut işçilerinin birkaç koyun ve tavuk besledikleri gözlemlenmiştir; işçiler sürekli olarak ikamet ettikleri yerlerinden çalışmak için göç ederken gündelik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bu hayvanları beraberlerinde getirdiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 7. Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Aileden Aktarım Durumu

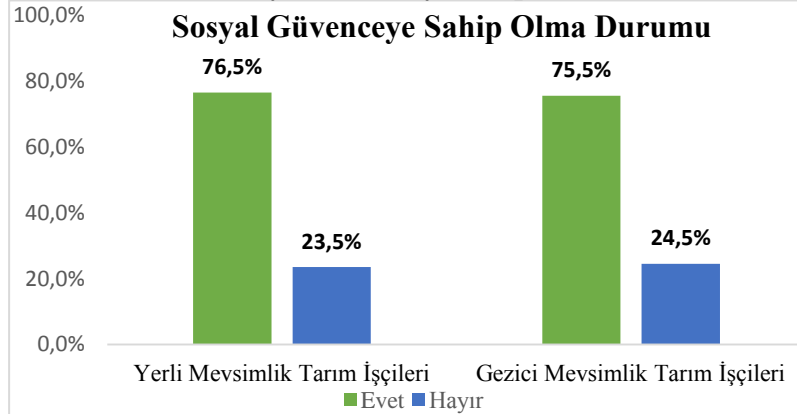
İster gezici ister yerli mevsimlik tarım işçisi olsun tarım işçiliğinin aileden gelen bir durum olduğu tespit edilmektedir. “Daha önce ailenizde mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan oldu mu?” sorusuna gezici mevsimlik tarım işçilerinin büyük çoğunluğu evet cevabını vermekte ve mevsimlik tarım işçiliğini alın yazısı olarak görmektedir. Her iki işçi grubunda ailelerin geçmişte de mevsimlik tarım işçisi olduğu göz önünde bulundurulduğunda işçilerin bu işten başka çareleri olmadığı ve bu koşulları değiştirmenin oldukça zor olduğunu düşünmeleri yadırganacak bir durum olarak görünmemektedir. Genç işçiler ve özellikle çocuklar bu durumdan rahatsız olduklarını, kendi çocuklarının da aynı kaderi yaşamalarını istemediklerini, bu nedenle okuyup öğretmen olmak ve buldukları yörelerdeki çocukları eğiterek kendilerine ve topluma faydalı birer birey olmalarını istediklerini, belirtmişlerdir.

Tablo 8. Başka Bir İşte İstihdam Edilme Durumu

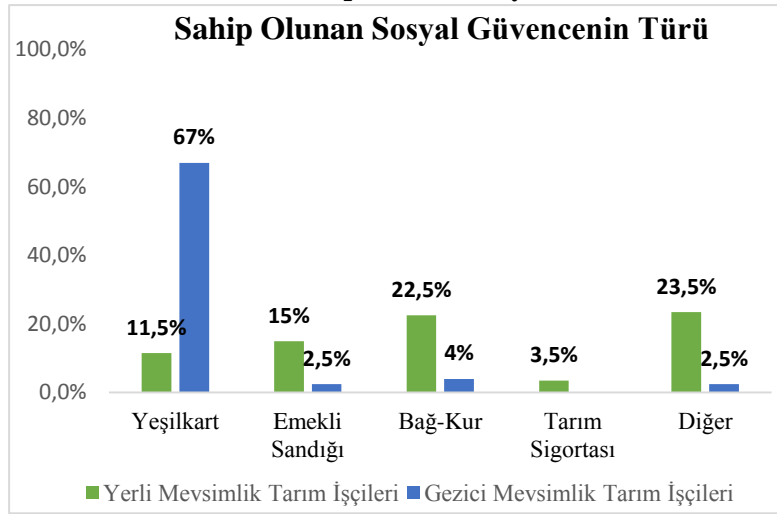
Yerli mevsimlik tarım işçileri sürekli ikamet yerlerinden uzun süreli uzaklaşmadıkları için genellikle, düzenli gelir elde ettikleri ve sigortalı oldukları bir işlerinin mevcut olduğu görülmektedir. Yerli mevsimlik tarım işçileri arasında mevsimlik tarım işçiliği dışında başka bir işte çalışmadıklarını belirten işçiler genellikle bahçe sahipleri ve ailesi olmaktadır. Gezici mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan nohut işçileri ise gezici olmaları nedeniyle ve sürekli mevsimlik tarım işçiliği yapmaları dolayısıyla vasıf kazanamadıklarından başka işte çalışanların sayısı yerli mevsimlik tarım işçilerine göre düşük kalmaktadır. Nitekim bu iş dışında başka iş yaptığını söyleyenler genellikle -ikamet yerlerine döndüklerinde iş bulabilmeleri halinde- inşaat işçiliği, duvar ustalığı veya elektrikçilik gibi işler yaparak boş kalmak yerine para kazanabildiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 9. Sosyal Güvenceye Sahip Olma Durumu

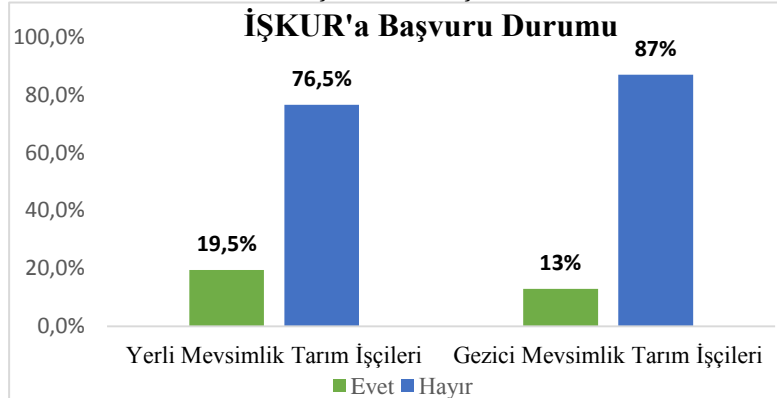
Mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları en büyük problem sigortasız olarak çalışmalarıdır. Ancak, gelirlerinin düşüklüğü nedeniyle GSS kapsamında prim ödemesinden muaf tutulan mevsimlik tarım işçileri sağlık hizmetlerinden ücretsiz olarak faydalanabilmektedir. Ancak bu noktada özellikle gezici mevsimlik tarım işçileri, çalışmak amacıyla gittikleri yerlerde sağlık sorunları yaşadıklarında yerleşim yerlerinin uzaklığından kaynaklı ulaşım sorunlarıyla karşılaştıklarını bu nedenle sağlık kuruluşlarına ulaşımında zorluk çektiklerini ifade etmektedir. Yerli mevsimlik tarım işçilerinin bu işin yanında genellikle düzenli bir işleri de olması yahut ailede başka iş yapanların da bulunması nedeniyle örneklem olarak alınan 200 yerli mevsimlik tarım işçisinin yarısından fazlasının sigortası bulunduğu görülmektedir.

Tablo 10. Sahip Olunan Sosyal Güvence

Maddi yetersizliği olan vatandaşların sağlık kurumlarından yararlanabilmeleri için devlet tarafından verilen yeşil kart uygulaması 2011 yılında sona ermiş olmakla birlikte tüm vatandaşlar Genel Sağlık Sigortası kapsamına alınmış, gelir düzeyi düşük olan vatandaşlar ise prim ödemesinden muaf tutulmuşlardır. Bununla birlikte Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından gelir düzeyi düşük ve 0-60 ay arası çocuğu olan ailelerde çocukların düzenli sağlık kontrolleri yapılması; gebe kadınların doğumlarını hastanede gerçekleştirmeleri ve düzenli kontrollerini yapturmaları şartıyla nakdi yardım yapılmaktadır. Tablo incelendiğinde mevsimlik tarım işçileri açısından sosyal güvencesizliğin önemli ve üzerinde durulması gereken bir konu olduğu veri analizleri sonucunda açıkça görülmektedir. Özellikle gezici mevsimlik tarım işçilerinin kayıt dışı ve göçebe olarak çalışmalarıyla birlikte bu duruma gelir düzeyinin düşüklüğü de eklendiğinde sigortasızlık işçilerin karşılaştığı sorunlarından sadece birini teşkil etmektedir. Konu yerli mevsimlik tarım işçileri açısından incelendiğinde durumlarının gezici mevsimlik tarım işçilerine nazaran daha iyi olduğu görülmekte ve genel olarak düzenli bir işleri olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 11. İŞKUR'a Başvuru Durumu

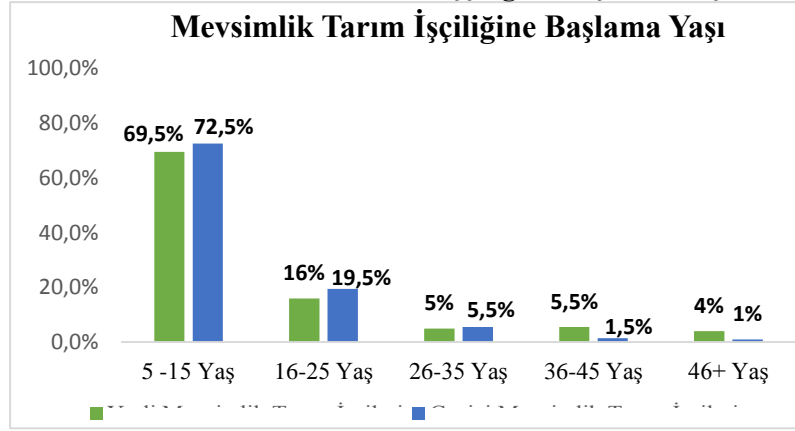

Mevsimlik tarım işçileri açısından İŞKUR'a başvuru durumları incelendiğinde büyük çoğunluğunun başvuru yapmadığı görülmektedir. Anket soruları içerisinde açık uçlu olarak neden İŞKUR'a başvuru yapmadıklarına yönelik soruya işçilerin ağırlıklı olarak verdikleri cevaplar; bir sonuç alacaklarına inanmamaları ve referanslarının bulunmaması olarak tespit edilmiştir. Ayrıca işçiler vasıfsız olduklarının farkında olarak başvursalar da onlara uygun bir iş olmayacağını düşünmektedir. İşçilerin bu tutumlarından, uygulanan meslek edindirme kurslarından da haberdar olmadıkları anlaşılmaktadır. İŞKUR'a başvuru yapanlar ise bir süre çalışmış ancak daha sonra

Berna YİĞİT-Özal ÇİÇEK-Mustafa ÖZTÜRK, Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği

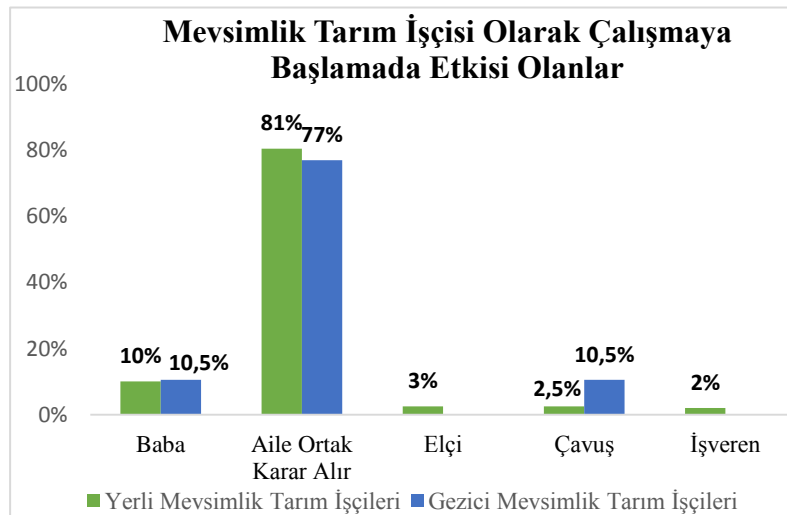
istihdam imkanı bulamadığı için umudunu kaybetmiş, başvuru sonrası değerlendirme bekleyen ya da başvurusu olumsuz sonuçlanan işçilerden oluşmaktadır.

Tablo 12. Mevsimlik Tarım İşçiliğine Başlama Yaşı

Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışma, işçilerin çocukluklarından itibaren içinde buldukları bir durum olarak görülmektedir. Bu durum yerli mevsimlik tarım işçileri açısından da gezici mevsimlik tarım işçileri açısından da önemli bir noktadır. Mevsimlik tarım işçiliğine başlama yaşının 5-15 yaş aralığında yoğunlaşması incelenmesi gereken önemli noktalardan birini oluşturmaktadır. Araştırma verileri, işçilerle yapılan sohbetler ve gözlemler neticesinde; ailelerin çalışmak için bahçelere ya da tarlalara gittiklerinde çocuklarını bırakacak yerleri olmadığından beraberlerinde getirmeleri nedeniyle, çocukların oyun çağlarını işçilik yaparak geçirdikleri anlaşılmaktadır. Geçimlerini sağlamak için özellikle gezici olarak mevsimlik tarım işçiliği yapan ailelerin çocukları buldukları yerlerde birkaç ay okula gidebildiklerini aileleri ile birlikte göç etmeleri sebebiyle de eğitimlerini yarıda bırakmak yahut açıktan okumak zorunda kaldıklarını belirtmektedir. Veriler göstermektedir ki; çocuklar çocukluklarını yaşayamamakta oyun çağlarında ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalmaları nedeniyle de çalışmak durumunda kalmaktadır.

Tablo 13. Mevsimlik Tarım İşçisi Olarak Çalışmaya Karar Verme Durumu

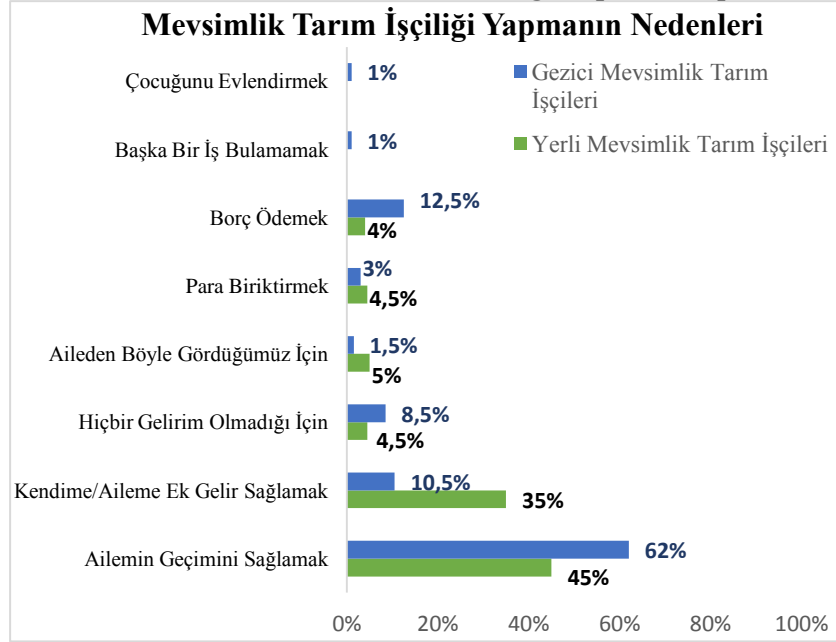

“Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmanızda kimlerin etkisi olmuştur?” sorusu analiz edilirken beklenen sonuç; ataerkil aile yapısı nedeniyle mevsimlik tarım işçiliği yapmaya karar verenin ağırlıklı olarak aile reisi olan baba olması yönünde olmakla birlikte işçilerin verdikleri cevaplar bu durumun böyle olmadığı, aksine mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmak için ailede ortak karar alındığı yönünde olmuştur. Ancak anket sürecindeki gözlemler sonucunda bu soruya

Berna YİĞİT-Özal ÇİÇEK-Mustafa ÖZTÜRK, Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği

verilen cevapların objektif olmadığı sonucuna varılmıştır. Nitekim eşlerinden yahut babalarından çekinen kadınların anket cevaplamak ve hatta sohbet dahi etmek istememeleri bu sonuca varılmasındaki gözlemler olarak belirtilebilmektedir.

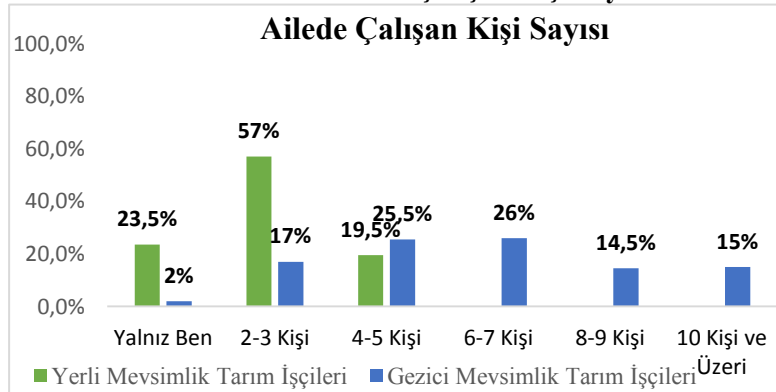
Tablo 14. Mevsimlik Tarım İşçiliği Yapma Sebepleri
Mevsimlik Tarım İşçiliği Yapmanın Nedenleri

Mevsimlik tarım işçisi olarak incelenen iki grupta da göze çarpan durum ailelerinin geçimini sağlamak için bu işi yapmalarıdır. Yerli mevsimlik tarım işçileri açısından diğer bir neden de ailelerine ek gelir sağlamak amacıyla bu işi yapıyor olmalarıdır. Nitekim yerli mevsimlik tarım işçisi olan elma işçileri genellikle başka yerlerde düzenli olarak çalışan ve nispeten düzenli gelir elde eden bir grup olarak değerlendirilmektedir. Gezici mevsimlik tarım işçileri ise geçim sağlamak haricinde borçlarını ödemek ve kendilerine ek gelir sağlamak amacıyla bu işi yaptıklarını belirtmektedir.

3.2.2. Ücret Ve Çalışma İlişkileri

Tablo 15. Ailede Çalışan Kişi Sayısı

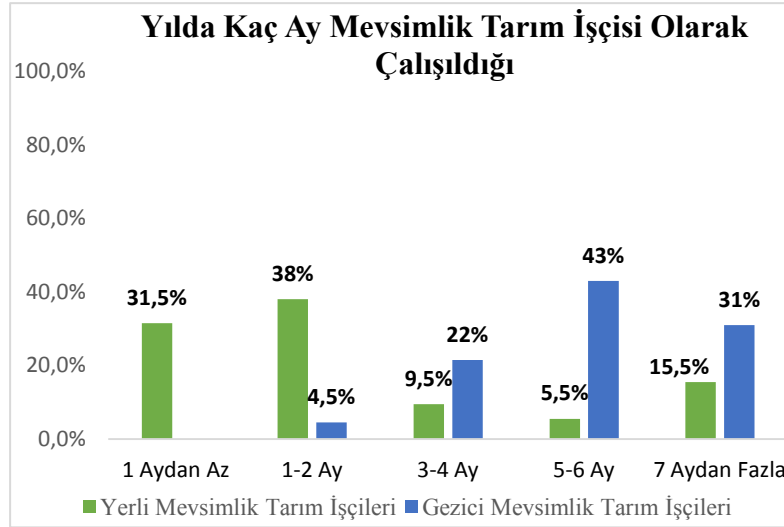

Yerli ve gezici mevsimlik tarım işçileri açısından ailede çalışan kişi sayılarına bakıldığında yerli mevsimlik tarım işçileri genellikle bireysel çalışmakta iken gezici mevsimlik tarım işçileri yoğunlukla çalışacak durumda olan tüm aile bireyleri ile birlikte çalışmaktadırlar. Bireysel çalışma ise gezici mevsimlik tarım işçilerinde neredeyse görülmemektedir. Aile nüfusunun kalabalık

Berna YİĞİT-Özal ÇİÇEK-Mustafa ÖZTÜRK, Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği

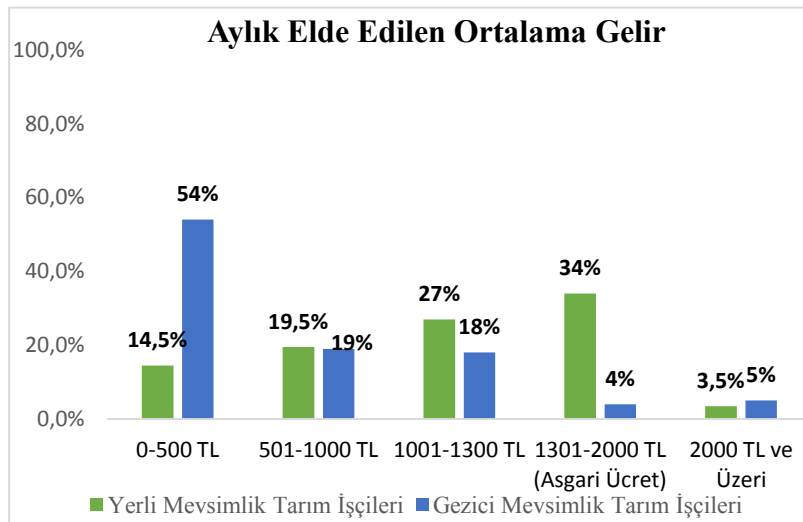
olmaması nedeniyle yerli mevsimlik tarım işçilerinde ailede en fazla çalışan kişi sayısı 4-5 kişi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 16. Mevsimlik Tarım İşçisi Olarak Yıllık Çalışma Durumu

Elma bahçelerinde çalışan yerli mevsimlik tarım işçileri sadece elma sezonunda yoğun olarak çalışırken; gezici mevsimlik tarım işçileri neredeyse yılın yarısını çalışarak geçirmektedir. Farklı tarım ürünleri çapası, hasadı ve toplanmasında çalışan gezici mevsimlik tarım işçileri sürekli ikamet yerlerinde çok kısa kalabilmektedir. Bu şekilde uzun süre çalışmalarına rağmen aldıkları ücretlerin yetersiz olmasından yakınan gezici mevsimlik tarım işçileri sürekli ikamet yerlerine döndüklerinde birikimlerinin yetersiz olması nedeniyle çavuşa, markete, ev sahiplerine ya da akrabalarına borçlandıklarını ve çalıştıkları süre içerisinde borçlarına ayırdıkları para dışında birikim yapamadıklarını belirtmektedir. Aldıkları ücretlerin düşüklüğünün yanı sıra iş bulmalarına aracılık eden çavuşun; aracılık, işçilerin kendisine olan borçları için yaptığı kesintiler ve işçilerin gezici olarak geçirdikleri sürede yaptıkları giderler işçilerin ücretlerinin erimesine neden olmaktadır. Yolculuk için araba ya da minibüsü bulunmayan işçilerin bu süre içinde kiraladıkları araçlar için yaptıkları ödemeler de ekstra gider olarak karşılımlarına çıkmaktadır. Tüm bunlar göstermektedir ki bu işçiler açısından herhangi bir düzenleme yapılmadığı takdirde yılın tamamını da bu şekilde geçirseler dahi hayat standartlarında bir değişme meydana gelemeyecektir.

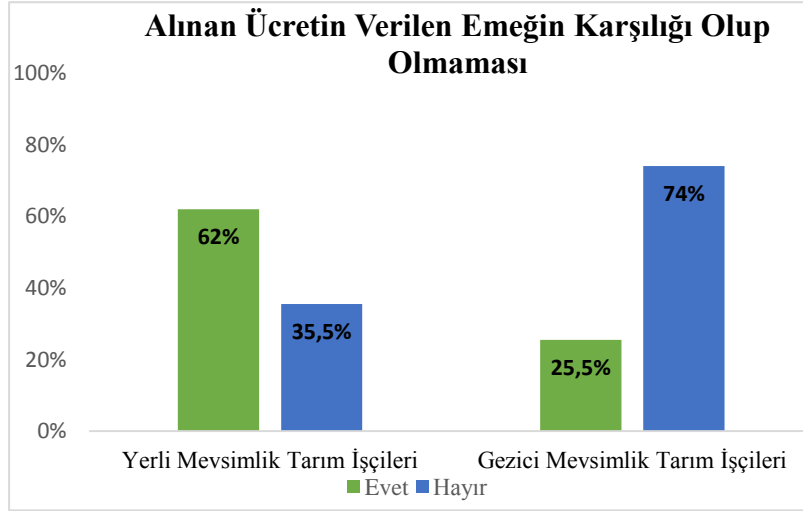
Tablo 17. Aylık Elde Edilen Ortalama Gelir Durumu

Berna YİĞİT-Özal ÇİÇEK-Mustafa ÖZTÜRK, Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği

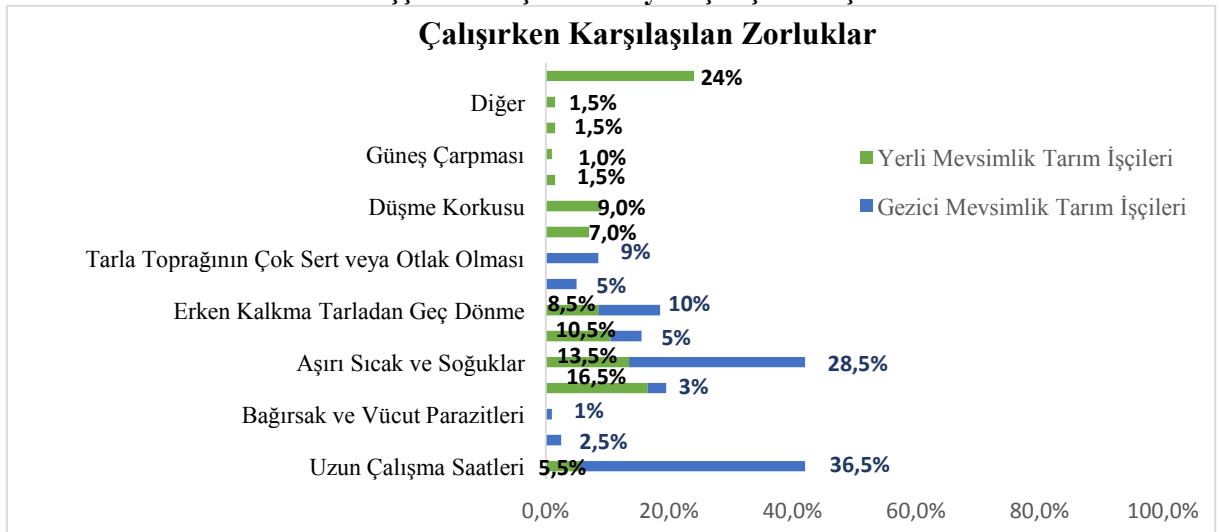
Aldıkları ücreti genellikle net olarak bilmeyen gezici mevsimlik tarım işçilerinin çalıştıkları ay içerisinde toplam aldıkları ücret genellikle 0-500 TL arasındadır. Ücretlerin düşük olmasının yanı sıra kendilerinden yapılan kesintiler bu durumun ağırlıklı nedenini oluşturmaktadır. Gezici mevsimlik tarım işçilerinin aldıkları ücret yaptıkları işin zorluk derecesine göre düşük kalmaktayken, yerli mevsimlik tarım işçileri ise görece daha iyi durumda bulunmaktadır. Yerli (gündelikçi) mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan elma işçilerinin çoğunluğunun aylık geliri 1301-2000 TL arasında yer almaktadır. Örneklem dahilinde bu ücret aralığında çalışan gezici mevsimlik tarım işçilerinin sayısı ise yalnızca 8 kişidir.

Tablo 18. Alınan Ücretin Emegın Karşılığı Olup Olmaması Durumu

Verilen cevaplar, yapılan işten duyulan memnuniyet çerçevesinde incelendiğinde ve işçilerin elde ettikleri ücretlerin yüksekliği de göz önüne alındığında yerli mevsimlik tarım işçileri aldıkları ücreti yaptıkları işin karşılığı olarak görürken gezici mevsimlik tarım işçilerinde bu durumun tam tersi olduğu görülmektedir. Kazandıkları ücretin emeklerinin karşılığı olmadığını düşünen gezici mevsimlik tarım işçilerinin oranı ise oldukça yüksektir. Gezici mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan nohut işçilerinin aldıkları ücretler günlük en fazla 50 TL olup işçilerin bu işin karşılığı olarak düşündükleri ücret skalası ise 70 ile 100 TL arasında değişmektedir.

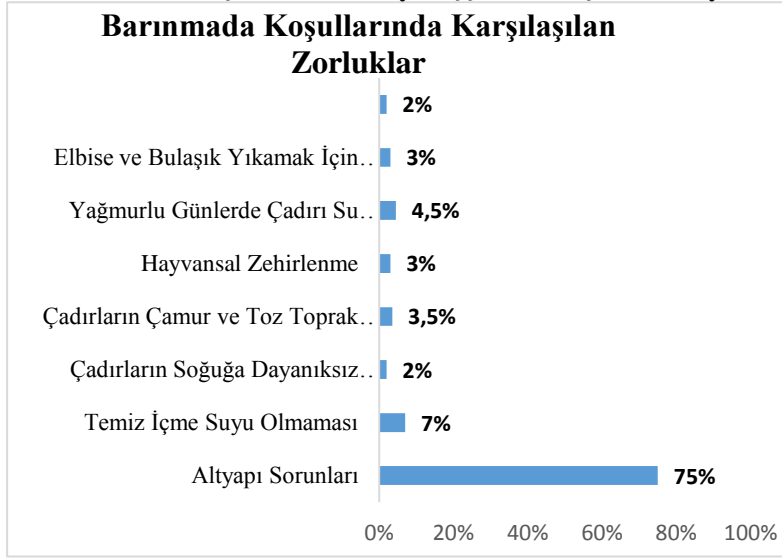
Tablo 19. İşçileri En Çok Zorlayan Çalışma Koşulları

Berna YİĞİT-Özal ÇİÇEK-Mustafa ÖZTÜRK, Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği

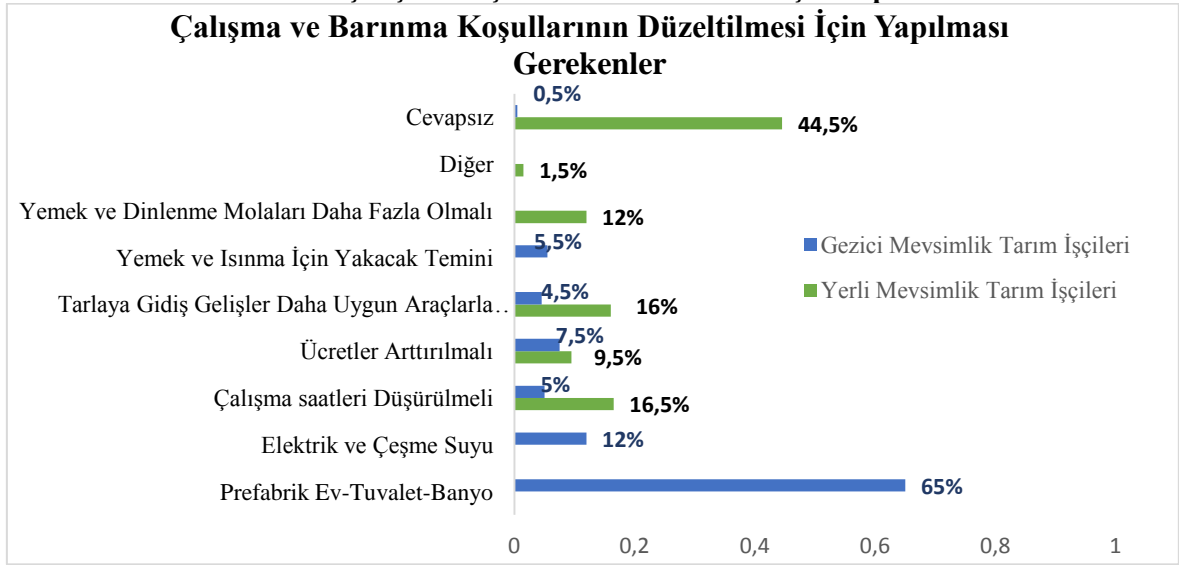
Çalışma ortamları ve yaptıkları işler göz önünde bulundurulduğunda işçilerin karşılaştıkları sıkıntılar çeşitlilik göstermektedir. Gezici mevsimlik tarım işçiliği yapan nohut işçilerinin çalışma ortamlarında herhangi bir gölgelik bulunmaması ve işin yapıldığı yerin açık alan (tarla) olması nedeniyle işçileri en çok zorlayan durumlar uzun çalışma saatleri ve dolayısıyla aşırı sıcaklar olmaktadır. Yerli mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan elma işçilerinin belirttiğine göre çok zorlandıkları ya da sıkıntı yaşadıkları bir durum bulunmamakla birlikte işçilerin bir kısmı bu soruyu cevapsız bırakarak yaptıkları işin rahat olduğunu belirtmişlerdir. Bunun haricinde yerli mevsimlik tarım işçilerinin endişe ettiği bir durum trafik kazaları olarak belirtilmektedir. 2014 yılında Isparta’da elma toplamak amacıyla yerli mevsimlik tarım işçiliği yapan 18 mevsimlik tarım işçisinin hayatını kaybettiği trafik kazasından sonra işçiler daha uygun araçlarla ve araç kapasitesi aşılmadan ulaşımlarının sağlanmasını istediklerini belirtmektedir.

Tablo 20. Barınma Koşulları Nedeniyle İşçileri En Çok Zorlayan Durumlar

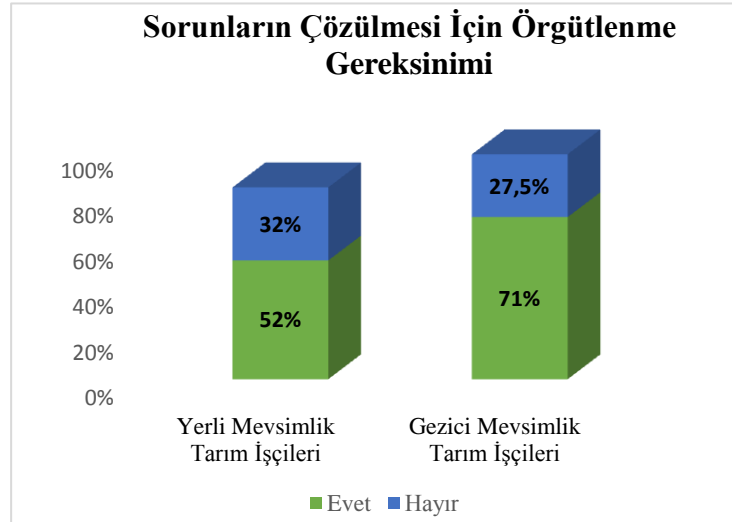
Bu soru yalnızca gezici mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan nohut işçilerine yöneltilmiş olup işçiler, en büyük problemlerinin altyapı eksikliği olduğunu belirtmişlerdir. İşçiler, altyapı sorunlarının çözülerek gittikleri yerlerde barınmaları için prefabrik yapılar olması halinde diğer sorunların da büyük oranda çözüme kavuşmuş olacağını ifade etmektedir. Çalışmak amacıyla göç ettikleri yerlerde çadırlarda yaşamak durumunda olan gezici mevsimlik tarım işçileri banyo-tuvalet bulunmaması nedeniyle kendilerinin ve özellikle de çocukların sağlık sorunları yaşadıklarını belirtmektedir. Çadırlarını boş tarlalarda veya yol kenarlarında kuran gezici mevsimlik tarım işçileri yağmur yağdığı dönemlerde de çadırlarını su basmasından ve eşyalarının zarar görmesinden yakınmaktadır. Gittikleri bazı yerlerde harman alanlarına yerleşen işçiler patoz atılırken ortaya çıkan tozların da sağlıklarını olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir.

Tablo 21. Barınma ve Çalışma Koşullarının Düzeltilmesi İçin Yapılması Gerekenler

Çalışma ve barınma koşulları farklı olan iki işçi grubunun bu soruya verdikleri cevaplar da farklılık arz etmektedir. Gezici mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan nohut işçileri barınma ve altyapı sorunlarının çözülmesinin daha önemli olduğunu vurgulayarak prefabrik evler ve banyo-tuvalet yapılması gerekliliğini ifade etmektedir. Yerli mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan elma işçilerinin büyük çoğunluğu ise bu soruyu cevapsız bırakarak onları rahatsız edecek kadar etkileyen bir sorunlarının olmadığını, ancak bahçelere olan ulaşımın daha uygun araçlarla sağlanması ve ücretlerinin arttırılması gerekliliğini belirtmektedir.

Tablo 22. Sorunların Çözümü İçin Örgütlenme Gereksinimi

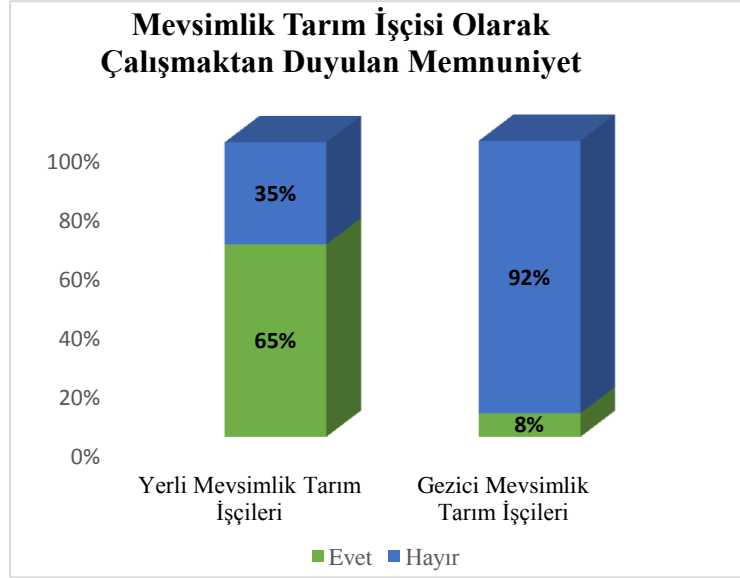
Mevsimlik tarım işçilerinin örgütlenmeye bakış açıları olumlu olmakla birlikte iki farklı grubun örgütlenme gereksinimi de farklı nedenlerden kaynaklanmaktadır. Gezici mevsimlik tarım işçileri örgütlenme ihtiyacını seslerini daha kolay duyurabilecekleri, sorunların çözümü için etkili ve hızlı sonuçlar elde edebileceklerini düşünmeleri amacıyla istemektedir. Örgütlenmeye gerek olmadığını ifade edenler ise hayatlarında bir şey değişmeyeceğini düşündükleri için istememektedir. Üretici olan ve aynı zamanda da yerli mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan elma işçileri elmanın piyasa değerinin düşük olması nedeniyle hasılatın yapılan masrafları karşılamadığını bu nedenle fındık ve zeytinde olduğu gibi kooperatif kurulmasını istemektedir. Bu şekilde elmanın değeri artarsa işçi ücretlerinin de artacağını ve işçilerin de daha çok

Berna YİĞİT-Özal ÇİÇEK-Mustafa ÖZTÜRK, Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği

kazanacaklarını düşünmektedir. Yerli mevsimlik tarım işçilerinden bu soruya çekimser yaklaşarak cevap vermeyen işçilerin de sayısının yüksek olduğu görülmektedir.

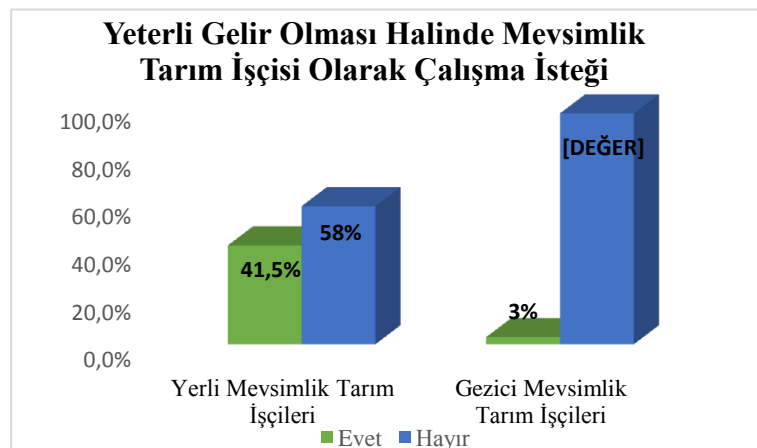
3.2.3. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Beklentileri

Tablo 23. Mevsimlik Tarım İşçisi Olarak Çalışmaktan Duyulan Memnuniyet

Araştırma kapsamındaki her iki grup da mevsimlik tarım işçisi olmasına rağmen yerli (gündelikçi) mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan elma işçilerinin bu çalışma şeklinden şikayetçi olmadıkları görülmekle birlikte gezici mevsimlik tarım işçileri örneklemini oluşturan nohut işçilerinin ise bu durumdan memnun olmadıkları gözlemlenmiştir. Elma işçilerinin halihazırda kendileri veya aile bireylerinden biri yahut birkaçının düzenli bir işi olduğu, ek gelir elde etmek amacıyla bu işi yaptıkları da göz önünde bulundurulduğunda bu şekilde çalışmalarının bir zorunluluktan ileri gelmediği görülmektedir. Nitekim gezici mevsimlik tarım işçiliği yapan nohut işçilerinin mevsimlik tarım işçiliği yapmaktan başka çareleri bulunmamaktadır.

Tablo 24. Yeterli Bir Gelire Sahip Olunması Halinde Mevsimlik Tarım İşçiliği Yapma Durumu

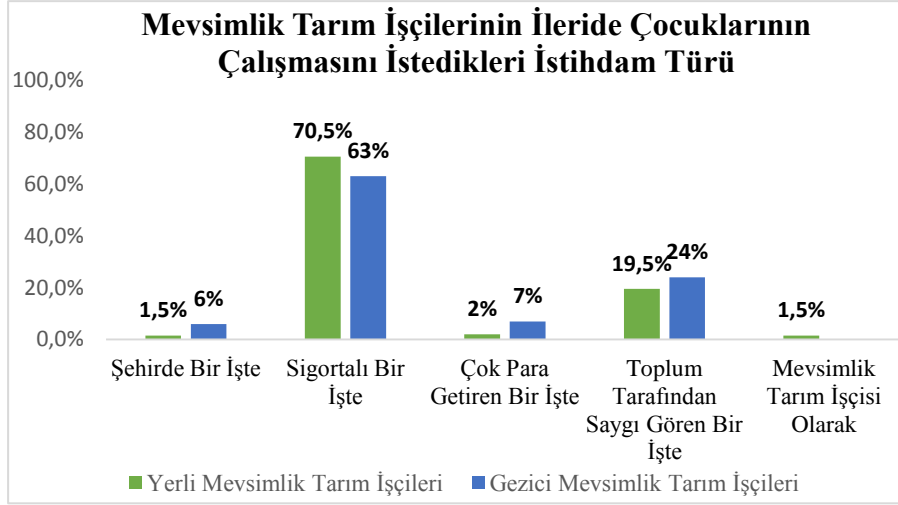

Mevsimlik tarım işçiliği yapan aileler genellikle başka gelirleri olmaması, kendilerine ya da ailelerine ek gelir sağlamak veya başka bir iş bulamamaları nedeniyle bu işi yaptıkları için yeterli bir gelire sahip olmaları halinde mevsimlik tarım işçiliği yapmayacaklarını belirtmektedir. Yerli mevsimlik tarım işçiliği yapan elma işçileri aile geçimini sağlamanın yanında kendilerine yahut

Berna YİĞİT-Özal ÇİÇEK-Mustafa ÖZTÜRK, Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği

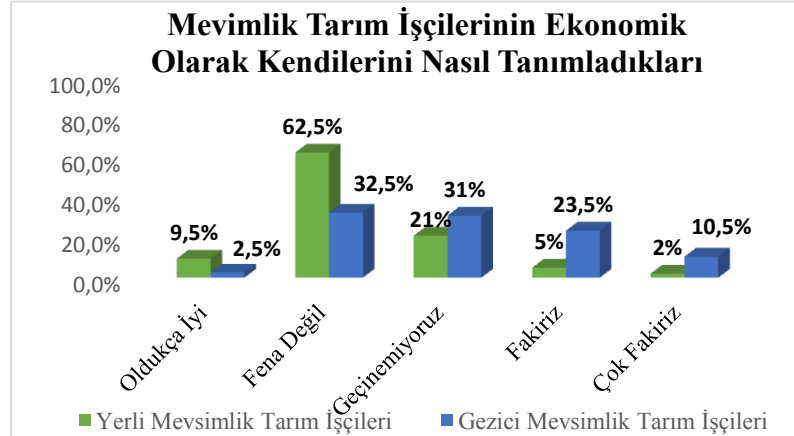
ailelerine ek gelir sağlamak amacıyla bu işi yaptıklarından dolayı bu grubu oluşturan 200 kişilik örneklemin yarısına yakını yeterli bir geliri olsa dahi bu işi yapacaklarını belirtmişlerdir.

Tablo 25. Çocuklarının İleride Çalışmalarını İstedikleri İstihdam Türü

Örnekleme dahil olan işçi gruplarının her ikisi de çocuklarının ileride sigortalı bir işte çalışmaları konusunda hemfikir görünmektedir. Ayrıca sahip oldukları sosyal statü açısından kendilerini dışlanmış ve hor görülmüş hissedenden mevsimlik tarım işçileri aynı zamanda çocuklarının toplum tarafından saygı gören bir işte çalışmalarını da istemektedir. Özellikle gezici mevsimlik tarım işçiliği yapan genç işçiler o bölgeye dışarıdan gelmeleri nedeniyle bölge halkının önyargıları, sınıfsal farklılıklar ve hatta yaşam koşulları nedeniyle en çok rahatsız oldukları konunun sosyal dışlanma olduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle özellikle genç işçiler çocuklarının ileride toplum tarafından saygı gören bir işte çalışmalarını ve kendilerinin içinde buldukları durumu çocuklarının da yaşamasını istemediklerini belirtmektedir.

Tablo 26. Ekonomik Konum Olarak Kendilerini Gördükleri Nokta

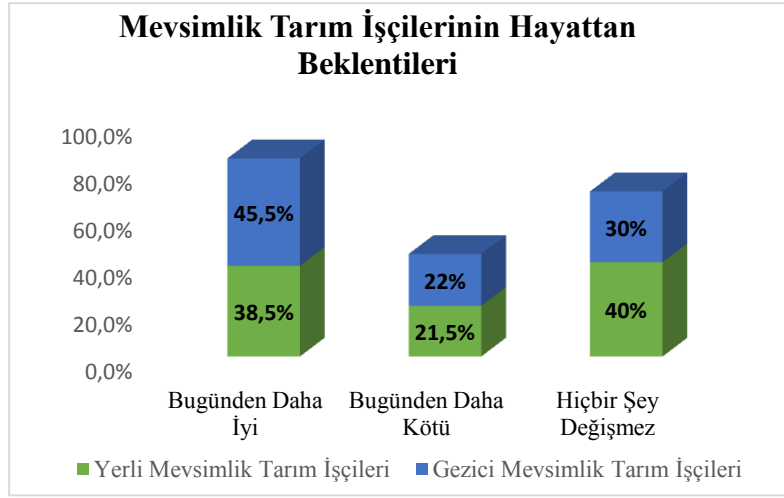

Yerli mevsimlik tarım işçisi olan elma işçilerinin yarısından fazlası ekonomik olarak kendilerini fena değil olarak nitelendirirken gezici mevsimlik tarım işçisi olan nohut işçileri fena değil, geçinemiyoruz ve fakiriz cevaplarını vermişlerdir. İşçilerin bu yanıtları vermesinde; kayıt dışı çalışmaları dolayısıyla herhangi bir sözleşmeye tabi olmamaları sonucu ücretlerinin oldukça düşük olması, işverenin ücretleri zamanında ödememesi ve çavuşların işçi ücretlerden yaptıkları kesintiler etkili olmaktadır. Tüm bunlara ek olarak işçilerin bu soruya verdikleri cevapların çok da objektif olmadığı düşünülmektedir. Nitekim işçilerin içinde buldukları durum apaçık görünmekte ancak kendileri bu soruya çekinerek fena değil cevabını vermektedir. İşçilerle anket soruları

Berna YİĞİT-Özal ÇİÇEK-Mustafa ÖZTÜRK, Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği

haricinde yapılan sohbetlerde aldıkları ücretlerle geçinemedikleri ve fakir olduklarını belirtmelerine rağmen anket sorularına aynı cevabı vermemişlerdir.

Tablo 27. İşçilerin Hayattan Beklentileri

İşçilerin bu çalışma koşulları altında ileride nasıl bir hayat yaşayacaklarını düşündükleri sorusuna koşulları daha kötü olan gezici mevsimlik tarım işçileri önce “Allah bilir” diyerek arkasından bugünden daha iyi olur cevabını vermektedir. Bu durum umutlu olduklarını gösterir gibi olmakla birlikte bu cevabı veren işçiler daha kötü olur diyenler ile hiçbir şey değişmez diyenlerin toplamından daha az kalmaktadır. Nitekim hiçbir şey değişmez cevabı veren işçiler aslında hayatlarından memnun olmamakla birlikte buldukları durumdan daha kötü olmayacağını düşünmektedir. Bu cevaplar işçilerin kadercı bir yapıda oldukları ve koşullarını değiştirmek için ellerinden bir şey gelmeyeceğine inandıklarını göstermektedir. Yerli mevsimlik tarım işçilerinde de durum çok farklı olmamakla birlikte gezici mevsimlik tarım işçilerine göre daha umutlu görünmektedir.

Sonuç

Mevsimsel etkiler nedeniyle tarımsal üretimin yoğunlaştığı dönemler değişiklik göstermektedir. Bu nedenden dolayı tarım işçiliği de sürekli ve mevsimlik tarım işçiliği olarak çeşitlenmektedir. Mevsimlik tarım işçileri de çalışma şekillerine göre yerli ve gezici mevsimlik tarım işçileri olmak üzere ikiye ayrılmakta olup; yerli mevsimlik tarım işçileri tarımsal üretimin yapıldığı coğrafyaya görece yakın yerlerden yevmiyeli olarak gününbirlik gelen işçilerden oluşurken, gezici mevsimlik tarım işçileri ise daha uzak coğrafyalardan tüm aile olarak göç eden işçileri ifade etmektedir.

Yılın neredeyse yarısını gezici olarak geçiren mevsimlik tarım işçilerinin sürekli ikamet yerlerinden bahsetmek mümkün olmamaktadır. Bu nedenle devamlı gelir sağlayacakları bir işleri bulunmadığından işçilerin ekonomik durumlarının iyileşmesi zor görünmektedir. Ailece göç etmeleri ve çalışmaları nedeniyle vasıf kazanamayan genç işçiler de aileleri gibi mevsimlik tarım işçiliğine devam etmektedir. Yıl içerisinde tek bir yerde yerleşik kalamayan bu işçilerin buldukları yörelerdeki işleri bitince başka yörelere tarımsal faaliyetlerde çalışmak amacıyla göç etmektedir. Nitekim çalışabilecek durumda olan tüm aile çalışmasına rağmen kazandıkları ücretler çalışmadıkları dönemde geçimlerini sağlamaya yetmemekte ve borçlanmalarına neden olmaktadır.

Çıkarılan yönetmelik ve genelgelerle işçilerin ve çocuklarının yaşadıkları sağlık, barınma, eğitim ve ulaşım gibi sorunları çözülmeye çalışılsa da işçilerle yapılan görüşmelerden bu sorunların ne Isparta’da ne de gittikleri diğer bölgelerde çözüme kavuşturulamadığı anlaşılmıştır. Özellikle barınma ve eğitim konusu işçiler için ivedilikle çözümlenmesi gereken problemler arasında yer almaktadır.

Berna YİĞİT-Özal ÇİÇEK-Mustafa ÖZTÜRK, Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği

Isparta bölgesinde gezici ve yerli mevsimlik tarım işçileri ile yapılan alan araştırması ve gözlemler değerlendirildiğinde işçilerin yaşam ve çalışma koşullarının standartların altında olduğu ve gereken önlemlerin alınması gerekliliği belirlenmiştir. Yerli (gündelikçi) mevsimlik tarım işçileri ile gezici mevsimlik tarım işçilerinin durumları karşılaştırılmış olup her ne şekilde olursa olsun güvencesiz çalışmak işçilerin tümü için önemli bir problemi oluşturmaktadır. İşçilerin yaşam - çalışma koşulları göz önünde bulundurulduğu ve elde edilen veriler karşılaştırmalı olarak incelendiğinde gezici mevsimlik tarım işçilerinin durumlarının yerli (gündelikçi) mevsimlik tarım işçilerine göre daha zor olduğu gözlemlenmiştir. Nitekim yerli mevsimlik tarım işçilerinden bahçe sahipleri haricinde çalışanların düzenli bir gelirleri bulunmakla birlikte gezici mevsimlik tarım işçilerinin böyle bir imkanı bulunmamaktadır. Maddi olanaksızlıkların yanında sosyal haklardan da yoksun olan mevsimlik tarım işçilerinin hayattan çok fazla beklentileri olmamakla birlikte geleceklerinden de umutlu olmadıkları gözlemlenmektedir.

Mevsimlik tarım işçilerinin tüm bu koşulları göz önünde bulundurulduğunda özellikle çocuklar ve genç işçilerin durumlarına dikkat çekilerek eğitim olanaklarının iyileştirilmesi ve mesleki eğitim kurslarının faaliyetleri hakkında bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Bu şekilde mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmanın aile mesleği olmaktan çıkarılması söz konusu olabilecektir. Aynı zamanda mevsimlik tarım işçilerinin barınma, sağlık, ulaşım, ücret problemlerinin de çözülmesi halinde işçilerin yaşam koşullarında da bir düzelme mümkün olabilecektir. Bu şartların sağlanabilmesi amacıyla özellikle mevzuatla daha ayrıntılı bir şekilde korunması gereken mevsimlik tarım işçilerinin kendi sosyo-ekonomik koşullarının da belirleyicisi olabilmeleri açısından sendikalaşarak dayanışma içerisinde sosyal haklar mücadelesini geliştirmeleri gerekmektedir.

Kaynakça

- Akbıyık, N. (2011). Malatya'da Çalışan Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal ve Ekonomik Sorunlarının İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 132-154. 03 10, 2017 tarihinde <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esosder/article/view/5000068400/5000063462> adresinden alındı
- Altın, C. (2014). *Mevsimlik Göç ve Yoksulluk: Ankara-Polatlı Mevsimlik Tarım İşçileri Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyoloji, Isparta.
- Beleli, Ö. (2013). *Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Çocuklar: Sorun Analizi ve Politika Önerileri*. Kalkınma Atölyesi. Ankara: Altan Matbaası.
- Çınar, S. (2014, Haziran 16). *Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçilerine Dair Kısa Bir Değerlendirme*. Şubat 27, 2017 tarihinde Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği: <https://tr.boell.org/tr> adresinden alındı
- Görücü, İ., & Akbıyık, N. (2010, Ocak-Haziran). Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçiliği: Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Hikmet Yurdu: Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*(5), 189-219.
- Hurst, P. (2007). *Agricultural Workers and Their Contribution To Sustainable Agriculture and Rural Development*. Switzerland: International Labour Organization, Food and Agriculture Organization.
- Kablay, S. (2015). *Mevsimlik ve Gezici-Geçici Çalışma: Çocuk İşçiler* (1. b.). (G. Yücesan-Özdemir, Dü.) Ankara: NotaBene Yayınları.
- Kablay, S. (2016). Fındık Bahçesinde İşçi Olmak: Ordu ve Giresun İllerinde Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları. E. Haspolat , & D. Yıldırım (Dü) içinde, *Değişen Karadeniz'i Anlamak* (s. 281-308). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Kalkınma Atölyesi. (2014). *Fındık Hasadının Oyuncuları*. Kalkınma Atölyesi. Ankara: Altan Matbaası.
- Lordoğlu, K., & Çınar, S. (2011). Mevsimlik Tarım İşçiliği: Marabadan Ücretli Fındık İşçiliğine. *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu* (s. 419-448). İstanbul: PETROL-İŞ.
- Mevsimlik Tarım İşçileri*. (tarih yok). Mart 13, 2017 tarihinde <http://www.mevsimliktarimiscileri.com/> adresinden alındı

Berna YİĞİT-Özal ÇİÇEK-Mustafa ÖZTÜRK, Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği

- Öz Selek, C., & Bulut, E. (2013, Temmuz-Eylül). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Türk Hukuk Sistemi İçindeki Yeri. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(1), 94-111.
- Özbekmezci, Ş., & Sahil , S. (2004). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal, Ekonomik ve Barınma Sorunlarının Analizi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 19(3), 261-274.
- Öztürk, Ş. (2008). Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları. *Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 605-634.
- SDAM. (2016). *Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları, Sorunları ve Çözüm Önerileri*. Stratejik Düşünce ve Analiz Merkezi.
- Semerci Uyan, P., & Erdoğan , E. (2017). *Ben Kendim Büyüdüm Demiyorum. Adana'da (Mevsimlik Gezici) Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşam Koşullarının Çocuğun İyi Olma Hali Perspektifinden İyileştirilmesi Projesi Araştırma Sonuçları*. İstanbul Bilgi Üniversitesi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sosyal Güvenlik Kurumu. (2017, Mart 11). Kayıtdışı İstihdam Oranı. http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari/kayitdisi_istihdam_orani adresinden alınmıştır
- Tabcu, G. (2015). *Mevsimlik Tarım İşçilerinin Ortaokul Çağındaki Çocuklarının Eğitim Sorunlarının Sosyolojik Olarak İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi, Sosyoloji, Adıyaman.
- Tekeli, İ. (2008). *Göç ve Ötesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Erken Cumhuriyet Döneminde Devlet'in Rolü Bağlamında Fındık Piyasasının Örgütlenmesi ve İhracatçı Tüccarların Ayrışması sürecinde Karadeniz Fındık İhracatçıları Birliği'nin Kurulması

A.Haydar SOYSÜREN*

Özet

Türkiye'de 1930'lu yıllara damgasını vuran korumacı-devletçi politika bağlamında başlatılan fındık piyasasının örgütlenmesi sürecinde, devlet etkin bir şekilde müdahil olmuş, kooperatifleşmenin başlamasını sağlamıştır. Devlet, üretim safhasındaki kooperatifleşmenin ardından ihracat piyasasının örgütlenmesinde de etkinliğini göstermiştir. Bu süreçte sermaye güçlendikçe, İhracatçılar Birliği'nin yapısına ilişkin bazı değişim talepleri de ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı ardından korumacı devletçi politikanın gevşetilmesi, bu taleplerin karşılık bulmasını kolaylaştırmıştır. Bu çalışma 1950'li yıllarda İstanbul sermayesi ile Anadolu (Karadeniz) sermayesi arasındaki ayrışmanın izdüşümlerini fındık üzerinden ele almaktadır. Şöyle ki, 1940'lı yılların ikinci yarısında fındık üretim bölgesi Karadeniz olmasına rağmen, ihracatçı tüccarların çok büyük kısmı, İstanbul merkezli faaliyet göstermekteydi. Fındık ihracatının fiilî merkezinin İstanbul oluşu, resmî merkezinin Giresun'dan İstanbul'a taşınması talebini beraberinde getirmiştir. Bu talebin ihracatçıları katında yankı bulmasıyla birlikte, Türkiye Fındık İhracatçıları Birliği, 1951 yılında Karadeniz Fındık İhracatçıları Birliği ve İstanbul Fındık İhracatçıları Birliği olarak ikiye ayrılmıştır. Bu ayrışma, hem devletçilikle özel sektör, hem de Anadolu sermayesiyle İstanbul sermayesi arasındaki ayrışmanın açığa çıkmış bir tezahürü olarak yorumlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Fındık Piyasası, Karadeniz Fındık İhracatçıları Birliği, İstanbul Fındık İhracatçıları Birliği, Devletçilik, Özel Sektör

The Organization of the Hazelnut Market in the Context of the Role of the State in the Early Republican Era and the Establishment of the Black Sea Hazelnut Exporters' Union in the Process of Dissociation of Exporter Merchants

Abstract

During the process of the hazelnut market being reorganized, which practically started within the context of the protectionist-statist policies that left their mark on Turkey of the 1930s, the Turkish state acted as an active agent and ensured the starting of the cooperativization. The state displayed its role in the organization of the export market following the role it took in the cooperativization of the production process. In that period, as the capital got stronger, some demands for change in the structure of the Exporters' Union, started to emerge. Especially after the WWII, the relaxation of the protectionist statist policies, facilitated these demands being met. This study deals with the footprints of the dissociation between the İstanbul capital and the Anatolian (Black Sea) capital via the hazelnut market in the 1950s. It was such that in the second half of the 1940s, despite the fact that the hazelnut production center was the Black Sea region, a great majority of the hazelnut exporters were İstanbul-based. The fact that İstanbul was the de facto center of the hazelnut export brought with it the demand that the center of the Turkish Hazelnut Exporters' Association be moved from Giresun to İstanbul. As a result of this demand having found repercussions among the exporters, the Turkish Hazelnut Exporters' Association divided into two associations, namely The Black Sea Hazelnut Exporters' Association and the İstanbul Hazelnut

* Yrd. Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, hsoysuren@gmail.com

A. Haydar SOYSÜREN, Erken Cumhuriyet Döneminde Devlet'in Rolü Bağlamında Fındık Piyasasının Örgütlenmesi ve İhracatçı Tüccarların Ayrışması sürecinde Karadeniz Fındık İhracatçıları Birliği'nin Kurulması

Exporters' Association. The dissociation between these two groups in Turkey can be interpreted as a manifestation of the dissociation between statism and private sector as well as the Anatolian capital and the İstanbul capital.

Keywords: Hazelnut Market, Black Sea Hazelnut Exporters' Union, İstanbul Hazelnut Exporters' Union, Statism, Private Sector

Giriş

1929 Dünya ekonomik buhranı sonrasında Türkiye'nin benimsediği “korumacı-devletçi” yaklaşım çerçevesinde şekillenen tarımsal politikaları, fındık özelinde inceleyen bu çalışma, konuyu piyasanın örgütlenmesi sürecine yoğunlaşarak değerlendirmeyi esas almaktadır.

Piyasanın örgütlenmesi boyutu, “korumacı-devletçi” politikanın, yalnızca gümrük vergileri üzerinden kullanılan inisiyatif ya da fabrika kurmaktan ibaret kalmadığını göstermesi bakımından işlevseldir. Üretimden ihracata, devlet öncülüğünde örgütlenme seferberliğine yol açan, piyasa sürecinin geneline yayılmış bir kontrol mekanizmasını inşa çabası, meseleyi teknik bir ekonomik aktivitenin ötesinde ele almak için uygun bir zemin sunmaktadır.

Dünya buhranının yarattığı tedirginlik, tarım piyasasını istikrarlı ve verimli bir yapıya kavuşturma hedefini güncelleştirmiş, ağırlıklı dış piyasaya hitap eden fındığa ilişkin riskleri bertaraf etmek için, sürdürülebilir bir yapıya ulaşma arayışı piyasaya odaklanmayı gerekli kılmıştır. Ortaya konulan yasal alt yapının niteliği ve örgütlenme girişimleri, aynı zamanda sermayeyi şekillendirme boyutuyla dikkat çekmiştir. 1930'lu yılların başından itibaren çıkarılan yasa ve yönetmelikler, yapılan kongre ve toplantılar ve nihayet kurulan örgütler gelişim seyrini ortaya koyduğu kadar, yönlendirici arka plana dair değerlendirmeleri de olanaklı kılmaktadır.

İhracat piyasasını eksen alan bu çalışma, Türkiye Fındık İhracatçıları Birliği üzerinden, ihracatçı tüccarların fındık üretim bölgesinden kopuşuna eğilirken, 1930'lu – 1940'lu yıllarda öne çıkan iktisadi anlayışın niteliğine dair bir kısım veriyi de ortaya koymuş olacaktır. Güçlenen İstanbul sermayesinin, Karadeniz sermayesi karşısındaki alan kapma süreci bu bağlamda ele alınacak. II. Dünya Savaşı ardından devletçi politikanın gevşemesi, özel sektör taleplerinin karşılanmasını kolaylaştıran bir faktör olarak değerlendirilecektir.

Söz konusu dönemde yayınlanmış rapor, eser ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden elde edilen veriler çerçevesinde şekillenen çalışma, fındık piyasasının örgütlenmesi konusuna yoğunlaşırken, bir yandan erken Cumhuriyet döneminde fındığın ekonomi içindeki özgül ağırlığını anlamaya yardımcı olacak, diğer yandan İstanbul merkezli büyük fındık tüccarları nezdinde, güçlenen sermayenin artan etkisine dair bir örneği ortaya koyacaktır.

Fındık örneğinin Türkiye sermaye birikiminin bir parçası olduğu hatırlanırsa, meselenin bu bağlamda üretilmiş genel literatür üzerinden yeterince değerlendirilmemiş olması çalışmanın sınırlarını göstermektedir. Bu bir ölçüde, meselenin başka tekil örnekler üzerinden işlenmesini müteakip ayrı bir çalışma olarak ele alınması hedefiyle ilişkilidir. Hiç kuşkusuz genel yapıyı anlamak bakımından, sondaj mahiyeti taşıyan tekil örnekler ne denli önemliyse, bu tekilliklerin parçası olduğu bütün de o denli önemlidir ve tabiidir ki tekillikler, ancak bütünün anlaşılmasına katkı sunduğu ölçüde değer kazanacaktır.

1. “Korumacı–Devletçi” Modelde Tarımı ve Sermayeyi Şekillendirmek

1929 Dünya ekonomik buhranı, sanayileşmiş ülkelerde başlamış olsa da, tarımsal ürün fiyatlarındaki büyük düşüş nedeniyle, Türkiye gibi ekonomisi tarıma dayalı ülkelerde ciddi sonuçlar yaratmıştır.² 1929 yılı Türkiye için yalnızca dünya ekonomik buhranı açısından değil,

² Mustafa Kemal 1930 yılı TBMM açış konuşmasında, buhranın özellikle tarım ağırlıklı ülkeleri etkilediğini şöyle dile getiriyordu: “Efendiler, bilhassa zirai memleketlerde hissolunan cihanşümul bir iktisadi buhran

A. Haydar SOYSÜREN, Erken Cumhuriyet Döneminde Devlet'in Rolü Bağlamında Fındık Piyasasının Örgütlenmesi ve İhracatçı Tüccarların Ayrışması sürecinde Karadeniz Fındık İhracatçıları Birliği'nin Kurulması

Lozan Antlaşması'na ilişkin iki gelişme bakımından da önemlidir. Lozan'da gümrük vergilerinin sabit kalması için konulan 5 yıllık süre, 1928 yılı itibariyle bitmiş ve Türkiye, gümrük vergilerini belirlemede artık insiyatif kazanmıştı. Diğer gelişme Lozan'da Türkiye'nin payına düşen Osmanlı borçlarının ilk taksitinin ödenmesiydi. Birincisi ekonomik buhran koşullarında ülkenin hareket kabiliyetini arttırıcı bir işlev görürken, ikincisi artı bir yük doğurmuştu. Buhran ve Lozan'a ilişkin "bu tesadüfi çakışma, sonraki dönemin politikalarına geçişte hızlandırıcı bir oynamıştır." (Boratav, 2012:43-44)

Ekonomik buhran piyasa risklerini kontrol altında tutma eğilimini güçlendirirken, Lozan'daki sınırlamaların devre dışı kalması, Türkiye'ye, korumacı bir ekonomi için gümrük tarifeleriyle önemli bir enstrüman kazandırmıştır. 1923-1929 döneminin açık ekonomi politikasının³, 1930'lu yıllarda korumacı-devletçi politikaya evrilmesi, bu zeminde gündeme gelmiştir. 1930'lu yıllar, Türkiye'de "Korumacılık ve devletçilik" in "iki belirleyici özellik" olarak dikkat çektiği bir nitelikte göze çarpar. 1923-1929 döneminin açık ekonomi politikasının aksine, bu dönemde "ekonomisini dışa kapayarak ve devlet eliyle bir milli sanayileşme" hamlesine girişen Türkiye, "tüm dünya ekonomisinin büyük buhran içinde bulunduğu ve kapitalist ülkelerde reel gelirlerde çok önemli düşmelerin meydana geldiği bir dönemde ortalama % 6'ya yaklaşan bir büyüme temposunu "esas olarak ekonominin öz güçleriyle gerçekleştirme" başarısını göstermiştir. (Boratav, s.59,72-73)

1930'lar Türkiye'sinin bir tarım toplumu olduğu hatırlanırsa, söz konusu gelişmenin finansal kaynağı için tarımın arz ettiği önem daha iyi anlaşılacaktır. Tarımın ülke ekonomisindeki yerini bizzat hükümetin görüşleri üzerinden izlemek, benimsenen politikanın bağlamını netleştirmek bakımından yararlı olacaktır. 1930 yılında hükümet tarafından hazırlanan "İktisat Programı"nın yirmi ikinci maddesine yansıyan ifadeler bu noktada açıklayıcıdır. Son nüfus sayımındaki verilere göre, dokuz milyonu aşkın nüfusun ziraatten geçindiği hatırlatıldıktan sonra şöyle devam ediyordu; "Memlekette istihsalin artması ve kıymetlenmesi temel olarak ve her şeyden evvel ziraat sahasında beklenebilir. Sanayi erbabının ve istihlâk, ithalât, tüccar ve mütevasıtlarının ve şehirlerin refahı ekseriyet olan çiftçilerin satın almak kudretine bağlıdır. Mili servetin artması ve birikecek fazla kazanç görülmesi kazanç görülmesi ziraatin verimli olması sayesinde sür'atle mümkündür. Hazinenin kudreti ve devletin her iktisadi sahada ve umumi hizmetlerde vüs'atinin artması halkın vergi vermek takatide artabilir." (İktisat Programı...:1930:1,4)

Tarımın ekonomideki yerini ortaya koyan bu tespit, tarıma yüklenen misyonu anlamayı kolaylaştıracaktır. Tarımsal piyasaları düzenleme çabası böyle bir yaklaşımdan beslenmiş, fındık ise içten çok ihracata yönelik bir ürün olarak ilginin odağında yer almıştır. Öyle ki İkinci Dünya Savaşı yıllarına gelinceye değin, fındığın ülke içindeki tüketimi, Peker'in ifadesiyle "% 3 veya 5 i" geçmemiş (Peker,1956:35-36), ihraç ürünü olma vasfını muhafaza etmiştir. Nitekim bahsi geçen "İktisat Programı"nda "her noktai nazardan devletin hususi takayyüt teşkilatına muhtaç" ürünler arasında sayılması⁴, fındığın öteden beri ekonomiye olan katkısından kaynaklanmıştır. 1931-1938 dönemi itibariyle fındığın genel ihracat içerisindeki payı, Tablo:1'de görüleceği üzere, 1932 yılındaki yüzde 6,9'luk oran dışında yüzde 7,3 ila yüzde 11,5 arasında gerçekleşmiştir. Bu veriler, katkıdaki sürekliliği ortaya koyacak niteliktedir.

vardır. Bu buhran tabiatile bizim memleketimize de temas etmiş ve ağırlığını hissettirmiştir. Bu sıkıntı karşısında emsalsiz tahribattan dar ve kurak senelerden sonra, vatanımızın gösterdiği hayatiyet ve tahammül ancak Türk milletinin bünyesindeki kudret ve Büyük Millet Meclisinin tedbirlerindeki isabetle izah olunabilir." (T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 1930:2)

³ Boratav, Türkiye iktisat tarihi için 1908-2007 arasını kapsayan dönemlendirmesinde, çalışmamızın kapsadığı tarihe denk düşen kısım itibariyle "Devrim ve savaş yılları: 1908-1922; açık ekonomi koşullarında yeniden inşa: 1923-1929; korumacı-devletçi sanayileşme:1930-1939; Bir kesinti – İkinci Dünya Savaşı:1940-1945; dünya ekonomisi ile farklı bir eklemlenme denemesi:1946-1953" dönemlendirmesini yapmaktadır. (Boratav,2012:13-14)

⁴ "İktisat Programı"nın 31.maddesi şu cümle ile bitiyordu: "Pamuk, tütün, üzüm, **fındık** gibi büyük mahsulat her noktai nazardan devletin hususi takayyüt teşkilatına muhtaçtırlar." (İktisat Programı..., 930:1,4)

A. Haydar SOYSÜREN, Erken Cumhuriyet Döneminde Devlet'in Rolü Bağlamında Fındık Piyasasının Örgütlenmesi ve İhracatçı Tüccarların Ayrışması sürecinde Karadeniz Fındık İhracatçıları Birliği'nin Kurulması

Tablo 1. Fındık İhracatının Kıymet ve Miktarları ve Umum İhracata Nazaran % Nispeti

Seneler	Fındık İhracatının Kıymet ve Miktarları ve Umum İhracata Nazaran % Nispeti			
	Kıymet 1000 lira	%	Miktar Ton	%
1931	9 271	7,3	15 276	1,7
1932	6 946	6,9	20 150	1,8
1933	7 838	8,1	19 330	1,5
1934	7 193	7,8	18 280	1,1
1935	10 215	10,7	25 386	1,7
1936	13 531	11,5	24 043	1,7
1937	10 694	7,8	24 446	1,8
1938	12 446	8,6	23 754	1,6

(Kaya,1938:125)⁵

Diğer yandan fındık, geniş bir bölgenin rakipsiz tek geçim kaynağıydı. Yaşanabilecek sıkıntı, yalnızca ülkenin ihracat gelirini düşürmekten ibaret değildi, söz konusu bölge için de yıkıcı sonuçlar yaratabilecek nitelikteydi. Her üründen “ziyade mıntıkalaşan fındık”, “Karadenizin en garp kıyılarında ve Marmara havzasında henüz ehemmiyetleşmeyen mıntıkacıklar hariç, dört vilayette ve bilhassa Giresun, Trabzon ve Orduda” neredeyse “yegane mahsuldü.” “Ve bir milyonu müteceviz halk”ın kaderi buna bağlıydı.(Türkiye Fındık Ziraatının Kalkınmasına Dair Rapor,1938:5)

Türkiye, gerek bir bölgenin kaderini doğrudan etkileyecek potansiyeli, gerekse dünya piyasasında sahip olduğu ağırlıklı konumu dikkate alarak politikasını belirlemek durumundaydı. Türkiye'nin dünya fındık piyasasındaki ağırlıklı payı, yalnızca kriz gibi arızı durumlar sebebiyle değil, yeni rakiplerin piyasaya girme ihtimali⁶ ve mevcut rakiplerin atakları sebebiyle garanti değildi. 1938 yılında yayınlanan bir rapora göre, fındık rekoltesi son seneler itibarıyla Türkiye’de asgari 40 milyon kilo iken, İspanya’da 22 milyon, İtalya’da 18 milyon, Rusya’da 6 milyon kilo olarak gerçekleşmişti. Rakamlar dünya piyasasının yarıya yakınının Türkiye tarafından kontrol edildiğini gösterse de, raporda belirtildiği gibi, “Bu şampiyonluğun sebebi ne rasyonel ziraat usulleri, ne bu ziraate en kabiliyetli iklim ve toprak şartlarını modern bir şekilde istismar ediş ve ne de fındık ziraatini kuvvetli bir teknik ve kol hareketiyle yürütüş değil, yalnız ve yalnız yurdun bu ziraate tahsis ettiği ve etmekte olduğu toprak genişliği”ydi. “Bu ise ziraatin en kolay ve en az asri bir şekliydi.” Öyle ki, Türkiye’de toprak daha iyi olmasına rağmen, İtalya ve İspanya’da hektar başına bin yüz kilo ürün alınırken Türkiye’de alınan ancak dört yüz kiloydu. “İtalya ve İspanya’da fındık bahçeleri kazılıp gübrelendiği, budanıp ıska edildiği, bol aralıklarla tesis edilip mahsul yerden devşirildiği halde bizde fındık bahçesi kazılmaz, gübrelenmez, en iptidai usullerle tesis edilir, ve mahsul en zararlı şekilde toplanır” ifadelerini içeren rapor, “Bu vakıalar”dan yola çıkarak,

⁵ Tablo’daki bilgiler ve kullanılan ifadeler gösterilen kaynaktan aynen aktarılmıştır.

⁶ Yunanistan’ın fındık fidanı istemesinin yarattığı tedirginlik bir gazete haberine şöyle yansımıştı: “Yunanlıların memleketimizden fındık fidanı istemeleri alâkadar mahafili iktisadiyede endişe tevhit etmiştir. Bir taraftan Ticaret Odamız bundan tevellüt edecek iktisadi zararlarımıza dair mütealasını İktisat Vekaletine arz etmiştir. Ticaret Odamız bundan tevellüt edecek iktisadi zararlarımıza dair mütaleasını İktisat Vekaletine arz etmiştir.”(Yunanlılar ve Fındık Mahsulümüz, 1930:2)

A. Haydar SOYSÜREN, Erken Cumhuriyet Döneminde Devlet'in Rolü Bağlamında Fındık Piyasasının Örgütlenmesi ve İhracatçı Tüccarların Ayrışması sürecinde Karadeniz Fındık İhracatçıları Birliği'nin Kurulması

findık ziraatındaki sorunu, insan bilgi ve emeğinin kifayetsizliğine bağlıyordu.(Türkiye Fındık Ziraatının Kalkınmasına Dair Rapor,1938:4)

Dünya fındık piyasalarına yakınlık ve verimlilik bakımından avantajlı konumdaki rakiplere karşı, dünya piyasasındaki ağırlıklı konumu güçlü-istikrarlı bir temelde sürekli kılmak, üretimden ihracata tüm boyutları içeren bir çabayla mümkündür. Bu her şeyden önce rekabet kapasitesine ulaşmış bir sermaye yapısını oluşturmakla ilgiliydi. Buradaki zayıflık devleti öncü aktör olmaya iterken, sermayeye ilişkin sorun yalnızca nicelikten kaynaklanmıyordu. Sermayeye ulusal kimlik kazandırmak da atılacak adımları belirleyen bir unsur olarak göze çarpıyordu.

Fındık piyasasındaki yabancı etkisi, bu bağlamda rahatsızlık duyulan bir unsur çerçevesinde görülmüş, aşılması gereken bir sorun olarak tanımlanmıştır. A.Fuat imzasıyla Cumhuriyet gazetesinde aktarılan 1930 yılına ait izlenimler bu yaklaşımı örneklemektedir. A.Fuat, Giresun izlenimleri kapsamında şunları aktarmıştır;

“Fındıklarımızı birkaç seneden beri Pizami denilen bir Rum müessesesi alıyor. Bu Pizami müessesesi, muhtelif Avrupa memleketlerinde şubeleri olan zengin bir firma. Şimdi bu müessese namına (P.P.Danyel Sel) ticarethanesinin iş gördüğünün söylüyorlar, fakat Mösyö Danyel mubayaatı kendi namına yaptığını anlatıyor. Bugün Giresun, Trabzon, Ordu'dan en büyük mubayaatı yapan P.P.Danyel Sen'dir. Mahsulün hemen nisfina yakını bu müessese alıyor. Giresun ve havalisinde fındık ihraç eden ikinci müessese de J.J.Hoşriaser'dir. Giresun'da bu müesseselerden başka ihraç ticareti yapan yegane Türk müessesesi Hacı Emin Efendidir.”(Fuat, 14 Teşrinievvel 1930:2)

Aynı muhabir izlenimlerini aktarmaya devam ettiği bir başka yazısında Türk fındığının ucuza gitmesine hayıflanırken, meseleyi üreticinin güçsüzlüğüne, “kuvvetli ve Türk bir şahsiyet ve teşkilat” bulunmamasına bağlamıştır.⁷

Söz konusu yaklaşım gazete muhabirlerinin izlenimleriyle sınırlı kalmamış, Ziraat Vekâleti tarafından yayınlanan bürokrat raporlarına da yansımıştır. 1938 yılında yayınlanan bir raporda fındık piyasasındaki yabancı ağırlığı, “milli sermaye”nin yetersizliği ve örgütsüzlük üzerinde durulmuş, konu bağlamında şu ifadeler kullanılmıştır;

“Bu sahada her şeyden evvel milli elemanın gerek sermaye ve gerek organizasyon bakımından kifayetsizliğini tespite mecburuz. O, sermaye bakımından kifayetsizdir, çünkü Fındık ihracında ecnebi sermaye nisbeti tahminen Giresun'da % 65, Ordu'da % 40, Trabzonda % 30 dur. Demek ki Karadeniz kıyı vilayetlerinde Türk sermaye piyasaya kat'iyen hakim değildir. Harici piyasa ise hemen tamamen yabancı ellerdedir. (...) Karadeniz kıyısında çok az Türk müessesini mahvedememiş olan Fındık ticareti birçok ecnebi evlerini ihya etmiş ve etmekte bulunmuştur. Bu çok acı realite yakın mazi içinde daha çok bilgisizliğe ve şimdi ise daha çok sermaye kifayetsizliğine ve organizasyon yokluğuna dayanıyor.”(Durukan, 1938:3)⁸

Resmi makamların ürünü bir raporda, “milli elemanın gerek sermaye gerek organizasyon bakımından”, “ecnebi” karşısındaki yetersizliğine yapılan vurgu, devletin mesele karşısındaki tutumunu belirgin kılmaktadır. Sorunun bu noktadan tanımlanması, çözümün de buradan

⁷ Yazıdaki ifadeler şöyle: “O halde fındığımızı ucuz ve düşük fiatla almaya sebep nedir? Sebep şudur ki mahsul sahiplerinin borçlu olmalarından, mallarını bekletmek için intizara kudretleri olmadığından ve bu nefis Türk fındıklarının hariç piyasalarda satacak kuvvetli ve Türk bir şahsiyet ve teşkilatları bulunmamasından istifade eden ihraç tüccarının fazla açık gözlülüğüdür. Hem zavallı asil ruhlu, mütevazî Türk müstahsiline sorarsanız o, bu zararlı satışlara bile müteşekkirdir. Bu alanlar da almaya ne yaparız, der. Ne elim!”(Fuat, 20 Teşrinievvel 1930:2)

⁸ T.C. Ziraat Vekâleti tarafından 1938 yılında yayınlanan “Fındık Ticaret ve Endüstrisine Dair Rapor” başlıklı bu kitap **iki rapor** içermektedir. İlki kitaba ismini veren “Fındık Ticaret ve Endüstrisine Dair Rapor” olup, sonuna ekli Dr.H.Mahir Durukan (Giresun Fındık İstasyon Müdürü) isminden, adı geçen tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Diğeri, “Türkiye Fındık Ziraatının Kalkınmasına Dair Rapor” başlığını taşımakta, yazarına dair bir bilgiye ise rastlanmamaktadır. Çalışmada ilk rapora atıf yapılırken Durukan'ın, ikinci rapora atıf yapılırken söz konusu raporun adı kullanılmıştır.

A. Haydar SOYSÜREN, Erken Cumhuriyet Döneminde Devlet'in Rolü Bağlamında Fındık Piyasasının Örgütlenmesi ve İhracatçı Tüccarların Ayrışması sürecinde Karadeniz Fındık İhracatçıları Birliği'nin Kurulması

aranmasını gündeme getirir ki, piyasanın örgütlenmesi süreciyle “millî” sermaye oluşturma hedefi arasındaki ilişkiyi anlamada kolaylık sağlamaktadır.

2. “Ticarette Tağşişin Men”İnden Birinci Ulusal Kongre’ye: Fındık Piyasasının Düzenlemesine Yönelik İlk Adımlar

1930’lu yılların başında yürürlüğe sokulan Ticarette Tağşişin Men’i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Hakkında Kanun ile devletin ihracat piyasasındaki rolüne ilişkin yasal alt yapı oluşturulmuş, takip eden süreçte ürün bazlı düzenlemelere geçilmiştir. Bu noktada fındık piyasasının örgütlenmesi meselesi de gündeme gelmiştir. Bu kısımda bahsi geçen kanun ve Birinci Ulusal Fındık Kongresi üzerinde durulacaktır.

2.1. “Ticarette Tağşişin Men’i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Hakkında Kanun” ve İlk Kurumlar

13 Ekim 1930 tarihinde kabul edilen 1705 sayılı “Ticarette Tağşişin Men’i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Hakkında Kanun”, devletin ticareti düzenlemek için attığı önemli bir adımdır. “Dahilî ve haricî ticaret menfaatlarını korumak ve ticaret malları üzerinde tağşiş ve hilelere mâni olmak üzere” hükümete geniş bir inisiyatif alanı bırakmıştır. Kanunun gerekçesine göre, aralarında fındığın da yer aldığı “ihracatımızın en mühim kalemlerini teşkil eden” ürünler “cihan piyasasında şiddetli bir rekabete maruzdu”. Üretimde arzulanana düzeye varılamamış, “bir çok ihraç malında”, büyük işler için gereken “yeknesaklık” sağlanamamış, “ara sıra yapılan tağşişler ise Türk malının eyi şöhretine” darbe vurarak satışları olumsuz etkilemişti. Türk malının üretiminde istikrarlı bir gelişim, satışında güvenilirlik, tüketiminde rağbet ve emniyeti temin için, ilgili işlemlerin “bazı esaslı usul ve kaidelere istinat ettirilmesi zaruri görülmüş”, ve böyle bir kanun gündeme gelmişti.

Bütün ticaretin yapılandırılmasını esas alan “Ticarette Tağşişin Men’i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Hakkında Kanun”dan sonra, Fındık özelinde ilk adım “Fındık İhracatının Murakabesine Dair Nizamname” ile atılmıştır. (Resmi Gazete, 21 Teşrinisani 1931, Sayı:1955) Nizamname ile, bahsi geçen kanunda öngörülen çerçeve Fındığa uyarlanmış, olgunlaşmadan hasat yasaklanırken, iyi kurutma, kaliteye göre sınıflandırma, muhtelif sınıf ve yıllara ait ürünün karıştırılmadan ihracından, kullanılacak çuvallarının özelliklerine varıncaya dek ayrıntılı bir standardizasyon çerçevesi çizilmiştir. İhracatın hasat safhasından ihraç edilen ürünün gittiği ülkedeki Türkiye Konsolosu veya ticaret temsilcisinin muayenesine dek uzanacak bir kontrol mekanizması öngörülmüştür.⁹

Ülkedeki genel tarımsal yapının konuşulduğu 5 Ocak 1931 tarihli Birinci Ziraat Kongresi’nde, bir ölçüde gündeme gelmişse de Fındık politikasının teferruatlı şekilde ele alınması 10 Ekim 1935’de toplanan birinci ulusal fındık kongresiyle gerçekleşmiştir. (Peker, 1956:15)

1930’lu yılların başından itibaren bir yandan yasal alt yapıya ilişkin adımlar atılırken, diğer yandan piyasaya daha doğrudan müdahale edebilecek kurumlar devreye sokulmuştur. Bu noktada hemen hatırlanabilecek iki kurum İş Limited Şirketi ile Türkofis’tir. İş Bankası bünyesinde kurulan İş Limited Şirketi, ekonomik buhran koşulları içinde ihracat alanında aktif bir çabaya girişmiş, adından söz ettirmiştir.¹⁰ Kısaca “Türkofis” diye anılan, “Türkiye Dış Ticaret İşleri Milli Ofisleri

⁹ Fındık ihracatının düzenlenmesine ilişkin Nizamname hazırlanması düşüncesi daha önce “Ali İktisat Meclisi”nde gündeme gelmişti. “Meclisin bu devrede müzakere ve tetkik ettiği mes’eleler şunlardır: 1- 929 senesine ait tediye muvazenesi. 2- Türk limanlarının ve liman hizmetlerinin inkişafına hizmet edebilecek tedbirler nelerdir? 3- **Fındık**, afyon ve peynir ihracatını tanzim eden nizamnameler.” (Süreyya, 1931:5)

¹⁰ İş Bankası’nın 27 Mart 1932 tarihinde Ankara’da toplanan “heyeti umumiye içtimai”nda, bankanın 1931 yılı bütçesi tetkik edilirken şu ifadeler kullanılmıştı: “Alıcının arzusuna göre hazırlanmış ve numunesine muvafık olarak harice mal satmak’ gayesile teşkil eylediğimiz İş Limited’in faaliyetinden bu seneki raporumuzda bahsetmek isterim. Buhranın doğurduğu müşkülata rağmen şirketin 1931 senesindeki kısa faaliyet devresi zarfında elde ettiği netice müsbet ve şayanı memnuniyettir. Kâr mülahazasından evvel İş Limited markası altında memleketin mahsulatını tanıtmaya ilk hedef olarak kabul etmiştir. Bu merhaleye erişmiş bulunuyoruz.” (İş Bankası Yüzde On., 1932:4)

A. Haydar SOYSÜREN, Erken Cumhuriyet Döneminde Devlet'in Rolü Bağlamında Fındık Piyasasının Örgütlenmesi ve İhracatçı Tüccarların Ayrışması sürecinde Karadeniz Fındık İhracatçıları Birliği'nin Kurulması

Dairesi" ise İktisat Vekâleti'nin bünyesinde kurulmuştu. İktisat Vekili Celal Bayar, bakanlığın "en mühim bir uzvu" olarak nitelendirdiği Türkofis'in amacını "Türk mallarının yabancı memleketlerdeki sürümünü kolaylaştıracak yolları araştırmak ve müstahsil ve tüccarımıza yardımcı bir rehber olmak" şeklinde açıklamış ve ilkin Ankara'daki merkezin yanı sıra İstanbul ve İzmir şubeleriyle faaliyete başlayacak kurumun, ileride üretim ve ihracat merkezlerinde yeni şubeler açacağını ifade etmişti.(İktisat Vekâletinin Yeni..., 1934:1,5)

2.2. Birinci Ulusal Fındık Kongresi'nde Örgütlenme Meselesi

1935 yılında toplanan Birinci Ulusal Fındık Kongresi, Fındığa ilişkin mevcut durumun değerlendirildiği, ileriye dönük politikaların tartışıldığı bir platform olmuştur. Fındığa biçilen misyonu anlamak bakımından dikkate değer veriler barındıran Kongrenin odaklandığı noktalardan birisi de Fındık piyasasının örgütlenmesi meselesidir. Spekülasyonları etkisiz kılacak, istikrarlı piyasayı olanaklı kılacak örgütlenmeler, öngörülen fındık politikasının önemli bir boyutu olarak öne çıkmıştır.

Ekonomi Bakanı Celal Bayar başkanlığında toplanan Kongreye, Türkofis'den 4, İç Ticaret Umum Müdürlüğü'nden 4, Tarım Bakanlığı'ndan 2 olmak üzere resmi kurumlardan toplam 10, Ordu ve Giresun'dan 2'şer üretici; Ordu, Giresun ve İstanbul Tecim Odaları'ndan 1'er kişi olmak üzere özel sektörden toplam 8 kişi katılmıştır.¹¹

Ekonomi Bakanı Celal Bayar, kongreyi açış konuşmasında, ihracatta yalnız kalite bakımından değil, fiyat bakımında da avantajlı bir konuma varmak istediklerini, bunun için üretimden tüketiciye kadar tüm aşamalarda, rasyonel bir çalışma tarzını hayata geçirmek suretiyle, maliyeti asgariye indirmek, böylece kalite dışındaki "en büyük rekabet ve muvaffakiyet unsuru olan ucuzluğa" ulaşma hedefinden söz etmiştir. Üreticinin teşkilatsızlığından ve kredi yetersizliğinden faydalanan bir kısım tüccarın, "diledikleri fiyata mal alabileceklerinden emin" şekilde, "birbirinden daha düşük fiyatlar" vermek suretiyle memleket ekonomisi üzerinde "yıkıcı" bir rol oynadığını belirten Bayar, "memleket evlatlarının ve hakiki tüccar sınıfının" bundan "elem" duyduğunu vurguladıktan sonra, "Bu kötü an'anede devam etmek isteyenler artık bu memlekette yaşamak imkanını bulamayacaklardır" ifadelerini kullanmıştır. Üretici teşkilatlanmasına yönelik hedefin, ihracatçı aleyhine bir yaklaşım olarak değerlendirilmemesi gerektiğini de hatırlatmış, şunları eklemiştir;

"Bil'akis memleketimizde milli şuura sadık bir ihracatçı sınıfının artması hedeflerimizde ve en büyük ihtiyaçlarımızdan biridir. (...) Düşüncelerimiz ve endişelerimiz asla bir cepheli değildir. Müstahsili de tüccarı da aynı alaka ve muhabbetle göz önünde tutacağız ve ayrı olmıyan menfaatlerini en iyi temin eder şekil ve şeraiti arayacağız. Harice satış fiatlarında siyasamız ne muayyen vaziyetleri istismar etmek ne de muayyen ekonomik şartların fiata vücut veren elemanlarını istihkar etmektir" (Birinci Ulusal Fındık Kongresi, 1935:9-11).

Kongreye katılan kurumlar adına sunulan raporlarda sorunlar ve çözüm önerilerine yer verilmiş, bu noktada teşkilatlanma problemi öne çıkan hususlar arasında yer almıştır.

Rakip ülkeleri örnek göstererek, üreticilerin üretim, satış ve kredi ihtiyaçlarını gidermek için teşkilatlanma ve kollektif çalışmanın altını çizen **Türkofis** raporunda, kooperatiflerin kurulması ve bunların Birlik halinde kurumsallaştırılması, üreticileri "tefecilerin, murabahacıların elinde kurtaracak" ve "bir çok araçlar elinde müteessir olan fındık ticaretini de intizam yoluna" sokacak çare olarak gösterilmiştir. İhracatçı tüccarların zayıf sermaye yapısı işaret edilen sorunlar arasındaydı. Bankaların "mal mukabilinde ve mutedil şartlarla" kredi açması bu noktadaki zayıflığın giderilmesi için önerilmiş, gerek iç ve gerek dış ticarete fındık fiyatlarının düşmesi ve çıkmasında gözlenen istikrarsızlıkla, üreticiler ve tüccarların "fakir ve teşkilatsız" bulunması ve

¹¹ Kongreye katılanların isimleri ve temsil edildikleri kurumlar için bkz. Birinci Ulusal Fındık Kongresi, 1935:5-6. İstanbul Tecim Odası namına katılan "Fortun Oğlu Ömer" in aynı zamanda "Ordu'dan" "Tecimer"leri de temsilen katıldığı görülmektedir. Aynı kişi olduğu düşüncesiyle adı geçen bir defa sayılmıştır.

A. Haydar SOYSÜREN, Erken Cumhuriyet Döneminde Devlet'in Rolü Bağlamında Fındık Piyasasının Örgütlenmesi ve İhracatçı Tüccarların Ayrışması sürecinde Karadeniz Fındık İhracatçıları Birliği'nin Kurulması

uluslararası piyasaların gerektiği kadar izlenememesi arasında bağ kurulmuştur. “Yabancı ve aracı firmaların” kendi lehlerine fiyat teşekkülü için “bir takım suni hadiseler icat etmek”, bu kapsamda dünyadaki rekolteye dair rapor “tanzim”inden, fındık işleyen çikolata fabrikalarının stokları, döviz temininde güçlük çıkarıldığına kadar uzanan spekülâtif haber üretme eğilimlerinden söz edilmiş, üreticilerin teşkilatlandırılması, tüccarların komisyonculuktan kurtarılarak kredi ihtiyaçlarını giderecek “kuvvetli birlikler ve ortaklıklar halinde teşkilatlandırılması”nın önemi vurgulanmıştır.(Birinci Ulusal Fındık Kongresi, 1935: 21-24, 31-32)

Üreticiyi istismardan kurtarmak için kooperatifçiliğin rolü üzerinde duran **Ordu Tecim ve Endüstri Odasının** Raporunda, “şahsi menfaatlerin tabii birleştirmesi ile kuvvetlenen bir ihracat kütlesi karşısında, vaziyeti zayıf teşkilatsız ve dağınık bir müstahsil kütlesinin bulunuşu” dengeyi bozan ve dolayısıyla ekonomiye zarar veren bir durum olarak tanımlanmış; bunun üreticinin teşkilatlanmasıyla aşılabileceği, satış kooperatifleri kurulması gerektiği savunulmuştur. Raporda diğer ürünlere nazaran fındık ihracatının kolaylığından ve zorlaştırıcı esaslı bir engelin olmadığından bahsedilmiş, ihracata ilişkin teşkilatlı bir yapıyla tablonun çok daha ileri noktalara taşınabileceği ifade edilmiştir. (Birinci Ulusal Fındık Kongresi, 1935: 43-44).

İş Limited'in Raporu'nda, Fındık ihracatına ilişkin nizamname'nin, fındık işleme ve nakil işinin düzene sokulmasında oynadığı olumlu role değinilerek, benzer tedbirlerin üretim sahasına uygulanmaması, umulan faydayı engelleyen bir faktör sayılmıştır. (Birinci Ulusal Fındık Kongresi, 1935: 45)

Kongre bünyesinde oluşturulan “Kredi, Müstahsili Teşkilatlandırma ve Borsalar Encümeni” tarafından hazırlanan rapor, “İhracatın teşkilâtlandırılması meselesinin mühim bir kısmı”nın yakında uygulamaya girecek “kredi ve satış kooperatifleri mekanizması ile halledileceği” öngörüsünde bulunmuştu. Bununla birlikte, bu kooperatiflere rağmen, “serbest ihracatçılar” için yine de “geniş bir saha kalacağı”, bu “serbest sahada ara sıra memleket menfaatlerine pek uygun olmayan vaziyetlerin” yaşanabileceği dikkate alınarak, bakanlık tarafından gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir. “Fındık fiyatlarının piyasa şartlarına göre müstahsil ve memleket için en müsait tarzda tekevvün edebilmesini esaslı surette temin edecek vasıtanın, bu mahsulü teşkilâtlandırmak”tan geçtiği vurgulanmıştır. (Birinci Ulusal Fındık Kongresi, 1935: 71-72)

Kongrede gerek üretici ve gerekse ihracatçı düzleminde teşkilatlanmanın gereği vurgulanırken, yer yer üretici ile ihracatçı arasındaki çekişmeye dair söylemlere de rastlanmıştır. Ancak son tahlilde bütünleşmiş, çıkarları ortak bir kütle mantalitesi, kongrede ortaya konulan iradenin rengini belirlemiştir.

Ordu Tecim ve Endüstri Odasının Raporu'ndan “şahsi menfaatlerin tabii birleştirmesi ile kuvvetlenen bir ihracat kütlesi karşısında, vaziyeti zayıf teşkilatsız ve dağınık bir müstahsil kütlesi” ifadeleriyle üretici ve ihracatçı arasında keskin bir ayrıma yönelirken, Oda Başkanı H.Akyol, rapora ek mahiyetinde tüccarları “küçültmek ve onları şayanı hürmet mevkilerinden düşürmek” amacıyla olmadığını hatırlatmak gereğini duymuştu¹². Türkofis, İş Limited gibi ihracat alanıyla doğrudan bağlantılı kurum raporlarında, ihracatçı boyutundaki sıkıntılara da işaret edilmiştir. Devleti temsil eden Ekonomi Bakanı Bayar, yukarıda da aktarıldığı gibi, üreticilerin teşkilatsızlığını istismar eden tüccarlara ilişkin eleştirilerinin, ihracatçı aleyhine yorumlanmaması gerektiğini hatırlatarak “milli şuura sahip ihracatçı sınıfa” duydukları ihtiyacı vurgulamıştır. Dolayısıyla “millilik”, farklı kesimler arasında ekonomik çıkar farklılaşmasından kaynaklı ayrışmayı önleyen argüman olarak devrede tutulmuştur.

¹² Ordu Tecim ve Endüstri Odası Başkanı H.Akyol oda adına sunulan rapordan sonra şu “Ek” açıklamayı yapıyor: “Şurasını ehemmiyetle arz etmek isterim ki bu izahatımdan maksat tecimerleri küçültmek ve onları şayanı hürmet olan mevkilerinden düşürmek değildir. Müstahsilin kuvvetli ve teşkilatlı bir hale gelerek tecimer kütlesi karşısında muvazeneli bulunmasını dilemektir. Kuvvetlenmiş ve teşkilatlanmış bir müstahsil zümresinin refahı ve kazancı binnetice birer ferdi bulunmakla övündüğümüz Türk Ulusunun yanı bizim refahımız ve kazancımız demektir.”(Birinci Ulusal Fındık Kongresi,1935:44)

A. Haydar SOYSÜREN, Erken Cumhuriyet Döneminde Devlet'in Rolü Bağlamında Fındık Piyasasının Örgütlenmesi ve İhracatçı Tüccarların Ayrışması sürecinde Karadeniz Fındık İhracatçıları Birliği'nin Kurulması

3. Üretim Ve İhracat Piyasasının Örgütlenmesi İçin Yasal Çerçevenin Oluşturulması

Fındık Kongresi'nin hemen ardından, 21 Ekim 1935 tarihinde kabul edilen "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun" (Resmî Gazete, 2 Kasım 1935, Sayı:3146), tarım piyasasının örgütlenmesine yönelik çabaların hayata geçirilmesi için bir alt yapı sağlamıştır. En az on çiftçinin bir araya gelmesiyle tarım satış kooperatifi, en az üç tarım satış kooperatifinin bir araya gelmesiyle de "tarım satış kooperatifleri birliği" kurabileceğini (Madde:1) öngören Kanuna göre, "her çıkart ve piyasa merkezinde bir ürün için ancak bir birlik" oluşturulabilecekti. Bu birlikler, genel kurullarında seçilen dörder kişilik yönetim kurulu ile doğrudan Ekonomi Bakanlığınca atanan ve yönetim kurulunun tabii üyesi sayılan "genel direktör" tarafından yönetilecekti.(Madde:19)

Düzenleme, üretim safhasından ihracata dek uzanan bir çerçeve dikkate alınarak kurgulanmıştı. Kanunun üçüncü maddesinde yer verilen amaç, öngörülen çerçeve için açıklayıcıdır. Söz konusu amaç maddesi şöyleydi; "Ortakların ürünlerine devamlı sürüm ve alıcılar bulmak; lüzumunda bu ürünleri ham madde olarak işlemek ve böylece elde edilen maddelerin satışını yapmak; iç ve dıştaki araçlara giden kazancı üretmenlere mal ederek durumlarını yabancı ülkelerdeki üretmenlere karşı kuvvetlendirmek; piyasada düzen verici bir yer olarak fiatların zararlı dalgalanmalarının önüne geçmek, ürünlerin yoğaltım piyasasında en iyi fiatlarla satışını başarmak, yurd ürünlerinin standartlaştırılmasında üretmenlerle çıkartçılara düşen ödevleri gerçekleştirmek; ortakların üretim ihtiyaçlarına yarayan her çeşit araç ve yaraçları toptan ucuz olarak edinip dağıtmak gibi çıkart ürünlerini ucuza mal etmek, kalitesini iyileştirmek, satış kapasitesini artırmak ve bunların arsulusal piyasalarda en iyi fiatla satışını sağlamaktır."

Görüldüğü üzere amaçlar, yalnızca üretim safhasıyla sınırlı tutulmamış, dış ticaret boyutu da hesaba katılmıştır. Esasen bu, üründen elde edilecek gelirin sağlıklı – sürdürülebilir bir ihracat pratiğiyle yakın ilgisi hatırlandığında doğaldır.

Bununla birlikte ihracatın teşkilatlandırılmasına yönelik yasal alt yapı, 9 Haziran 1936 tarihinde kabul edilen, 3018 numaralı "Ticarette Tağışışın Men'i ve İhracatın Murakabesi ve Kontrolü Hakkındaki 1705 Numaralı Kanuna Ek Kanun"la oluşturulmuştur. (Resmî Gazete, 15 Haziran 1936, Sayı:3330) Söz konusu Kanunun yedinci maddesiyle, hükümete "lüzum gördüğü mntıklarda muayyen malların ihracıyla meşgul ruhsatnameli tacirlerin birlikler kurmalarını emretme" yetkisi tanınmıştır. Böylece devlet, ihracatçı tüccarlarını örgütlenmesinde yönlendirici bir rol kazanmıştır. Dikkat çeken bir başka husus, ancak Birlik üyesi tüccarların ilgili malın ihracatını yapabileceği hükmüydü. Bu hüküm, Birlik üyeliğini, ihracatçı tüccarlar için fiilen zorunlu hale getiren bir noktaydı.

Söz konusu Ek Kanunun Başbakan İsmet İnönü'nün imzasıyla TBMM'ye gönderilen gerekçesi, Türkiye'deki hakim ekonomik yaklaşıma dair dikkat çekici söylemler içeriyordu. Gerekçe, 1930 tarihinde kabul edilmiş 1705 sayılı "Ticarette Tağışışın Men'i ve İhracatın Murakabesi ve Kontrolü Hakkındaki Kanun"un, dünya şartları, ülkenin durumu ve hedefleri bakımından ihtiyaç duyulan "bir çok hükümlerden mahrum bulunduğu" tespitinden sonra, liberal ekonomiyi mahkum eden şu değerlendirmeye devam ediyordu;

"Ferdin sadece şahsi menfaat hisleriyle müteharrik olduğu ve bu suretle müteharrik kalması gerektiği fareziyesine dayanan liberal ekonomi sistemi, bu gün sadece: sömürgelerde, Sömürge durumunda illerde, erişkin çağa ermemiş memleketlerde, geçen veya sürümüne çalışılan kalp akçedir. Bu gün bütün ileri memleketlerin müşterek telakkisi cemiyet olmadan fert olmadığı, ve ferdin ancak muayyen bir cemiyette muzaf fert olduğudur. Binnetice ferdin menfaati, cemiyetin menfaati diye bir şey yoktur: hukukta ve işte bir tek menfaat vardır ki, o da milletin bütün efradını şamil olan yüksek menfaattir. Teşkilatını ve dimağını kötü ve yabancı göreneklerden tamamen temizlemiş ve en ileri telakki ile büyük işine koyulmuş olan Türk milletinin ekonomik bünyesini, bir çok memleketlerde yapıldığı gibi, bizde de Büyük Kamutayın alacağı isabetli tedbirlerle siyanet etmesi zamanının geldiğine kaniim."

A. Haydar SOYSÜREN, Erken Cumhuriyet Döneminde Devlet'in Rolü Bağlamında Fındık Piyasasının Örgütlenmesi ve İhracatçı Tüccarların Ayrışması sürecinde Karadeniz Fındık İhracatçıları Birliği'nin Kurulması

Kanun vesilesiyle dile getirilen bu düşünceler, Türkiye'deki hakim iktisadi düşüncenin niteliğini, aynı zamanda piyasanın düzenlenmesi noktasında devletin rolünü ve dayandığı meşruiyeti anlamak bakımından öğreticidir. Gerekçe şu ifadelerle devam ediyordu:

"Bu memleketin endüstrileşmesi, ekonomik cihazlarını tamamlaması, ve kısaca Kamalizmin kendisine verdiği sağlam temel üzerine hakiki refah ve eşsiz medeniyet yapısını kurabilmesi için, işe çağırdığı vatandaşların en başında ihracatçı tüccarlarımız vardır. Ödeme paramız, harice ihraç edebileceğimiz mallarımızdır. Memleket dahilinde bu malları hazırlayanlar, bunların dış ülkelerde, Yeni Türkiye çalışmasının teknik mükemmeliyeti, Türk doğruluğunun şüphe götürmez tamlığı hakkında, alıcılara mütemadi fikir verecek birer vasıta teşkil ettiğini, daima hatırlamak mecburiyetindedirler. Memleketi için bu kadar vasi ve bu kadar mütevali hizmet ve propaganda yapabilmek talii, tüccar ve müstahsillerimiz haricinde hiçbir vatandaş için mevcut değildir."(Ticarette Tağşışın Meni ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Hakkındaki Kanuna Ek Kanun Layihası ve İktisat, Adliye ve Bütçe Encümenleri Mazbataları, 1936:1-3)

3018 sayılı Kanunu yeni bir düzleme oturtan 1705 sayılı Ek Kanun, gerekçeye de yansıdığı gibi, liberal ekonomik sistemin geçersizliği üzerine bina edilmiştir. Bu arada, 1934 Şubat'ında bazı maddeleri değiştirilen "Fındık İhracatının Murakabesine Dair Nizamname", Birinci Ulusal Fındık Kongresi ardından, 1936 Mart'ında bir kez daha değiştirilmişken¹³, 1705 sayılı Ek Kanun'dan ardından, 1937 yılında ise, değişiklik yerine aynı adı taşıyan 39 maddelik yeni bir "Fındık İhracatının Murakabesine Dair Nizamname" devreye sokulmuştur. 34 maddelik ilkinin yerine ikame edilen 39 maddelik yeni Nizamname, süreç içerisinde edinilen tecrübe ve görüşlerin ışığında, standardizasyon, kontrol, ihraç noktasında ilkinden daha ayrıntılı düzenlemeler içermiştir.(Resmi Gazete, 24 Ağustos 1937, Sayı:3691)

4."İkinci Kongre" Mevzusu Ve Fiskobirlik'in Kuruluşu

Atatürk, 1 Kasım 1937'de meclis açış konuşmasında, ihracat mallarına ilişkin yürütülen kooperatifleşme üzerinde durmuş, fındığın isminden bizzat bahsetmek suretiyle kurumsallaşmanın gereğine işaret eden ifadeler kullanmıştı. Şöyle diyordu;

"İhracat mallarımızın, Hükümetin yakın kontrolü altında, satışlarının teşkilatlandırılması mühimdir. Bunu göz önünde tutan Ekonomi Vekaleti geçen yıl içinde; Iğdır'da, Ege, Trakya bölgelerinde türlü mevzulara ağıt satış kooperatifleri teşkil etmiş ve onları faaliyete geçirmiştir. Önümüzdeki yıl içinde, başta fındık olmak üzere, diğer belli başlı mahsullerimiz de, alakalandıran birlikleri vücuda getirmelidir."(T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C:20, 1937:5)

1938 yılındaki gelişmeler bu doğrultuda girişimlere sahne olmuştur. Fındık politikasının gözden geçirildiği toplantı ve kooperatifleşme yönünde atılan adım ve nihayet Birlik kurulması bu kapsamda sayılabilecek hususlardı.

Literatürde 1935 yılında Ankara'da toplanan Birinci Ulusal Fındık Kongresi'nden sonraki "İkinci Ulusal Fındık Kongresi"nin 1955 yılında Giresun'da toplandığı genel kabul gören bir husustur. Birinci Kongre'nin içeriği bir süre sonra bizzat Ekonomi Bakanlığı neşriyatı olarak yayınlanmıştır. 1955 tarihli Kongrenin içeriği de Ziraat Vekaleti tarafından "İkinci Fındık Kongresi (2.Milli Fındık Şurası)"¹⁴ başlığı altında yayınlanmış olmasına rağmen, Fındık piyasasına ilişkin kurumlarda etkin görevler yüklenmiş, fındık literatüründe önemli bir yer tutan eserler vermiş

¹³ 1934'deki değişiklik için bkz. "Fındık ihracatının murakabesine dair 4/11/1931 tarihli nizamnamenin bazı maddelerini değiştiren nizamname", Resmi Gazete, 11 Şubat 1934, Sayı:2626

1936'daki değişiklik için bkz. "Fındık ihracatının murakabesine dair 4 teşrinisani 1931 tarihli nizamnamenin bazı maddelerini değiştiren nizamname", Resmi Gazete, 10 Mart 1936,Sayı:3249

¹⁴ İkinci Fındık Kongresi (2.Milli Fındık Şûrası), T.C. Ziraat Vekaleti Teknik Enformasyon Servisi, Ankara:1956 içinde (s.42-55), Karadeniz, T. (Ed.), 3.Milli Fındık Şûrası Tebliğler Kitabı, 10-14 Ekim 2004 Giresun, İstanbul: 2006

A. Haydar SOYSÜREN, Erken Cumhuriyet Döneminde Devlet'in Rolü Bağlamında Fındık Piyasasının Örgütlenmesi ve İhracatçı Tüccarların Ayrışması sürecinde Karadeniz Fındık İhracatçıları Birliği'nin Kurulması

Kemal Peker, 6 Ağustos 1938'de Giresun'da toplanmış "ikinci fındık kongresi"nden bahsetmekte ve birincinin devamı niteliğinde sayılabilecek bu "toplantıyı tamamen kontrol nizamları üzerinde incelemelere inhisar eden ve koruyucu tedbirlerin kesinleşmesine yarayan bir toplantı" olarak nitelemektedir.(Peker, 1956:15)

Gerçekten de, 16 Haziran 1938 tarihli Cumhuriyet gazetesinde "Zirai **Kongreler**" başlığını taşıyan bir haberde "Vekâlet mer'i olan nizamnamelerin tatbikatı hakkında görüşmek için de toplantılar yapmağa karar verdi. Karadeniz iskeleleri arasında merkezi vaziyeti ve ehemmiyeti itibarile fındık toplantıları Giresunda yapılacak ve bir ağustosta başlayacaktır" bilgisine yer verilmiştir.("Zirai Kongreler İhracatçıların..,1938:3). Aynı gazetenin 4 Ağustos tarihli nüshasındaki bir haberde de, "Giresunda bulunan ve fındık standadizasyonu nizamnamesi içtimalarına riyaşet eden İç Ticaret Umum Müdürü Mümtaz Rek, pazartesi günü şehrimize gelecek ve buradan İzmire gidecektir" ifadeleri kullanılmış (İç Ticaret Umum..,1938:2); 6 Ağustos tarihli nüshada yer alan bir başka haberde "Ekonomi Bakanlığı İç Ticaret Müdürü Mümtaz Rekin başkanlığında Karadeniz fındık ihracatçılarının" Giresun'da "yapmakta oldukları toplantılar(ın) bitmiş" olduğu belirtilmiştir. (Fındık İhracat Tacirlerinin.., 1938: 1,7)

1938 Ağustos'u başlarında Giresun'da İç Ticaret Umum Müdürü Mümtaz Rek'in başkanlığında fındık konulu bir toplantının yapıldığı anlaşılmaktadır. Zaten Kemal Peker gibi, doğrudan fındık piyasasının içinde olan birisinin böyle bir toplantıdan habersiz kalması bir yana, büyük olasılıkla bizzat katılmış bulunduğunu varsaymak durumundayız. Yalnızca, gazeteden aktarılan haberlerin tarihi dikkate alındığında, Peker'in verdiği 6 Ağustos tarihinin hatalı görünmektedir. 6 Ağustos tarihli gazetede bittiğine dair haber yer aldığına göre, toplantının en geç 5 Ağustos itibariyle bitmiş olduğunu ve önceki tarihli haberler çerçevesinde, önceki günlerde başladığını düşünmek makul olacaktır.

Diğer yandan Peker'in toplantıları "ikinci kongre" sıfatıyla anmasına rağmen, literatürde bu tarafın dikkate alınmamış olması da ilginçtir. Esasen bunun, 1955 yılındaki toplantıyı "İkinci Kongre" olarak niteleyen devletin tutumundan kaynaklandığını tahmin etmek zor değildir. Bununla birlikte, Peker gibi fındık piyasasının merkezindeki bir kişinin nitelemesini devre dışı bırakmak da kolay değildir. 1935 Birinci Ulusal Fındık Kongresi'nden sonra, fındık ikinci defa, 1938 tarihinde Giresun'da günlere yayılmış toplantıda ele alınmış, sadece fındık konusuna odaklanması, uzun süreli olması gibi hususlar, bu toplantının Kongre mahiyetinde değerlendirilmesine yol açmış olabilir. Muhtemelen yapıldığı sırada da böyle değerlendirilmiş olan toplantı, içeriği yayınlanmadığı için "İkinci Kongre" sıfatıyla literatüre girmemiştir.

Giresun'daki söz konusu "kongrenin" toplandığı günlerin öncesinde başlamak üzere, fındık örgütlenmesine dair önemli bir adım atılmıştır. Esasen 1938 yılı başında, "bir kısım maddelerin ihracatının bir elden idaresinin ilk adımını teşkil edecek olan fındık kurumunun kurulması" için, İş Limited Şirketi Müdürü Bedri Nedim'in İktisat Vekaleti nezdindeki girişimlerde bulunduğu, öngörülen kurumun, İş Bankası ve Ziraat Bankası'nın katılımına dayanacağı ve İş Limited'in Karadeniz bölgesindeki şubelerinin söz konusu Kuruma devredileceğine dair bilgiler basında yer almıştır. (Fındık Kurumu, 1938: 2) Öngörülen "Fındık Kurumu" için İktisat Vekaletine bir proje sunulmuş ve İş Bankası ile Ziraat Bankası'nın yarımşar milyon lira sermaye ile katılacağı belirtilmişti. (Asılsız Bir Haber, 1938: 7) Bu süreçte devlet meseleye bizzat el atmış, "İktisat Vekaleti teftiş hey'etinden Nabi Ataç, Orhan Dümer ve Ziraat Bankası Kredi Kooperatifleri Umum Müdür Muavini Şükrü Ulay'ın iştirakiyle 1938 yılında fındık bölgesinde iki ay gibi kısa bir zaman içerisinde 5 satış kooperatifi tesis ettirilmiş" ve bunlar bir araya getirilmek suretiyle 28 Temmuz 1938 tarihinde Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (FİSKOBİRLİK) kurulmuştur. Birliğin fiilen faaliyete geçişi ise bahsi geçen "İkinci Kongre"nin sonrasında 13 Ağustos 1938 tarihinde gerçekleşmiştir. (Peker,1947-1948:166) Böylece 21 Ekim 1935 tarihinde kabul edilen Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun'un belirlediği yasal zemin çerçevesinde, fındık piyasasının temel aktörlerinden birisi olacak FİSKOBİRLİK faaliyete başlamıştır.

Tarım piyasasında fındık dışında da benzer kurumların kurulması, Türkofis ("Lağvedilen Teşekküller", Cumhuriyet, 1 Haziran 1939,s.2) ve İş Limited Şirketi gibi 1930'lu yıllarda ihracatta

A. Haydar SOYSÜREN, Erken Cumhuriyet Döneminde Devlet'in Rolü Bağlamında Fındık Piyasasının Örgütlenmesi ve İhracatçı Tüccarların Ayrışması sürecinde Karadeniz Fındık İhracatçıları Birliği'nin Kurulması

görev yüklenen kurumların kapatılmasına yol açmıştır. Bu durum, İş Limited Şirketi Müdürü'nün açıklamasında şu ifadelerle yer almıştır; “Son üç, dört sene zarfında memleketin muhtelif ihracat maddeleri üzerinde iş yapan resmi ve nim resmi ihracat müesseseleri, kendi sahalarında kuvvetlenmiş olduklarından İş Limitedin bu sahadan çekilmesi derpiş edilmekteydi ki, buna karar verilmiştir.” (“İş Limited Şirketi Tasfiye Ediliyor”, Cumhuriyet, 25 Ağustos 1939,s.6)

5. Giresun Merkezli Birlikten Ayrışmaya: Türkiye Fındık İhracatçıları Birliği

Üretici temelinde kurulan FİSKOBİRLİK, fındığın temel bir ihraç maddesi olması hasebiyle ihracat piyasasıyla da yakından ilgilenmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında başlayan ilgi, ihracatçılarla müşterek faaliyet çerçevesinde yürütülmüş, “Fındık İhraç İcra Komitesi”nin savaş ortamında Akdeniz yolunun kapanmasından kaynaklı, fındık ihracatındaki duraklama ve fiyat istikrarsızlığını bertaraf etmek için gösterdiği çabalar, Türkiye Fındık İhracatçıları Birliği'nin kuruluşuna zemin hazırlamıştır. Birliğin kurulması, 3018 Sayılı kanunun yedinci maddesiyle “lüzum gördüğü mıntikalarda muayyen malların ihracıyla meşgul ruhsatnameli tacirlerin birlikler kurmalarını emretme” yetkisi kapsamında hükümetin çıkardığı, “19.3.1940 tarihli ve 2/13094 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla” gerçekleşmiştir. Giresun merkezli olarak 6 Kasım 1940 tarihinde kurulan Birlik aynı ay içinde İstanbul, Trabzon ve Ordu'da birer şube açmak suretiyle faaliyete başlamıştır. (Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, 1959:56-57)

Birliklerin kurulmasında savaşın yarattığı koşullar önemli rol oynamıştır. Durum, o dönemde Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Umum Müdürü Mahmut Seyda'nın sözlerine şöyle yansımıştır:

“İhracatçı ve İthalatçı Birliklerinin Türkiye’de ne gibi sebepler ve müessirler altında vücut bulmuş olduklarını belirtmeye çalıştım. Bunlardan çıkan netice, bizim memleketimizde de Birliklerin bir fevkalade tedbir mahiyetinde olduğudur. Esasen birliklerin içindekiler de böyle düşünmektedirler. Diyorlar ki: ‘Hükümetin yardımı olmadan çalışmak imkanı kalmadı, bu yardım tek tek fertlerle yapılamayacağına göre, Birliklere tabii muhtacı’z” (Peker, 1947-1948:s.205)

Savaş ortamında, olağanüstü koşulların yarattığı aciliyet üzerine hayata geçirilmiş olsa da, ihracatçı birliklerinin fonksiyonunu savaşla sınırlandırmak yanlıştır. Birliklerin kurulması için hükümete yetki veren 3018 sayılı kanunun 1936 tarihini taşıması, bu politikanın doğrudan savaşla ilgili olmadığını gösteren bir husustur. Esasen Başbakan İsmet İnönü'nün imzasını taşıyan ve yukarıda bahsi geçen kanun gerekçesinde ortaya konulan liberalizm karşıtı söylemin bariz üstünlüğü, devlet kontrolünün güçlü ideolojik arka planını hatırlatması bakımından kayda değerdir. Bu yaklaşımda, savaşa doğru sürüklenen dünya gerçekliğinin etkisi olmakla birlikte, 1929 ekonomik buhranının tayin edici rolü göz ardı edilemez. İhracatçı birliklerinin fonksiyonunu savaş koşullarıyla sınırlamanın yetersizliğini Peker'in söylemi bağlamında da örneklemek mümkündür. Örgütlenmenin barış zamanlarında yarattığı olanakları vurgulayan Peker, “...1936 – 1939 devresinin milli iktisat bilançosu” üzerinden başarılı bir performansa işaret ederken, “karşımızdaki güdümlü fiat sisteminin mütezayit mknatısiyetinden kendimizi tecrit edecek bir hareketimize tesadüf” edilemeyeceğini belirtmek suretiyle bir eksikliği de işaret etmiş ve devamında İhracatçı Birliği ile elde edilen avantajları gündeme getirmiştir. 1947 tarihli çalışmasında, Birlik'in yüklendiği fonksiyonu deneyimlemiş olarak, gecikme karşısındaki hayıflanmayı şu sözlerle yansıtmıştır: “Şimdi, elimizde bulunan cihazların ne gibi işler gördüğünü müşahede ettikten sonra, dört sene, üç sene ve hatta iki sene evvel, bunların, zamanına uygun şekilde kurulamamış olmasına şüphesiz teessüf ediyoruz.” (Peker, 1947-1948:206)

Giresun merkezli Birliğin üye dağılımına bakıldığında, 1946 yılı sonu itibariyle bariz şekilde İstanbul'un ağırlık teşkil ettiği görülmektedir. Bu tarih itibariyle toplam üye sayısı 209 olup bunların dağılımı “İstanbul'da 154, Giresun'da 28, Trabzon'da 11, Ordu'da 8, Mersin'de 5, İskenderon'da 1, Adana'da 1, İzmir'de 1” şeklindedir.”(Peker, 1947-1948:207)

Giresun merkezli kurulmasına ve ayrıca kurulan üç şubesinden ikisi yine Karadeniz bölgesinde (Ordu ve Trabzon) olmasına rağmen, 1946 yılı itibariyle toplam üyenin yüzde 73'ü İstanbul merkezli olup, Karadeniz bölgesi (Giresun – Trabzon – Ordu) merkezli üye oranı ise ancak

A. Haydar SOYSÜREN, Erken Cumhuriyet Döneminde Devlet'in Rolü Bağlamında Fındık Piyasasının Örgütlenmesi ve İhracatçı Tüccarların Ayrışması sürecinde Karadeniz Fındık İhracatçıları Birliği'nin Kurulması

yüzde 22'dir. İstanbul'daki ihracatçı yoğunlaşmasının süreç içerisinde daha da yoğunlaştığı, öyle ki 1950'li yılların başında yüzde 98'e ulaştığını aşağıda değineceğimiz resmi yazışmalardan anlaşılmaktadır.

İstanbul merkezli tüm ihracatçıların, fındık üretim bölgesi dışından olduğunu söylemek elbette mümkün değildir. Göç olgusunu hesaba katmak ve üretim bölgesi kökenli tüccarlar için de İstanbul'un bir çekim merkezi potansiyeli taşıdığını dikkate almak durumundayız. Ancak rakamlar arasındaki fark, göçün ötesinde bir olgu olarak, üretim bölgesi dışındaki tüccarların ihracat alanındaki ağırlığını hesaba katmayı gerektirecek boyuttadır.

Esasen iki noktada İstanbul'un ihracat bakımından sahip olduğu avantajlı konumuna işaret edilebilir. Birincisi coğrafi konumundan kaynaklı avantajdır. İhracatın yapıldığı piyasaya yakınlık, ulaşım ve haberleşme olanakları bu kapsamda sayılabilecek hususlardır. İkincisi ise sermaye birikimine ilişkindir. Ülkenin diğer yerlerine nazaran daha güçlü sermaye yapısını içerdiğini tahmin etmek, İmparatorluğun başkenti olmasından itibaren yüklendiği fonksiyon dikkate alındığında zor değildir. 1959 tarihli bir yayında, fındık ihracatında İstanbul'daki ihracatçı firmaların ulaştığı ağırlık belirtildikten sonra şu ifadelerle yer verilmiştir:

“Fındık sevkiyatının yavaş yavaş Karadeniz limanlarından İstanbul'a intikal etmesinin sebepleri vardır: Karadeniz şehirleri milletlerarası piyasalara uzaktır. Bu piyasalarda vukua gelen inkişaf ve tahavvüllerin tesirleri İstanbul gibi büyük bir ticaret merkezine Karadeniz şehirlerinden daha evvel ulaşmaktadır. İstanbul'daki ihracat şirketlerinin ekserisinin yabancı memleketlerde şube, ajans veya mümessillikleri olduğu için bu şirketler icap ettiği zaman daha sür'atli iş yapmak imkanına sahip bulunmaktadırlar.” (Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, 1959:s.49)

“Fındık ihracatının murakabesine dair Nizamname”deki bir değişiklik de İstanbul'un ihracat sürecinde artan önemine ilişkin bir örnektir. Nizamname'nin 1931 tarihli ilk şeklinde Fındık ihraç iskeleleri olarak, Giresun, Trabzon, Ordu, Rize, Ünye, Görele ve Fatsa belirlenirken, İstanbul'a yalnızca, buralardan mühürlü olarak sevkedilen ürünün, sevk esnasında mühürün bozulması halinde, yeniden mühürlenme işleminin yapıldığı bir geçiş merkezi rolü verilmiştir. Oysa söz konusu Nizamname 1937 yılında yeniden yayınlandığında ihracatın yapılacağı merkezler arasında Trabzon, Giresun, Ordu, Fatsa'nın yanı sıra İstanbul da sayılmıştır.

Sermaye gücü ve piyasalara kolay ulaşabilen konumundan kaynaklı avantajlar, İstanbul'u fiilen fındık ihracatının merkezi yaparken, Birlik merkezinin Giresun'da kalması, süreç içerisinde İstanbul ve Karadeniz merkezli ihracatçıları arasında bir çekişmeye yol açmıştır. İstanbul'dan, Giresun'daki merkezi yönetmenin zorluğu, Karadeniz bölgesindeki ihracatçılara, sermaye güçlerinin ötesinde bir konum kazandırmış, tüm ihracat piyasasına ilişkin kararları alan Birlik yönetimine hakim olmalarını sağlamıştır.

Birlik statüsünde, ilk toplantıda çoğunluğun sağlanamaması halinde ikinci toplantıda hazır bulunanların mevcuduyla genel kurulun yapılabileceğine dair hüküm, bölgedeki az sayıda ihracatçının yönetimi belirlemesini kolaylaştırmıştır.¹⁵ “19 Mart 1951 Pazartesi günü saat 15 te Giresun'da Birlik merkezi binasında yapılacağı” bildirilen genel kurul ilanında gündem maddelerinden birisinin “Birlik umumi kâtibinin kongre kararıyla Giresun'a gelmesi” olarak sayılması, İstanbul ile Bölge arasındaki çekişmenin boyutunu gösteren bir örnektir.¹⁶ Bu arada, İstanbul kanadının, Birlik merkezinin İstanbul'a nakline yönelik resmi makamlar nezdindeki girişimleri “Umumi Kâtiplik” aracılığıyla sürdürdüğünü belirtmemiz gerekir. Anlaşılan “Umumi

¹⁵ 21 Mart 1950 tarihli ilan bunun bir örneğiydi. Cumhuriyet gazetesinde “Türkiye Fındık İhracatçıları Birliği'nden” başlığıyla yayınlanan ilan şöyleydi: “Merkezi Giresunda bulunan Birliğimizin 1950 genel kurul toplantısı için tesbit ve ilan edilen 18/3/1950 Cumartesi günü yapılan toplantıda çoğunluk hâsıl olmadığından statümüzün 15 inci maddesi gereğince toplantının 25/3/1950 Cumartesi günü saat 15 e bırakıldığı ve bu ikinci toplantıda bulunacak üyelerin mevcudu ile kongre yapılacağı duyurulur.”

¹⁶ “Türkiye Fındık İhracatçıları Birliği'nden”, Cumhuriyet, 5 Mart 1951.

A. Haydar SOYSÜREN, Erken Cumhuriyet Döneminde Devlet'in Rolü Bağlamında Fındık Piyasasının Örgütlenmesi ve İhracatçı Tüccarların Ayrışması sürecinde Karadeniz Fındık İhracatçıları Birliği'nin Kurulması

Kâtibin” İstanbul kanadındaki talepleri devlet makamlarına ulaştırması, İstanbul’u bu avantajdan yoksun bırakmak isteyen bölgedekileri harekete geçirmişti. “Umumi Kâtibin”, Giresun’a, genel kurul marifetiyle çağrılmasının nedenini bu noktada açıklamak mümkün görünmektedir.

İstanbul ve bölge merkezli ihracatçıları arasında süren çekişmenin boyutları ve akıbeti Ekonomi ve Ticaret Bakanlığına yapılan başvurular ve Bakanlığın cevapları üzerinden izlenebilmektedir. Ekonomi ve Ticaret Bakanı imzasıyla Başbakanlığa gönderilen 18 Haziran 1951 tarihli yazışmalar süreci özetler niteliktedir. Bunlardan 30735 sayılı olanı sürecin sonunda varılan karar doğrultusunda tesis edilecek işlemi içerirken, 30736 sayılı olanı sürecin gelişimine ilişkin bilgiler içermiştir (BCA, 30-18-1-2_126-53-1_2). Buradaki bilgiler çerçevesinde süreç aşağıda anlatılmıştır.

Birliğin İstanbul Şubesine bağlı “başlıca büyük ihracatçılardan 14 firma”, Türkiye Fındık İhracatçıları Birliği merkezinin Giresun’dan İstanbul’a nakli için 6 Nisan 1950 tarihli bir dilekçeyle Birlik Umumi Kâtipliği’ne başvurmuş, Katiplik ise “Birlik işlerinin dış piyasa ve ticari faaliyetle doğrudan doğruya ilgili bulunması, Birliği teşkil eden ihracatçı üyelerin % 98 ini İstanbul’da müesses ticarethanelerin teşkil etmekte olması, bazı mahalli düşünceler tahtındaki idari aksaklıkları noktasından tahaddüs eden dedikodulu hareketler dolayısıyla Birliğin Giresun’dan sevk ve idaresinin mümkün olamayacağı kanaatine” vararak, durumu Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı’na bildirmişti. Bakanlık ise meselenin görüşülmesi için Birliğin olağanüstü toplantıya çağrılması talimatı vermişti.

Bakanlığın 16 Eylül 1950 tarihli olağanüstü toplantı konulu tebligatına Birlik Umumi Kâtipliği 21 Eylül 1950 tarihli cevabında “üyelerin ekseriyetinin İstanbul’da bulunmaları dolayısıyla, Giresun’da yapılacak fevkalâde genel kurul toplantısında ekseriyetin temin olunamayacağı” gerekçesiyle, Birlik statüsünün 13.maddesi kapsamında üye oylarının yazılı olarak toplanması teklif edilmiştir.

Konuya ilişkin olarak Bakanlığa gönderilen, “Argün Türk Ltd. Şirketi firmasıyla 75 imzayı” içeren 27 Şubat 1951 tarihli bir başka dilekçede Karadeniz’deki üyeler, bilgi eksikliği, parasal konularda suistimal içinde bulunmakla suçlanmıştı. Dilekçedeki iddialar ve suçlamada bulunanların önerileri hakkında Bakanlık yazısında şu bilgilere yer verilmişti;

“Karadenizdeki üyelerin ihracat işlerine karşı alakalarının pek mahdut bulunduğu, yalnız Birliğin parasını sarfetmekle meşgul oldukları, iki yıl evvel iki yüz bin liraya çıkan Birlik fonunun teberrularla bugün tüketilmiş olduğu, bu vaziyette Birliğin idare masraflarını karşılayamayacak bir duruma düşmesinin muhtemel bulunduğu, 1949 yılında yapılan yıllık adi umumî heyet toplantısında yönetim kurulan Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği’nin üye olarak seçilmemesinin, Giresun’daki üyelerin zihniyetlerini belirtmek bakımından en bariz bir misal teşkil eylediği belirtilerek, İstanbul’da 228 fındık ihracatçısı için ayrı bir Birlik kurulması teklif ” edilmiştir.

Bakanlık bu yazışmalar üzerine olağanüstü genel kurul talebinden vazgeçmiş, İstanbul ihracatçılarından gönderilen 75 imzalı dilekçedeki talep doğrultusunda İstanbul’da ayrı bir Birlik teşekkülünü uygun görmüş, ancak bölgedeki sınırlı sayıdaki zayıf tüccarın Birlik yükünü taşıyamayacağı gerekçesiyle Karadeniz bölgesindeki Birliğe ait masrafların da İstanbul’daki tüccarlar tarafından karşılanmasını şart koşmuştur. Bakanlık durumu şöyle izah ediyordu:

“Bu bakımdan Fındık ihracatçılarından % 98 inin İstanbul’da bulunması dolayısıyla mevcut Birlik faaliyetine iştirak edememeleri ve bu sebeple ya Birlik merkezinin İstanbul’a nakledilmesi veya İstanbul’da ayrı bir birlik teşkil edilmesinin talep olunması gerçek şartlar icabında telakki olunmuş, ancak yukarıda arz olunan Birlik statüsünün 2 nci maddesi gereğince Birliğin ikiye ayrılması kabul edildiği takdirde çok mahdut birkaç ihracatçıya inhisar edecek Karadeniz Bölgesi Birliğinin ilgililerce yaşatılmasının mümkün olamayacağı bu itibarla, Karadeniz Bölgesi Birliğinin İstanbul Bölgesi Birliğince mali bakımdan takviyesi gerektiği uygun mütalâa olduğundan, İstanbul’da mevcut bütün fındık ihracatçısı üyelerin bu

A. Haydar SOYSÜREN, Erken Cumhuriyet Döneminde Devlet'in Rolü Bağlamında Fındık Piyasasının Örgütlenmesi ve İhracatçı Tüccarların Ayrışması sürecinde Karadeniz Fındık İhracatçıları Birliği'nin Kurulması

baptaki reylerinin, statünün 13 üncü maddesinin son fıkrası gereğince tahriri olarak istihsalî hususu Fındık Birliği Umumi Kâtipliğine tebliğ olunmuştur.”

Bakanlığın önerisi doğrultusunda hareket eden Umumi Kâtiplik, 11 Nisan 1951 tarihli cevap yazısında “İstanbul’da bulunan 198 fındık ihracatçısının 173 ünün, İstanbul’da ayrı bir Birlik kurulmasının ancak Karadeniz Birliğinin yaşamasını temin edecek yardımda bulunulmasıyla mümkün olabileceği hususunda muvafakatnamelerini göndermek suretiyle oylarını kullandıkları, 25 üyeden muhtelif sebeplerle cevap alınmadığı ve hiçbir üyenin reyini aleyhte kullanmadığı tebarüz ettirilmektedir”, demek suretiyle, iki ayrı Birlik kurulması ve Karadeniz’deki Birliğin masraflarının İstanbul’dan ödenmesi hususunda bir itirazın bulunmadığını bildirmiştir. Bakanlık bunun üzerine Türkiye Fındık İhracatçıları Birliği’nin, İstanbul Fındık İhracatçıları Birliği ve merkezi Giresun’da olmak üzere Karadeniz Bölgesi Fındık İhracatçıları Birliği olmak üzere iki ayrı Birliğe ayrılmasını uygun görmüştür. Her iki Birliğin statüsü arasındaki tek fark, Karadeniz Bölgesi Fındık İhracatçıları Birliği’nin mali olarak desteklenmesinin öngören bir hükmün İstanbul Fındık İhracatçıları Birliği statüsüne eklenmesinden ibaretti.

Ekonomik ve Ticaret Bakanı’nın imzasıyla 18 Haziran 1951 tarihli yazılarla Başbakanlığa gönderilen istem, 3018 sayılı kanunun yedinci maddesi kapsamında Bakanlar Kurulu’nda görüşülmüş, “19/3/1940 tarihli 2/13094 sayılı kararla kurulan Türkiye Fındık İhracatçıları Birliği’nden ‘Türkiye’ unvanının kaldırılarak mezkûr Birliğin; 1-Karadeniz Bölgesi Fındık İhracatçıları Birliği, 2-İstanbul Fındık İhracatçıları Birliği, adlarıyla ikiye ayrılması ve bu Birliklerin Ekonomi ve Ticaret Bakanlığınca tanzim olunan ilişik statülerinin onanmasına” karar verilmiştir.

Genel tabloya bakıldığında, fındık ihracat piyasasının, fındık üretim bölgesi dışına kaymasıyla, daha önce oluşturulmuş kurumsal yapıyı yeni duruma uydurma süreci işlemiş görünmektedir. Tarihsel geçmişi dikkate alınırca, İstanbul sermayesinin başından itibaren belli bir ağırlığa sahip olduğunu söylemek mümkünse de, süreç içerisinde Karadeniz bölgesindeki erime tespit edilebilmektedir. 1946 yılında üyelerin yüzde 22’si bölgedeyken, 1950’li yılların başında toplam üyelerin yüzde 98’inin İstanbul’da faaliyet göstermesi buna dair bir veridir. Karadeniz bölgesindeki ihracatçı azalmasının göçle ilgili boyutu olmakla birlikte, rekabet edemediği için piyasadan tasfiye boyutu da dikkate alınmalıdır.

“On altı yıldır kesintisiz olarak izlenen kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük iktisat politikalarının” 1946 yılı itibarıyla gevşeme sürecine girmesinin¹⁷, süreçteki etkisi hesaba katılmalıdır. 1946 yılı sonrasında, ekonomide yaşanan serbestleşme ortamında, piyasa mekanizması kurallarının devlet frenine takılmadan işlemesi yönündeki eğilim, etkisini her geçen gün arttırmaktaydı. Bu, İstanbul merkezli yoğunlaşmada, hızlandırıcı bir faktör olduğu kadar, sermaye talebinin devlet katında karşılık bulmasını kolaylaştıran bir ortam da yaratmıştır.

Sonuç

1929 Dünya ekonomik buhranı, tarımsal ürün fiyatlarında yaşanan düşüş nedeniyle, Türkiye gibi tarıma dayalı ekonomiler üzerinde sarsıcı etkiler yaratırken, bu girdaptan kurtulmanın çaresi kapsamında gündeme getirilen hususlardan birisi de tarım piyasalarının örgütlenmesi meselesiydi. Güçlü, “güvenilir” bir sermayenin bulunmadığı koşullarda, devlet süreci omuzlamak seçeneğine yönelmiştir. Devletin örgütlenme sürecine dahil, dünya piyasasında rekabet edebilme kapasitesine sahip bir sermaye gücü yaratmakla doğrudan bağlantılıdır.

Fındık, 1929 dünya ekonomik buhranı sonrasında, Türkiye’de benimsenen “korumacı-devletçi” politikalar bağlamında, 1930’lu yılların başından itibaren yoğun bir ilginin konusu

¹⁷ Boratav şöyle diyor; “1946 yılına salt iktisadi bakımdan da bir dönüm noktası niteliği kazandıran özellik, on altı yıldır kesintisiz olarak izlenen kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük iktisat politikalarının adım adım gevşetildiği; ithalatın serbestleştirilerek büyük ölçüde arttırıldığı, dış açıkların kronikleşmeye başladığı, dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarıyla ayakta duran bir ekonomik yapının yerleşmesi olmuştur.”(Boratav,2012:94)

A. Haydar SOYSÜREN, Erken Cumhuriyet Döneminde Devlet'in Rolü Bağlamında Fındık Piyasasının Örgütlenmesi ve İhracatçı Tüccarların Ayrışması sürecinde Karadeniz Fındık İhracatçıları Birliği'nin Kurulması

olmuştur. Ülke ihracatındaki önemi ve belli bir bölgenin neredeyse tek geçim kaynağı olması, bu ilginin kaynağını teşkil etmiştir.

Fındık esasen bir ihraç ürünü olması hasebiyle, devlet için doğrudan bir gelir kaynağıydı. Dünya fındık piyasasında, önemli bir ağırlığa sahip olan Türkiye, bir yandan buhrandan kaynaklı sorunları aşmaya çalışırken, diğer yandan mevcut rakiplerin rekabeti ve olası rakiplerin yarattığı tedirginlikle yerini sağlamlaştırma arayışına girmiştir. İstikrarlı, spekülasyonlardan arındırılmış bir piyasayı garantiye almak önem kazanmış, buna dayanak teşkil edecek güçlü bir yerli sermayenin bulunmaması, devletin bizzat devreye girmesi sonucunu doğurmuştur.

Piyasayı düzenleme konusunda devlete inisiyatif tanıyan bir yasal çerçeve oluşturulduktan sonra, örgütlenme safhasına geçilmiştir. 13 Ekim 1930 tarihinde kabul edilen 1705 sayılı “Ticarette Tağşişin Men’i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Hakkında Kanun”, 21 Ekim 1935 tarihinde kabul edilen “Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun”, 9 Haziran 1936 tarihinde kabul edilen, 3018 numaralı “Ticarette Tağşişin Men’i ve İhracatın Murakabesi ve Kontrolü Hakkındaki 1705 Numaralı Kanuna Ek Kanun”, tarıma ilişkin söz konusu yasal çerçevenin köşe taşlarını oluşturmuştur. Bu çerçevede yürütülen politikaların bir parçası olarak devreye sokulan kooperatifleşme süreci, fındık alanında Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği ile sürdürülmüş, 1940 yılına gelindiğinde ise ihracat safhası için ayrıca Türkiye Fındık İhracatçıları Birliği kurulmuştur.

1930’lu yıllara damga vuran “korumacı-devletçi” politika, II. Dünya Savaşı ardından gevşeme sürecine evrilirken, süreç içerisinde fındık piyasasında ağırlığı artan İstanbul merkezli ihracatçılar ile Giresun merkezli ihracatçılar arasında, ayrışma ile biten bir mücadele gelişmiştir. Türkiye Fındık İhracatçıları Birliği merkezinin Giresun’dan İstanbul’a taşınması talebine yansıyan çekişme, bir yönüyle ihtiyaçları gidermeye yönelik bir pratik adım iken, diğer yönüyle piyasayı neredeyse tümüyle kontrol edebilecek pozisyona varmış İstanbul sermayesinin, zayıflamış Karadeniz sermayesi karşısında, gücüne uygun bir konuma ulaşma çabasıydı.

II. Dünya Savaşı sonrasında, henüz CHP iktidarı döneminde, “korumacı-devletçi” politikanın serbestleşme yönünde gevşemesi, sermayenin taleplerinin iktidar nezdinde kabul edilebilirliğini kolaylaştıran bir faktördü. 1950 yılında Demokrat Parti’nin yarattığı liberal rüzgar, 1950’li yılların başında, bu durumu güçlendiren bir unsurdu. İstanbul merkezli ihracatçıların, Birlik merkezinin İstanbul’a taşınması talebi bu bağlamda karşılık bulmuştur. Birlik merkezinin doğrudan İstanbul’a taşınması yerine, Giresun ve İstanbul merkezli iki ayrı birliğin kurulmasıyla, bir yandan İstanbul sermayesinin talebi karşılanırken, öte yandan üretim bölgesinde oluşabilecek tepkilerin önüne geçmek hedefiyle hareket edilmiştir.

Kaynakça

- Asılsız Bir Haber (1938, 27 İkincikanun), Cumhuriyet, s.7
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi: BCA, 30-18-1-2_126-53-1_2
Birinci Ulusal Fındık Kongresi, Ekonomi Bakanlığı Neşriyatı, Ankara:1935
Boratav, K., Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009, İmge, 17.Baskı, Ankara:2012
Durukan, H. Mahir, Fındık Ticaret ve Endüstrisine Dair Rapor, Aydınlık Basımevi, İstanbul:1938,
Fındık İhracat Tacirlerinin İctimai (1938, 6 Ağustos), Cumhuriyet, s.1,7.
Fındık İhracatının Murakabesine dair 4 teşrinisani 1931 tarihli Nizamnamenin bazı maddelerini değiştiren Nizamname (1936), Resmi Gazete, Sayı:3249, 10 Mart 1936.
Fındık İhracatının Murakabesine dair 4/11/1931 tarihli nizamnamenin bazı maddelerini değiştiren nizamname (1934), Resmi Gazete, Sayı:2626, 11 Şubat 1934.
Fındık İhracatının Murakabesine Dair Nizamname (1931), Resmi Gazete, Sayı:1955, 21 Teşrinisani 1931.
Fındık İhracatının Murakabesine Dair Nizamname (1937), Resmi Gazete, Sayı:3691, 24 Ağustos 1937.
Fındık Kurumu (1938, 21 İkincikanun), Cumhuriyet, s.2
Fuat, A. (1930, 14 Teşrinievvel), Fındık Cenneti Giresun, Cumhuriyet, s.2

A. Haydar SOYSÜREN, Erken Cumhuriyet Döneminde Devlet'in Rolü Bağlamında Fındık Piyasasının Örgütlenmesi ve İhracatçı Tüccarların Ayrışması sürecinde Karadeniz Fındık İhracatçıları Birliği'nin Kurulması

- Fuat, A. (1930, 20 Teşrinievvel), Görele'de Gördüklerim, Cumhuriyet, s.2
- İç Ticaret Umum Müdürü Geliyor, (1938, 4 Ağustos), Cumhuriyet, s.2
- İkinci Fındık Kongresi (2.Milli Fındık Şûrası), T.C. Ziraat Vekaleti Teknik Enformasyon Servisi, Ankara:1956 içinde (s.42-55), Karadeniz, T. (Ed.), 3.Milli Fındık Şûrası Tebliğler Kitabı, 10-14 Ekim 2004 Giresun, İstanbul: 2006,
- İktisat Programı 66 Maddeden İbaredir... (1930, 22 Mayıs), Cumhuriyet, s.1,4.
- İş Bankası Yüzde On Temettü Veriyor, (1932, 28 Mart) Cumhuriyet, s.4.
- Kaya, Ş., Türkiye Harici Ticaret Resmi İstatistiklere Nazaran Tahlil ve Mukayese Raporu 1930-38, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstanbul:1940,
- Peker, K., Fındık Kongresine Rapor 1935-1955, Yeni Matbaa, İstanbul:1956
- Peker, K., Fındık Tarihçe, Tarım, Kültür, Ticaret, İstiklak Bakımlarından, (YEŞİLGİRESON) Matbaa, Giresun:1947-1948.
- Süreyya, A. (1931, 28 Aralık), Ali İktisat Meclisi Nasıl Faydalı Olabilir?, Cumhuriyet, s.5.
- T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Cilt:22, 1 Kasım 1930.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cilt:20, 1 Kasım 1937.
- Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun (1935), Resmi Gazete, Sayı:3146, 2 Kasım 1935.
- Ticarette Tağşişin Men'i ve İhracatın Murakabesi ve Kontrolü Hakkındaki 1705 Numaralı Kanuna Ek Kanun (1936), Resmî Gazete, Sayı:3330, 15 Haziran 1936.
- Ticarette Tağşişin Men'i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Hakkında Kanunu (1930), Resmi Gazete, Sayı:1524, 19 Haziran 1930.
- Ticarette Tağşişin Meni ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Hakkındaki Kanuna Ek Kanun Layihası ve İktisat, Adliye ve Bütçe Encümenleri Mazbataları (1/525), T.C. Başvekalet Kararlar Müdürlüğü, Sayı:6/1359, 27 Nisan 1936, s.1-3.
- Türkiye Fındık İhracatçıları Birliği'nden, (1951, 5 Mart), Cumhuriyet, 5 Mart 1951.
- Türkiye Fındık İhracatçıları Birliği'nden, (1950, 21 Mart), Cumhuriyet.
- Türkiye Fındık Ziraatının Kalkınmasına Dair Rapor, (Fındık Ticaret ve Endüstrisine Dair Rapor ekinde) Aydınlık Basımevi, İstanbul:1938,
- Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Türkiye Ekonomisinde Fındık,1959
- Yunanlılar ve Fındık Mahsulümüz, (1930, 13 Mart), Cumhuriyet, s.2
- Zirai Kongreler İhracatçıların da Fikirleri Alınacak, (1938, 16 Haziran) Cumhuriyet, s.3

Fındıkçılığın Tarihsel Gelişimi (1850-1950)

İhsan S. KAYNAR*

Özet

Ordu ve Giresun illerinin tarımsal ürün deseninde fındığın mono kültüre dönüşmesi, kitlesel üretimine geçilmesi ve bölgede ticarete konu olan tek mal olması süreci 19.yy'da Karadeniz'in uluslararası ticarete açılması ile başlamıştır. Bu dönüşümde, Karadeniz'in diğer kıyılarından gelen göçler de önemli bir etken olarak öne çıkmaktadır. Geçimlik üretim yapılan tarım ürünlerine kıyasla, ekildiği ilk günden itibaren piyasaya yönlendirilen fındığın öne çıkışı ile bölgedeki piyasa ilişkileri de gelişmeye başlamıştır. Fındık ticaretini yürüten feodal kökenli tüccarlar Cumhuriyetten sonra kurulan ilk fabrikaların da sahipleridir. Bir iktisat tarihi çalışması olarak bu makalede, 1850 ve 1950 yılları arasında Harşit Çayı ile Akçay arasında kalan Ordu ve Giresun'a bağlı yerleşim birimlerinde tarımsal faaliyetlerin dönüşümünü ve dönüştürücü etmenler açıklanmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fındık, Ordu, Giresun, Ticari Tarım

Historical Development of Hazelnut Cultivation (1850-1950)

Abstract

The monocultural transformation of hazelnut in the agricultural product pattern of Ordu and Giresun, transition to its mass production, and the process of its commodification in the region started with the opening of the Black Sea to international trade during 19th century. In this transformation, migrations from the other coasts of the Black Sea appears as one of the most important factors. Compared to the other agricultural products that produced at subsistence farming, the hazelnut is always directed to the market from the farmers, which develops the market relations in the region. The traders who originating from feudal relations carry out hazelnut trade, opened the first factories established after the Republic. Within the perspective of economic history, this study explains the agrarian change and and the transforming factors in the region of Harşit Çayı and Akçay, which was a part of Ordu and Giresun between 1850 and 1950.

Key Words: Hazelnut, Ordu, Giresun, Commercial Agriculture

Giriş

Karadeniz'in güney kıyılarında fındığın varlığı binlerce yıldır bilinmektedir. "Hudayinabit" (kendiliğinden yetişen) bir tür olarak coğrafyada kendi başına yetişebilen yabancı fındık, yöre halkı tarafından "ham fındık" olarak adlandırmakta ve özellikle ormanlık alanlarda doğal olarak görülmektedir. Tarihin bütün dönemlerinde dış ticarete konu olmuş ve başta Trabzon olmak üzere liman şehirlerinden ve iskelelerden ihraç edilmiştir. Düzce, Sakarya ve İzmit civarındaki fındık ziraatı, 19.yy'ın sonlarında Ordu-Trabzon hattından buraya gelen göçmenlerle yapılmaya başlamıştır. Bu çalışmada ele alınan bölge Ordu ve Giresun illeri ile sınırlı tutulmuştur.

19.yy'ın ikinci yarısından 1950'lere kadar, Karadeniz'in Anadolu kıyılarında yer alan Ordu ve Giresun illerinde, fındık tarım alanları ve fındık üretimi sürekli artarak mono kültüre dönüşmüştür (Kaynar, 2012:92). Üretim artışıyla beraber; fındığın pazar olanakları genişlemiş, hem imparatorluk döneminde hem de cumhuriyet döneminde ihracat kalemlerinde önemli bir yer

* Yrd. Doç. Dr., Hakkari Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, iskaynar@hakkari.edu.tr

edinmiş ve bölgede sanayileşmeye imkan vermiştir. Çalışmada, fındığın kitlesel üretimine başlanmasına neden olan değişimin dinamikleri ve bölgede 150 yıla yayılan tarımsal dönüşüm açıklanmaya çalışılmaktadır.

1. Tarımsal Dönüşüm

1.1. Fındık Tarımı

Fındık ocağının içinden çıkan ışınların köklemesi ile aynı türde ve aynı kalitede yeni fındık ağaçları dikilerek fındık bahçeleri oluşturulmaktadır. Fındık tohumla çoğaltılabilir de, tohum ile yapılan çoğaltmada türün özellikleri kaybolmaktadır. Bölgede yeni fındıklıklar kurulurken, öncelikle düz araziler tercih edilmiş, sonra dere boyları ve en nihayetinde ise yüksek kesimlerde yer alan arazilere fındık dikilmiştir.

Fındığın tarımsal takvimi arazinin konumunun denize ve vadi içlerine olan uzaklığı ile yüksekliğe bağlıdır. Kıyıların ve vadi içlerinin iklimi daha ılıman olduğu için, fındık hasatı daha erken başlamakta ve rakım arttıkça hasat daha geç gerçekleşmektedir. Bu gecikme, bölge içi mevsimlik emek dolaşımı ile fındık hasatını mümkün hale getirmektedir. Fındık, deniz kenarında Ağustos ortasında toplanmaya başlanırken, yüksekliğin arttığı iç bölgelerde Eylül ortasına kadar beklemektedir.

Ünye, kurak dönemi olmayan Şarki Karadeniz yağmur mıntikasının batı sınırını oluşturmaktadır. Samsun ve Sinop hakim rüzgarların yönü nedeniyle daha az yağmur almakta ve yazları iki üç ay kurak kalmaktadır. Bu nedenle Ünye fındık için batı sınırındadır (T.C. Giresun Ticaret ve Sanayi Odası, 1933:125). Fındık için müsait alanlar; Tirebolu ve Espiye'nin güneyinde 500 metre rakıma, Giresun ve Bulancak'da 750 metreye ve Ordu'da Gököy ilçesinde 1000 metre ile en yükseğe çıkmaktadır. Daha yükseklerde fındık bitkisi iktisadi değerini yitirmekte ve orman içinde yabancı bir türe dönüşmektedir.

1929 yılında Dünyada bir ekonomik buhran yaşanırken, Türkiye'de fındık üretimi çok düşük bir seviyede gerçekleşmiştir. Kısa bir süre içinde üretimin azalmasının nedeninin "fındık kurdu" adlı bir böcekten kaynaklandığı anlaşılmıştır. Bu seneye kadar hiçbir uzman tarafından fındığın yetiştirildiği yerlerde fındık zararlıları ile ilgili araştırma yapılmamıştır. Giresun'a giderek yerinde inceleme yapan bu kişi İstanbul Darülfünun Fen Fakültesi Müderrislerinden M. Hovas'tır (Hovas, 1930:2). Rekolteyi üçte bir oranında düşüren bu haşerenin farkına 1929'da varılmış, bilimsel olarak tespit edilmesine rağmen mücadele 1940larda başlamıştır. 1932 yılında Ziraat Vekaleti, fındık bahçeleri ve hastalıkları ile mücadele edilmesi için merkezi Giresun'da olan bir teşkilat kurmuştur. Bu kurum, I. Dünya Savaşı sırasında bakımsızlıktan ormana dönüşen bahçelerin temizliği ile de uğraşmıştır. 1948 yılında Samsun Ziraat Mücadele Enstitüsü kurulduğunda ilk çalışma konusu "Balanius nucum" (fındık kurdu) olmuştur. Tek başına bu canlı, fındık yetiştirilen alanların dörtte birini etkilerken, 3/4'lük bir mahsul kaybına neden olmaktadır.

Türkofis'in 1934 yılı için sunduğu raporda üretim analizi sonuçlarında; 1 dönüm arazide 50 ocak olduğu görülmüş ve ortalama 75 kg fındık üretildiği hesaplanmıştır. Bir dönümden İtalya'da 150 kg ve İspanya'da 162 kg ürün alınabilmektedir (Birinci Ulusal Fındık Kongresi, 1935:16). Bu veriler, erken cumhuriyet döneminde fındık üretiminin dünya ortalamasının ne kadar gerisinde olduğu ve üretimin gelenekselliği hakkında önemli bir karşılaştırma imkanı sunmaktadır.

Fındık, tek tek insan emeğiyle toplanmakta, taşınmakta ve işlenmektedir. Tarımın yapıldığı arazinin engebeli, dar ve görece küçük olması; tarımda makineleşmenin yaygınlaşmasına engel olmaktadır (Bozkaya, 1936:26). 1960'lara kadar verim artışından söz etmek imkansızken üretilen fındık miktarında gerçekleşen artışlar, yeni alanların fındık tarımına açılması ile mümkün olmuştur. Tırpanın makineleşmesi ya da patozun hortumlu olarak kullanılması gibi geleneksel tarım araçlarının modernizasyonu ve kitlesel kullanımı için 2000li yılları beklemek gerekecektir. Fındığın hasatına yardımcı olmayan bu makineleşme faaliyetleri, fındıklığın daha geniş anlamda kapsadığı arazi temizliği ve harmanın kaldırılması gibi çok yoğun emek gerektiren süreçlerin makineleşme ile ortadan kaldırmaktadır. Çapa motoru olarak bilinen mekanik aksamın, şeklen traktöre benzeyen bir taşıma aracına dönüştürülmesi ile fındık bahçelerine ulaşımında ve yük

taşınmasında insan ve yük hayvanlarının kullanımı asgari seviyelere çekilmiştir. Bu yenilikler için 2000’li yılları beklemek gerekecektir.

1.2. Tarımsal Faaliyete Konu Olan Diğer Ürünler

20.yy’ın başında bölgede tarımı öne çıkan ve geçimlik olarak üretilen ürünlerden mısır, kabak, tütün, fasulye ve patates (Ordu’daki geleneksel adı ile “gostil”) olmadan bölgeyi düşünmek imkansızdır. Oysa bu bitkilerin Amerika kıtasının keşfedilmesi ile dünyaya yayıldığı ve bölgedeki geçmişlerinin 200-250 yıldan daha eski olmadığı bilinmektedir.

Patates, kıyı kesimindeki verimli alanlarda değil de, daha yüksekte yer alan iç kesimlerde verimi görece düşük arazilerde yetiştirilmektedir. Fındıkla aynı arazide ve geçimlik üretim için yetiştirilen tarım ürünleri arasında mısırın yeri ayrıdır. Genellikle üretildiği yerde tüketildiği için ticari raporlarda görünür değildir (Keyder, 2010:153). Gündelik tüketimde sofrada en önemli yeri mısırın tanelerinden hazırlanan un tutarken; mısır bitkisinin sapları hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. İngiltere’de tahıl ithalini yasaklayan Tahıl Yasası, 1846 yılında tamamen kaldırılmıştır. İlerleyen yıllarda Fransa ve diğer Avrupa ülkeleri de buna benzer kısıtlayıcı tahıl yasalarını kaldırmıştır. Böylece Karadeniz’in Anadolu kıyılarından mısır ihracatı yasal hale gelmiştir. 1846’dan sonra, mısır yetiştirilen yerlere yabancıların ilgisi artmış ve Samsun gibi limanlardan yapılan mısır ihracatı artmaya başlamıştır.1884 yılından itibaren mısır tarımı daha fenni hale getirilmiş ve tohumluk dağıtılarak üretim iyileştirilmeye çalışılmıştır. Mısırın fındıkla ilişkisindeki özgün yan ise, mısır yetiştirilen arazilerde tedrici olarak fındık dikimi yapılarak üretim kaybı yaşanmadan ekili arazinin fındığa dönüşümüne izin vermesidir.

Anavatani Amerika kıtası olan tütün, önce Avrupa’ya, oradan da Osmanlı Devletine geldiği bilinmektedir. Düyunu Umumiye’nin kuruluşu ile devletin borçlarının ödenmesi için tütün tarımı 1883 yılında kurulan Reji İdaresi’nin denetimine bırakılmıştır. Reji’nin sıkı denetimi altında Bafra, Trabzon merkez ve Akçaabat’ta en önemli tarım alanlarında tütün tek ürün olarak üretilmeye başlanmıştır. Reji İdaresi, faaliyet gösterdiği yıllar boyunca ülke genelinde yapılan bütün tütün üretimi, pazarlamasını ve vergilendirilmesini denetim altına almıştır.

2. Karadeniz’in Uluslararası Ticarete Açılması

2.1. Siyasi Zemin

Bir deniz olarak Karadeniz sularında Osmanlının hakim olduğu siyasi yapının sona erişti Küçük Kaynarca Anlaşması’nın 1774 yılında imzalanması ile başlamıştır (Kaynar, 2012:92). 1768-1774 yılları arasında süren Osmanlı-Rus Savaşları, Küçük Kaynarca Anlaşması ile sonuçlanmış; Rus ticaret gemileri Karadeniz’de serbestçe dolaşmaya başlamış ve Karadeniz’de Osmanlı Devletinin ticaret ve deniz taşımacılığı tekeli sona ermiştir. Avrupa kıtasından Karadeniz’e geçiş yolu olarak Tuna Nehri üzerinde ticaret yapma hakkını da elde eden Ruslar, Boğazlardan da durdurulmaksızın geçiş hakkını bu anlaşma ile elde etmiştir. 1774 Küçük Kaynarca Anlaşmasından sonra Karadeniz’de Rus askeri ve ticari gemilerinin etkinliği giderek artmıştır. Bölgenin, başta Rus İmparatorluğu olmak üzere, yabancı devletler için bir pazara dönüşmesi ve denize erişimi olan yerleşim birimlerinde ticari hareketliliğin başlangıç tarihi olarak Küçük Kaynarca Anlaşması kabul edilebilir. Bu anlaşmanın maddeleri ile ilişkili olarak bölgede yaşayan halklar açısından ise Rusların Karadeniz’de etkinliğinin artması ile Rum tebaanın da sosyal hayatta etkinliklerinin artması anlamına gelmekteydi.

Osmanlı İmparatorluğu ise bu yeni durumda Karadeniz’deki siyasi değişime askeri yönden bakmış ve deniz ticaretindeki imtiyazları diğer Avrupa devletlerine de vermiştir. Karadeniz’de Ruslara verilen ticari ayrıcalıklara benzer imtiyazları; 1784 yılında Avusturya, 1799 yılında İngiltere ve 1802 yılında Fransa ile imzalanan anlaşmalar takip etmiştir. 18.yy’ın bitişiyle beraber, Karadeniz’de pek çok ülke ticaret yapmaya, mallarına pazar aramaya ve kendi ülkelerine götürmek için hammadde ve tarım ürünü aramaya başlamıştır.

1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması ile başlayan Karadeniz’deki siyasi ve ticari serbestleşme; 1829 yılında imzalanan Edirne Anlaşması ile tamamlanmıştır. 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşının sonucu olarak imzalanan Edirne Anlaşması’nda Tuna deltası ile Anapa’dan

Batum'a kadar olan sahil ve tüm Kafkasya, Rus idaresine girmiştir. Bu anlaşma ile Karadeniz'deki Osmanlı denetimi, Anadolu'nun kuzey kıyıları ile sınırlanmış ve Karadeniz uluslararası ticarete tamamen açılmıştır. Boğazlardan geçişte ve Karadeniz'de yapılan ticari faaliyetler üzerindeki kısıtlamalar da tamamen kaldırılmıştır. Bu serbestleşme ile yabancı devletlerin bölgedeki ticari faaliyetleri hızlanmış ve konsolosluklar açılmaya başlanmıştır. Edirne Anlaşmasından bir yıl sonra ilk İngiliz gemisi Karadeniz'de İngiliz mallarıyla yüklü olarak bir baştan diğer başa geçmiştir. Bu anlaşmadan sonra Tebriz üzerinden Trabzon'a gelen transit malların değeri de üç katına çıkmıştır.

Birleşik Krallık ile 1838 yılında imzalanan Baltalimanı Anlaşması, Osmanlı'da tarım ürünleri üzerindeki tekeli de kaldırdığı için, bütün imparatorluk topraklarında olduğu gibi bölgedeki tarımsal üretimi ve ihracatı da canlandırmıştır. Trabzon ve çevresi için bu canlanma, sahil boyunca dar tarımsal alanların içe doğru genişlemesi şeklinde olmuştur. Baltalimanı Anlaşması'ndan önce Karadeniz'in Anadolu kıyılarından Avrupa'ya küçük miktarlarda fasulye, mısır ve şimşir ihraç ediliyordu. Mal çeşidinin bu kadar az olmasının nedeni; çeşitli tarım ürünleri üzerinde Devlet tekelinin olması ve yabancı uyruklular üzerinde ihracat kısıtlamalarının olmasıdır. Baltalimanı Anlaşması, imparatorluk topraklarında serbest ticaret üzerindeki bütün kısıtlamaları kaldırmaktadır. Ancak, Tanzimat'ın bile bölgede yaklaşık 10 yıl gecikmeli uygulanmaya başlandığı düşünüldüğünde (Sarioğlu, 1996: 32), imparatorluğun başka bölgelerine göre, bu bölgedeki tarımsal üretimin artışı ve çeşitlenmesi için 10 yıldan daha uzun süre beklenmesi gerektiği açıktır.

2.2. Muhacir İskanı ve Göçmen Emegi

Karadeniz'in güney kıyıları; 18.yy ve 19.yy boyunca Ruslarla yapılan her savaştan sonra kuzey kıyılarından, Kafkasya'dan ve dağların iç kısımlarında yer alan Gümüşhane-Bayburt-Erzurum civarından yoğun göç almıştır. Bu göçler çoğu zaman deniz yolu ile limanı olan şehirlere yapıldığı gibi, Kafkasya'dan sahil boyunca batıya ve Erzurum gibi iç bölgelerden de dere boylarını takip ederek sahile doğru olmuştur. 1760lardan itibaren Cumhuriyet'in kurulmasına kadar, sürekli devam eden göçlerin ne kadar insanı kapsadığına dair elimizde kesin rakamlar bulunmamaktadır. Ancak idareciler, muhacirlerin iskanı sonucu, iskan edildikleri yerlerde "şartları tarım yapmalarına elverişli hale getirme"leri istenmekte ve beklenmektedir (Kara, 2013:336).

"Kırım Savaşı" olarak bilinen 1853-1856 yılları arasında yapılan Osmanlı-Rus Savaşı ile "93 Harbi" olarak bilinen 1877-1878 yıllarında yapılan Osmanlı-Rus Savaşı ertesinde hem bu göçlerin yoğunluğu artmış hem de Karadeniz'de sağlanan barış ortamının yardımıyla ticaret hacmi artış göstermiştir. Bu gelişmeler, Karadeniz'in Anadolu kıyılarındaki limanların ve küçük iskelelerin önemini artırmıştır (Emecen, 2005: 93). Hem göç dalgası hem de ticaretin serbestliği nedeniyle 19.yy'ın ikinci yarısı, bölgedeki sahil yerleşimlerinin büyüdüğü, iskelelerin limanlaştığı ve önem kazandığı bir dönem olmuştur.

93 Harbi sonrasındaki göçlerin bölgede yaptığı etki öncakilere göre kitleliliği ve dönüştürücülüğü ile öne çıkmaktadır. Dönem boyunca göçmenler iki farklı yerden, hem Rumeli'den hem de Kafkasya'dan gelmiştir. 93 Harbi sonrasında imzalanan Berlin Anlaşması ile özellikle Kafkasya'dan Orta Karadeniz'e çok sayıda Gürcü iskan edilmiş ve toplumsal yapıda önemli değişikliklere neden olmuştur (Özel, 2007: 94). Bu savaştan önce gelen göçmenler mevcut yerleşim birimlerinin içine dağınık bir halde iskan edilirken; bu savaş sonrasında, boş alanlara yeni bir köy oluşturacak "karye ittihaz" (köy haline getirme) şeklinde iskan edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde verilen Mesudiye, Hamidiye, Hayriye, Cihadiye, Küşadiye, Şefikiye, Bahariye, Şerefiye, Mecidiye, Refahiye, Orhaniye, Osmaniye, Sultaniye, Şevkiye, İhsaniye, Nuriye, Fethiye, Lütfiye gibi yerleşim yeri isimleri, hem yeni kurulan köylerin adıdır hem de kendilerini iskan eden yeni Devlete sadakati de göstermektedir. Yeni köylerin oluşturulması ile muhacirler kendi geldikleri yerlerdeki üretim tarzını ve tarımsal faaliyetlerini uygulama imkanı bulmuşlardır. Böylece mevcut üretim tarzını sürdürmeyerek, bölgenin ürün desenine ve tarım tekniklerine yenilikler getirmişlerdir. Muhacirlerin bölgeye yerleştirilmesinde en yoğun göçün yaşandığı yıl 1886'dır (Saylan, 2013: 63).

1915 yılına gelindiğinde, Düzce'de yaşayan Ordulular nüfusun %10 gibi önemli bir nüfusa ulaşmıştır. (Yaşayanlar, 2016: 87). Bölgeye iskan edilen muhacirler bölgenin nüfusunu hızla

arttırırken, yerli halkın zaman içinde İstanbul sınırına dayanarak Kastamonu Vilayeti'ne göç ediyor olması dikkat çekicidir.

I. Dünya Savaşı sırasında Rus sınırı Harşit Çayı'nın doğusuna kadar gelmiştir. 6 Mart 1916-28 Şubat 1918 tarihleri arasında Tirebolu'nun doğusundan denize dökülen Harşit Çayı'na kadar olan kısmı Ruslar işgal etmiştir (Fahrettin, 1934: 9). Trabzon Vilayetinin merkezi olan Trabzon şehri de işgal edilmiştir. İşgal nedeniyle, Harşit Çayı'nın doğusundan Samsun'a kadar sahil boyunca yoğun bir göç olmuştur. Büyük bir kısmı, işgal kalkınca geldikleri yerlere geri dönsede, her kasaba bu göçten çeşitli şekillerde etkilenmiştir.

I. Dünya Savaşı sırasında 1915 yılındaki Ermeni Tehciri ve Milli Mücadele sonrasında Türk-Yunan nüfus mübadelesinin bölgeye etkileri hala tartışılmaktadır. Bölgede fındıkçılığa; şehirlerde fındık ticaretinde önemli rolü olan Rum tüccarların ve kırsal alanda fındık üreten Ermeni köylülerin varlığı yadsınamaz bir gerçektir.¹⁸ Rum tüccarlar, fındıkla ilgilerini fındığın Avrupa'da kuruyemiş olarak pazarlanmasında devam ettirmişlerdir. Ermenilerden kalan fındık arazileri ile el değiştirmesine rağmen aynı şekilde üretime devam edilmiştir.

3. Fındık Piyasasının Oluşumu

3.1. Üretim Alanlarının Tarihsel Yayılımı

19.yy'da Osmanlı tarımında nüfusa göre toprağın bolluğu ilk dikkati çeken unsurdur (Güran, 1992:219). Orman ve yayla ile kaplı Karadeniz bölgesinde çok önemli oranlarda yapılan hayvancılığın yanında, az miktardaki ekilebilir topraklarda yapılabilen tarımda üretim teknikleri emek yoğunudur. Yaylalar sadece hayvansal faaliyetler için değil, yaz aylarında nemden ve sıtmadan yaşanmaz olan şehir yaşamının da mevsimlik adresidir. Ordu şehir merkezinde, yaz aylarında tüm şehir haklı ile beraber hükümet konağı ve hapisanedeki mahkumların da Çambaşı Yaylası'na geçici olarak gittiği kaynaklarda açıkça belirtilmektedir. Bu haliyle bölgenin yerleşik halkının köylerinde, tüm yıla yayılan tarımsal faaliyet içinde olması pek mümkün görünmemektedir. Bu döngünün kırılması için, yayla ile ilişki kuramayan yeni gelen göçmenlerin yeni köyler oluşturarak tarımsal faaliyetlere başlamasını beklemek gerekecektir.

Başlangıçta bütün tarımsal faaliyetler, hane içi tüketime yönelik olarak geçimlik üretimdir. Geçimlik üretimden tarımın ticarileşmesine giden sürecin pek çok belirleyeni olmaktadır.¹⁹ Hububat tarımı ya da hayvancılıkta, köylüler ürünlerinin belirli kısmını hane içi tüketime ayırırlar. Hane içi tüketimden fazlasını piyasaya yönlendirirler. Oysa tütün, zeytin ve fındık gibi, üretimin tamamının piyasaya yönlendirildiği ürünlerde durum farklıdır. Üretici, tarımını yaptığı ilk günden itibaren ürününü piyasaya sürmektedir.

19.yy'ın başından itibaren Karadeniz'in uluslararası ticarete açılması bile, bölgedeki tarımsal üretimde bir atılım yaratamamıştır. Trabzon Limanından yapılan ticaretin büyük kısmını İran'dan ve Erzurum üzerinden yapılan transit ticaret oluşturmuştur. 19.yy'ın ikinci yarısında tarımsal üretimin arttığına dair önemli veriler olsa bile, ulaşım olanaklarının sadece eşek ve katır gibi yük hayvanlarına bağlı olduğu bu bölgelerde, yerleşim birimlerinden uzakta yer alan dağ köyleri bu döngüye dahil olamamıştır. Pazar imkanları sınırlı kaldığı için tarımsal fazla vermeyen dağlık bölgeler, geçimlik üretim koşullarında yaşamını ve tarımını sürdürmüştür.

19.yy boyunca ve erken cumhuriyet döneminde de tarım tekniklerinde büyük bir değişme olmamıştır. Rusya ile savaş halinde olduğu yıllarda Karadeniz'de yasal deniz ticareti durmuştur. Yasal ticaretin durması kaçakçılığın yaygınlaşmasına ve Anadolu kıyılarından Rusya'ya ana limanlar kullanılmadan, küçük iskeleler üzerinden ticaret yapılmaya başlanmasına neden olmuştur. Kaçak ticarete konu olan en önemli tarım ürünü pirinçtir. Akarsu boylarında ve dere yataklarında

¹⁸ Halil Erhan'ın kendi yaşadığı bölgeden (Ünye) yaptığı gözlemi anlattığı eserinde, fındık tarımı ile Ermeniler arasında kurduğu ilişki tartışılmalı olsa, anı biçiminde kaleme aldığı eserinde anlattıkları dikkate değerdir (Erhan, 2013: 43).

¹⁹ Adana ili örneğinde, süt sığırcılığı yapan küçük köylülüğün piyasaya katılımı, yani geçimlik üretim yaparken üretimlerini piyasaya yönlendirmelerinde belirleyici faktörleri tartışılmaktadır (Mutlu Çamoğlu, Yılmaz, Gül, Görgülü, 2012:13).

yapılan çeltik tarımı, Karadeniz'in kuzey kıyılarında çok iyi bir fiyattan alıcı bulunduğu için, uzun yıllar kaçak ticaretin konusu olmuştur.

1871 yılında yayınlanan Trabzon Vilayet Salnamesinde Ordu'da 309 tarla, 2 çayır, 2 çalılık, 12 kuru, 43 ormana karşılık **1 fındıklık** varlığından bahsetmektedir. Giresun'da **74 fındıklık**, 49 sebzelik, 58 tarla, 8 çayır; Ünye kasabası 4 mera, 423 tarla, 121 çayır, 116 otlakiye, 4 çamlık, 4 kuru, 75 orman bulunmaktadır. Akçaabat'ta 3, Arhavi kasabasında 14, Atina kasabasında **1 fındıklık** bulunmaktadır. Bafra'dan Artvin'e kadar olan fındıklıklar bunlardır. 1872 Salnamesinde ve 1873 Salnamesinde de bu ifadeler aynen tekrarlanmıştır.

1882 yılına kadar Ordu'da yapılan ticaret mısır, fasulye, ceviz, yumurta ve özellikle Melet havzasında yetiştirilen pirinç üzerine kurulmuştur. Ordu kasabasına köylüler ürettikleri fındıkları satmak için ilk defa 1882 senesinde gelmiştir. Ordu Kazası sınırları içerisinde fındık ağaçları öncelikle Bulancak sınırındaki Ebulhayır (Gülyalı), Mustafalı, Ayrılık, Ambarcı köylerine dikilmiştir. Burada 93 Harbi sonrasında gelen göçmenlerin rolü gözden kaçmamalıdır. Gülyalı'ya fındık dikildikten 10 yıl içinde Ordu'nun fındıksız olan bölgeleri Ulubey, Perşembe, Bolaman ve Oskara köylerine de seferberlik içinde fındık dikilecektir.²⁰

1904 yılında yayınlanan Trabzon Vilayet Salnamesi, Ünye'de fındık bahçelerinin ilk dikimleri ile ilgili bir bilgi vermektedir: "43 yıllık bir mazisi olan Ünye fındık bahçeleri bugün 82 köyde 6.980 hane ve 58.901 müstahsilin yaşamasını sağlamaktadır." Buradaki rakamların abartılı olduğu gözden kaçmamalıdır. Hatta verdiği tarih içi, doğruluk sorunu vardır. 1871 Salnamesinde sadece Giresun ve Tirebolu'da kayda değer miktarda fındık bahçesi varlığından bahsetmekte, Ünye'de fındık tarımından bahsetmemektedir. 1875 yılında Ünye iskelesine ait vergi pusulası incelendiğinde "şeker, pirinç, kendir, şişe, gaz yağı, sabun, kına, elma, çivi vb." kalemleri de, Ünye'de fındığın ticari bir meta olarak yer almadığını göstermektedir. Hatta 19.yy'ın sonuna kadar Ünye için hakim bir ürün varsa, o da "kendir"den başkası değildir. Kendirin tek alıcısı donanma olduğu ve piyasada alıcı aranmadığı için kendir yetiştiriciliği, pek çok kayıta yer almamaktadır.

Bölgedeki yerleşim birimleri yazları yüksek neme maruz kaldığı gibi, sağlığı olumsuz etkileyen sıtma ile de mücadele edilmesi gerekmektedir. Şehirlerin çevresindeki göller ve bataklık alanlar ile dere yataklarındaki çeltik tarlaları sıtmanın en önemli kaynağıdır. Ordu'da hem sosyal ortamın müsait olmadığına hem de çeltik tarlalarının sağlığı bozduğuna dair kayıtlardan biri 1888 yılı Trabzon Vilayet Salnamesinde yer bulmaktadır.²¹ 1894 yılına tarihli başka bir belgede bölgede pirinç ekiminin yasaklanarak yerine fındık dikilmesinin uygun olacağı söylenmektedir.²² Bu belgeyi, Ordu'da fındık ziraatının çok geç bir dönemde başladığı şeklinde yorumlayanlar olsa da; buradaki amaç, Ordu'da sıtma ile mücadele etmektir. Ordu kasabasının etrafında Akyazı, Turna Suyu, Melet, Şahincili ve Eskipazar mevkilerinde çeltik ekilmektedir. Burada öncelikli teşvik edilen şey fındık üretiminin artırılması değil de, pirinç tarlalarının kaldırılarak, şehrin yaşanabilir bir yer haline dönüştürülmesi ve şehrin yöneticilerinin yaz aylarında şehri terk ederek yaylaya gitmelerini engellemektir. Bu vesile ile mevcut bataklıklar kurutulmuş ve şehrin havası düzeltilmeye çalışılmıştır. Ordu kasabasının havasını düzeltme ve şehri yaşanabilir hale getirme faaliyetleri Cumhuriyet döneminde de sürecektir. Ordu'ya 21 km uzaklıktaki Esen Bey Gölü'nün kurutulmasına 1932 yılında başlanmış, kısa sürede başarılı olunmuş, 1945 yılında ikinci bir çalışma

²⁰ Oskara Köyü'nde kendi adıyla anılan bir çeşit yağlı fındık bulunmaktadır. "Oskara Yağlısı" olarak adlandırılan bu tür, yüksek yağ oranı ile lezzetli ve ince kabuklu olduğu için randımanı 65'e kadar çıkabilmektedir. Ancak dondan olumsuz etkilenebilecek erkenci bir tür olduğu için, köylülerce pek tercih edilmemektedir.

²¹ "Ordu Kasabası'nın havası gerçi, bazen rutubetli (murattabe) ve ağırca olduğundan, yaz mevsiminde kasaba ahalisi her sene ekseriyet üzere yüksek yaylara çıkarak, yaz mevsimini oralarda geçirmeye mecbur olmakta ve hatta Kaza Hükümet Heyeti dahi o mevsimde kaza dâhilinde bulunan Çambası'na giderek yaz mevsimi geçinceye kadar orada kalmakta ise de, kasabanın havasını bozan ve kirleten kasaba civarında bulunan pirinç tarlalarındaki durgun suların etrafa yayılan ağır havadan ibaret olup, kasaba civarında pirinç ziraatı terk ve tatil edilecek ve bakım ve temizliğe itina gösterilecek olsa, kasabanın havasındaki vahamet ortadan kalkacak ve ahalinin sağlığında büyük bir değişiklik olacaktır."

²² "Y.PRK. UM, 30/8", 9 Haziran 1894. Bu yazı aslında 28 Mayıs 1894 tarihli bir yazıya cevaben Trabzon Valisi Kadri Bey tarafından Yaver-i Ekrem Derviş Paşa'ya gönderilmiştir.

yapılarak göl tamamen kurutulmuştur. 19.yy'ın sonuna gelindiğinde Tirebolu'nun batısındaki dere boylarında pirinç yetiştirilmesi çok yaygın bir tarımsal faaliyettir. Ancak I. Dünya Savaşı öncesi devletin emri ile pirinç tarlaları kurutulmuş fındık ağaçları dikilmiştir. Fakat savaştan sonra fındık bahçeleri kesilerek, pirinç tarlaları tekrar eskiye dönmüştür.

1890 yılından itibaren I. Dünya Savaşı'na kadar bütün Osmanlı topraklarında tarımsal üretim ve öşür artmaktadır. Örnek olarak, 1893'te Giresun Kazasından toplanan öşür 1.304.347 kuruş iken, 1895'de 2.078.125 kuruşa yükselmiştir. Bu bölgede öşürün iki kata yakın artmasında, özellikle 93 Harbi sonrasında kitlesel olarak dikilen fındığın genişleyen iktisadi coğrafyasının payı büyüktür. Ordu'dan daha eski bir tarihte fındık tarımının yaygınlaştığı Giresun Kazasının 1900 yılı gelirlerinin 1/3'ünü fındık öşrü oluşturmaktadır.

İmparatorluk döneminde fındık dikiminin devlet tarafından istendiği ya da doğrudan desteklendiğine dair herhangi bir belge henüz bulunamamıştır. Çeşitli yazışmalarda görüldüğü kadarıyla 1910 yılında Trabzon'da Numune Fındık Bahçesi kurulması talep edilmiş, ancak yerelin bu talebi uygulanmamıştır. Ancak Reji'nin fındık alanlarına tütün dikmek istemediğine dair pek çok belge mevcuttur. Örneğin 1910 yılında bölgede tarımı çeşitlendirecek ya da ıslahı yapılacak yeni ürünler olarak Giresun'a gönderilen tütün ve dut tohumlarıyla üzüm ve incir fidanlarının gümrükten hükümetin bilgisi dahilinde alınacağı Giresun Kaymakamlığına iletilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Reji, fındık tarımı yapılan arazilerde tütün üretimi yapmak istemektedir.

I. Dünya Savaşı sırasında Karadeniz her türlü deniz ulaşımına kapanmıştır. Ruslar denizi mayınlamışlar ve İstanbul'dan bölgeye ulaşım demiryolu ile Ankara'ya, Ankara'dan sonrası ise Samsun'a kadar yük hayvanları yardımıyla karadan yapılabilmıştır. Samsun ile Ankara arasındaki şosenin bakımsızlığı ve Samsun'dan sonra sahildeki kara yolunun dereler ve akarsular ile engellediği ve köprülerin yetersiz olduğu düşünüldüğünde; Karadeniz'de kıyı boyunca ilerleyecek bir araç yolunun olmadığı hatırlanırsa, sahil boyunca Samsun'a kadar mal getirmenin maliyetinin ne kadar yüksek olacağı görülecektir. Vehbi Koç'un anılarına göre, Hochstasser firmasının bölgeden yaptığı mal aktarımının Ankara durağını Koç ailesi oluşturmaktadır (Koç, 1983:21). Samsun ve Trabzon'dan gelen tütün ve fındık Ankara'ya kadar kara yolu ile, sonra Koçların ayarladığı vagonlarla İstanbul'a ulaştırılmaktadır. Savaş döneminde oluşan fındık stokunun önemli bir kısmı 3. Ordu'nun işesine aktarılırken, üretimin bir kısmı ile de fındık yağı yapılmıştır. I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında fındık ihracatının durma noktasına gelmesiyle birlikte fındık dikimlerinde de yavaşlama olmuştur. Bazı bölgelerde fındıklar sökülmüş ve yerine tek yıllık ürünler dikilmeye başlamıştır. 1924 yılından itibaren dış pazarlarla bağlantıların kurulmasıyla fındık dikimleri yeniden hız kazanmış, harap olan bahçeler bakıma alınmış iç bölgelerde de hızlı bir şekilde fındık dikimlerine başlanmıştır.

1861, 1899 ve 1929 mahsulün noksan olduğu buhran yıllarıdır. Bu tarihler üretimin en düşük olduğu yıllar olarak kayda geçmiştir. 1861 ve 1899 yıllarındaki üretim azlığı için iklimsel nedenler açıklayıcıken, 1929 yılı için fındık kurdu asıl neden olmuştur. Bu yılları zorlaştıran en önemli unsur, tüccarların fındığı yurtdışında satacakları is ortaklarına alivre olarak satmış olmalarıdır. Alivre satışlar, en son alıcının ihtiyacına göre şekillenen bir satış yöntemidir. Satılacak ürün henüz ortada yokken, teslim aşamasındaki fiyatın ve miktarın, tahminler üzerinden önceden belirlendiği satışlardır. Fındıkta ise alivre satışlarda yaşanan sıkıntı; Nisan ve Mayıs aylarında taahhüt edilen miktarın Ağustos ayında hasat edilememiş ve Eylül ve Ekim aylarında ise teslim edilememiş olmasıdır. Rekolte hakkındaki tahminlerin yanlış çıkması durumunda, fiyatlar hızla yükselir ve vaat edilen miktar temin edilemeyebilir.

Fındıktan alınan aşarın köylerde doğrudan çiftçilerden değil de, 1888'den itibaren ihraç iskelesinde alınmasına başlanmış ve 1914 yılına kadar böyle uygulanmıştır. Bunda fındığın ne kadar üretilirse üretilsin mutlaka piyasada işlem görüp satılacağı gerçeği etkili olmuştur. İmparatorluk döneminde zeytin, dut, ipek böceği, pamuk ya da patates gibi çeşitli ürünlerde 3-5 yıllık vergi muafiyetleri getirilmiştir. Bu ürünlerin köylülerce benimsenmesi ve ülke ekonomisine katkısı olacağı düşünülerek yapılan bu muafiyetler, pek çok yerde ürünün kitlesel üretimi ile sonuçlanmıştır. Ancak, fındık için böyle bir vergi muafiyeti ya da dikilmesi için köylüye destek verildiğine dair bir kayda rastlanmamıştır.

3.2. Piyasadaki Ürünlerin Evrimi

Fındık 1889 yılına kadar 60 kg'lık çuvalların içinde sadece kabuklu olarak tüccara satılır ve kabuklu fındık ihraç edilirdi. 1889 yılında ilk defa fındığın kabuğu kırılarak "fındık içi" ihraç edilmeye başlanmıştır. Fındığın kırılarak ihraç edilmeye başlaması ile ihracatın yapıldığı limanlarda, iç fındık miktarı, kabuklu fındığın önüne geçmiştir. Fındığı kırarak, iç fındık halinde 1889 yılında ilk ihraç eden Giresun Belediye Başkanı Kaptan Yorgi olmuştur (Peker, 1947: 129). İlk başlarda fındık tahta tokmaklarla 5 kıyyesi 40 para'ya kırılıp iç fındık haline getiriliyordu. Daha sonra, Kaptan Divanis, Giresun'a ilk fındık kırma makinesini getirmiştir (Kazım, 1314:27). Böylece fındığın iç fındık haline getirilebilmesi, bölgede makineleşme ve hatta fabrikalaşma sürecini de başlatmıştır. İthal edilen makineler günde 150 kantar fındık kırma kapasitesine sahipti. İlk fındık kırma fabrikası için 1909 senesinde Hochstrasser firmasının tesisini beklemek gerekecektir. Dihkanzadelerin fabrikasında 12 beygir gücündeki motorlarla günde 250 çuval fındık işlenerek kırılıyordu. 1920li yıllardan itibaren fabrikalarda gazla çalışan motorlarla fındık kırılmaya başlanmıştır. 1926 yılında Bekirzade Şevki ilk elekli fındık kırma makinesini kurmuştur. 1930lu yıllardan itibaren fabrikalarda elektrikle çalışan motorlarla bu işlemler gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

24 Mart 1915'te fındık kabuğu da ilk defa ticari bir mal olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunda savaş yıllarının olanaksızlığının rolü büyüktür. Yunan bandıralı Andonya vapuruna, Hacı Ali Efendi 300 çuval fındık kabuğu satıp yüklemiştir. Mayıs ayında aynı gemiye Ohanisyan Biraderler 500 çuval kabuk satmışlar. Bugün her fabrikadan kolayca satın alınan fındık kabuğunun ülke içerisinde yakacak olarak kullanılması ise 1990lara kadar mümkün olmamıştır.

Günümüzde fındık bahçelerinin bakımında ot biçme ve zararlılarla mücadelede ilaçlama için kullanılan makineler 1960 sonrası dönemde geliştirilmiştir. 19.yy boyunca fındığın üretim aşamalarında teknolojik bir yenilik olmamıştır. Tüccarların çabaları ile fındık ihracatını kolaylaştıracak fındık kırma işleminin makineleşmesinin, fındık üreticileri ile doğrudan bir ilgisi bulunmamaktadır.

Fındık gibi hacimli bir ürünün köylerden ilçelere, ilçelerden limanlara taşınması önemli bir ulaşım probleminin halledilmesi gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Bu problem, pazara ulaşılması açısından fındığın ekim alanlarının neden kıyılarda başladığı ve içeriye doğru yayıldığını da açıklamaktadır. Bu anlamda, kıyıdaki pek çok küçük yerleşimin, iskele ve limana dönüşmesinde fındık gibi karlı bir tarım ürününün varlığı da itici güç olmuştur. Diğer ürün ise dere boylarına ve vadi tabanlarındaki sulak alanlara ekilen çeltik ve Karadeniz'in kuzeyi ile kaçak olarak yapılan karlı pirinç ticaretidir. Ne kadar karlı olsa da çeltik tarımının genişlemedeki en önemli kısıt, çeltik tarımına uygun arazinin sınırlı olmasıdır. Bu doğal neden, çeltik tarımının belirli bir düzeyin üzerine çıkmasına izin vermemiştir. Ayrıca sıtma gibi hastalıkların kaynağı olduğu için, bölgedeki çeltik tarlalarının azaltılmasında devlet aktif mücadele etmiştir.

Karadeniz'in Anadolu kıyıları gibi engebeli ve zorlu bir coğrafyada ulaşım ihtiyacı, modern anlamda yollar olmadan da halledilebilmiştir. Bölgedeki yerleşimin dağılımına nazaran, hayatın devam ediyor olmasında, bu olgu rahatlıkla ayırt edilebilir. Haritada, çok yakın olarak görülen iki yerleşim birimi, aralarından geçen derin vadi nedeni ile temas halinde olmayabilir. Bölgede yol yapım faaliyetleri Tanzimat'la beraber ve 19.yy'ın son çeyreğinde yoğunluk kazanmış, ancak Cumhuriyet ile üzerinde motorlu vasıtaların da gidebildiği yollar yapılmıştır. 10 Kasım 1917 tarihli bir belgeye göre; Ordu-Samsun arasında bir karayolunun eksikliği üzerine 1910 yılında, böyle bir yolun olabirliği düşünüldüğü görülmüştür.²³ Ancak, aradaki mesafenin 31 saat olması nedeniyle ve alternatif deniz ulaşımının daha işlevsel olması; bu yolun yapılmasına gerek görülmemiştir. Cumhuriyet sonrası açılan Samsun-Çarşamba demiryolu hattı, bölge içi ulaşımında gerçekleşen tek demiryolu projesidir. Denilebilir ki, bölgedeki şehirleri birbirine bağlayan karayolu yapımı 21.yy'ın başında bile hala devam etmektedir.

²³ DH.EUM.MH, 164/51, 25 Muharrem 1336

3.3. Fındığın Pazarlanması

Köylerde üretilen fındığın, bir ihraç ürünü olarak kasabalar üzerinden pazarlanması; kasabalarda devlet ile köylü arasında zanaatkar kökenli bir eşraf sınıfının doğmasından daha önce, uluslararası ticaret yapabilen feodal köklerini kaybetmemiş bir tüccar sınıfının doğmasına neden olmuştur. Trabzon ve Samsun şehirlerindeki devletle halkın ilişkisini düzenleyen ve şehri organize eden eşrafın aksine; Ordu ve Giresun'da böyle bir tüccar sınıfı oluşması fındığın sadece ihraç malı olması ile yakından ilgilidir. Tüccarlar, fındığı doğrudan ihraç eden büyük tüccarlar ile tefecilik ile tüccarlık arasında köylülerle doğrudan iletişim kuranlar olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Yıllar içinde kimi yerli tüccarlar birleşerek fındık ihracatını şirketleşerek yapmaya başlamışlardır.

Pisani Kardeşler, hem dünya ticaretinde hem de fındık piyasasında çok önemli bir yere sahiptir. Homer, Corc, Aleko ve Harilavus adlı kardeşler Giresun Rumlarından. Türk-Yunan nüfus mübadelesinden çok önce Almanya'da kuruyemiş borsaları arasında fındık borsasının oluşmasında önemli payları vardır. Hochstasser firması ilk faaliyetine 1852 yılında başlamıştır. Merkezi Zürih'te olan bu firma imparatorluk döneminde fındık ticareti yapan en eski firmalardan biridir. 30 Eylül 1941'de II. Dünya Savaşı nedeniyle Giresun'daki şubesini kapatmıştır. İlk yerli şirket, 1879 yılında kurulan "Şirketi İttifakiye"dir. Giresun'da Tacalızade Mustafa ve Hacı Aliağazade Kâşif Efendilerin ortak girişimi ile kurulmuş ve 1903 yılına kadar faaliyetini sürdürmüştür.

I. Dünya Savaşı yıllarında tasirhane denilen ve fındık yağı çıkarılan yerler mevcuttu. Tatlı fındıktan yemeklik yağ, acı fındıktan ise çürük adı verilen ve aydınlatmada kullanılan bir çeşit yağ çıkarılıyordu. Bölge ikliminin fındığın kurutulmasında etkisiz kalması sonucu piyasada satılan iç fındığın yaklaşık 1/10'u acı/çürük fındık olmaktaydı; acı fındığın işlenmesinin aydınlatma için önemli bir faaliyet olduğuna dikkat edilmelidir. Fındık yağı pahalıya mal olduğu için tasirhanelerin çoğu savaştan sonra kapatılmıştır. Mevcut olan birkaç tanesi ise yemeklik yağ değil de çürük fındıktan, İstanbul'a gönderilen sabunluk yağ çıkarmaya başlamıştır. Cumhuriyet sonrası Giresun'da fındık yağından sabun imal eden imalathaneler de kurulmuştur.

20.yy'ın ilk çeyreği, tüccarların fabrikatörlüğe doğru tedrici değişimine tanıklık etmektedir. Aracılık faaliyetlerinden fındık kırma fabrikasına doğru bir yönelim söz konusudur. Bölgedeki belli başlı bazı fındık fabrikası sahipleri ve fabrikalarının kuruluş tarihleri şöyledir: Furtunzade Tahsin (1918), Osmanağazade Mahmut (1921), Hacı İbrahimzade Biraderler (1922), Topalzade Hayri ve Bursalızade Hayri Bey (1922), Hacı Alizade Mahmut ve Topalzade Mahmut (1922) ve Cordanzade İsa (1923).

İş Bankası'nın bankacılık faaliyetleri dışında giriştiği ticari faaliyetlerinden fındık ticareti ile ilgilenen İş Limited Şirketi 1 Ağustos 1931'de kurulmuştur. Merkezi İstanbul Bahçekapı'da olan bu şirket 500.000 lira sermaye ile kurulmuştur. İhracata konu olan fındık ürününü ilk defa bu şirket standardize etmiştir. Daha sonra FİSKOBİRLİK'in kurulması ile misyonunu yerine getirdiği gerekçesi ile 22 Ağustos 1939 tarihinde tasfiye edilmiştir.

Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Fiskobirlik), 1938'de yayınlanan 2834 sayılı "Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri hakkında kanun"a göre "Ortak ürünlerini piyasaya hazırlamak, piyasada düzen verici bir yer olarak fiyatların zararlı dalgalanmalarının önüne geçmek ve ürünlerin yoğaltım piyasasında en iyi fiyatlarla satışını başarmak, ortakların üretim ihtiyacına yarayan her çeşit araçları ucuz olarak edinin dağıtmak" amaçlarıyla kurulmuştur. Trabzon (336 ortak), Ordu (670 ortak), Giresun (432 ortak), Keşap (263 ortak) ve Bulancak'taki (201 ortak) 5 kooperatiften oluşan FİSKOBİRLİK, ilk aşamada toplam 1.902 ortakla kurulmuştur. Kısa bir sürede bu ortak sayısı 13.364'e yükselmiştir. Ortak olarak anılan kişiler, fındık üreticileridir. İkinci sene Görele (1.756 ortak), Beşikdüzü (1.598 ortak), Tirebolu (1.707 ortak), Viçe (4.000 ortak), Fatsa (2.058 ortak) ve Ünye'de (1.583 ortak) 6 kooperatif daha toplamda 12.702 ortakla kurulmuştur.

Devletin fındığa doğrudan desteği olarak yorumlanabilecek destekleme alımları 1964 yılında başlamıştır. Böylece, devlet piyasayı köylülerin lehine düzenleyerek köylüler için fiyat güvencesi oluşturmuştur.

Sonuç

Bu çalışmada Ordu ve Giresun illerinde 19.yy'ın ikinci yarısından itibaren fındıkcılığın tarihsel gelişimi, coğrafyadaki yayılışını belirleyen unsurlar, tarımının ticarileşme aşamaları ve fındığın değişen iktisadi değeri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. İktisat tarihinin imkanları ile tarımsal üretimin ticarileşmesi ve bölgede piyasanın kuruluşunun aşamaları ortaya çıkarılmıştır. Fındık tarımının Ağustos-Eylül aylarında çok kısa bir süre içinde emek yoğun tekniklerle yapılıyor olması, bölgeye mevsimlik olarak gelen iç ve dış göçlerin önemini ortaya koymuştur. Bu çalışmada fındığın üreticilerden tüccarlara geçişi ve hammadde olarak ihraç edilebilir hale gelmesine kadar izi sürülmüştür. Fındığın ithal edilerek fabrikalarda işlenmesi ve gıda sanayisi tarafından tüketicilere sunulması, çalışmanın kapsamına girmemektedir.

Karadeniz'in güney kıyılarındaki kırsal hayatla ilgili Osmanlı Arşivlerindeki kaynak yetersizliği, bölge hakkındaki bütüncül araştırmaları oldukça kısıtladığı gibi, tarihsel araştırmaların yüzeysel yapılmasına neden olmaktadır. Fındık tarımının, yapıldığı ilk günden itibaren piyasaya yönelik olması, bölgedeki iskele ve limanı olan yerleşim birimlerinin yurtdışı ile ticaret yapabilen birer birim olmasına neden olmuştur. Köylüleri, mevsimlik işçileri ve tüccarları kapsayarak fındığın çevresindeki bütün insan faaliyetlerini karşılayabileceği düşünülerek kullanılan "fındıkcılık" kavramı; iç içe geçmiş kır-şehir hayatı ile dış ticaret faaliyetlerini işaret etmektedir.

Karadeniz'in uluslararası ticarete açılması, fındıkcılığın bölge var olmasında dönüm noktası olmuştur. 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması ile başlayan Karadeniz'in uluslararası ticarete açılması süreci, 1838'de imzalanan Baltalimanı Anlaşması ile ticaretin serbestleşmesi tamamlanmıştır. Böylece, bölgeden yapılan ihracatın önemi artmış ve tarımın ticarileşmesi hızlanmıştır. Bölgeye önce Rusya, sonra Fransa, İran ve Britanya konsololar yollayarak nüfuz sağlamaya çalışmış ve ticareti tekellerine almaya çalışmışlardır. 19.yy boyunca Moskova Prensiği güneye doğru genişleyerek bir imparatorluğa dönüşmüştür. Bu dönüşüm sürecinde Osmanlı-Rus savaşları yeni göçleri tetiklemiş; yerinden olan insanların bölgede kalıcı olarak iskan edilmesi ile yeni araziler tarıma açılarak tarımsal üretim artmıştır. Ancak, bölge halkının yaylacılık geleneği, düzenli tarımsal üretimin ve özellikle de fındık tarımının kitleselleşip ticarileşmesinin önündeki en büyük engellerden biri olmuştur. Muhacirler, bölgedeki işgücü açığını kapatmış ve her şeyden daha önemlisi, ziraat bilgilerini de bölgeye getirmişlerdir. Fındık alanlarının artırılması için hem 19.yy'da imparatorluk döneminde hem de 20.yy'da erken cumhuriyet döneminde herhangi bir teşvik olmadığı dikkat çekmektedir. Bölgede kendi kendine yetişebilen fındık, devlete rağmen yaygınlaşmış, tarımı kitleselleşmiş ve mono kültüre dönüşmüştür.

Trabzon'dan (ya da Giresun'dan) batıya doğru zaman içinde yayılan fındık ekim alanları ile fındık daha uygun bir iklim alanında üretilir hale gelmiştir. Batıya doğru yayılan fındık bahçelerinin daha sonra sahilden yükseklerle doğru yayıldığı gözlenmiştir. Bölge içindeki bu coğrafi kayış, iklimin uygunluğu ile kalıcı olmuş ve göçlerin etkisi ile yoğun emek gerektiren fındık tarımı mümkün olabilmiştir. 19.yy'ın başlarında bölgede fındık arazileri sınırlı iken 1880'den sonra arazilerde fındık dikimi hızlanmış, I. Dünya Savaşı ve Mili Mücadele döneminde bahçeler başıboş kalmış ve nihayetinde 1950li yıllarda fındıksız bir arazi düşünülemez olmuştur. İklim ve arazinin toprak yapısına uygun, doğal bir sınıra erişildikten sonra 1964'ten itibaren devletin destekleme alımları gibi bazı iktisadi avantajlar sunması nedeniyle, 2000li yıllara gelindiğinde fındık ekim alanlarının genişlemesi doğal sınırlarının da ötesine geçmiştir.

Bir ihraç ürünü olan fındığın üretimindeki sürekli artış, fındığın pazarlanması konusunda da belli bir uzmanlaşmayı getirmiş ve bölgede etkin bir tüccar grubu oluşturmuştur. Samsun ve Trabzon'daki gibi zanaat kökenli eşrafın öne çıktığı şehir yaşamı yerine, Ordu ve Giresun'da dünya ile ticaret yapan feodal köklerini kaybetmemiş bir tüccar sınıfı ortaya çıkmıştır. Halk ile devlet arasındaki ilişkinin ara yüzü olarak eşrafın yerine bölgede öne çıkan tüccarlarının bazıları, dünya fındık ticaretini yönlendiren asli unsurlar da olmuşlardır. Fındığın pazarlanmasını kolaylaştırmak için, iç fındık halinde ihraç edilmeye başlanması, bölgede sanayileşmeyi de beraberinde getirmiş ve şehirlerde yeni istihdam olanakları oluşturmuştur. Gözden kaçmaması gereken en önemli unsur, bölgedeki bu sanayileşme süreçlerinin fındığın hammadde olarak ihracını kolaylaştıran ama katma değer yaratmayan bir süreç olmasıdır.

Kaynakça

- Bozkaya, A. E.(1936). Anadolu'nun Pamuk-Çeltik-Mısır-Fındık-Afyon ve Bağcılık Bölgelerinde Kullanılan Ziraat Alet ve Düzenleri Üzerine Araştırmalar. Ankara: Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları.
- Emecen, F. (2005). Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabasının Tarihi Bulancak-Piraziz. İstanbul: Kitabevi.
- Erhan, H. (2016). 1915'ten 1980'e Karadeniz, Ermeniler, Eşkıyalar, İnsanlar, Yaşamlar. İstanbul: İletişim Yayınları
- Fahrettin, F.(1934). Ordu Külliyyatı. Sivas: Kamil Matbaası.
- Güran, T. (1992). Zirai Politika ve Ziraatte Gelişmeler 1839-1876. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hovas, M. (1930). Giresun Mıntıkası Fındık Ağaçları Hakkında Tetkikat. İstanbul: İstanbul Darülfünun Fen Fakültesi Neşriyatı.
- Kara, A. (2013). XIX. Yüzyılda Çorum'da Göçmenlerin Yerleştirilmesi ve Yaşanan Sorunlar. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. Volume 8/6 Spring 2013, p. 333-344.
- Kaynar, İ. S. (2012). 19.yy'ın İkinci Yarısından Cumhuriyet'e Fındığın Ekonomik ve Sosyal Tarihi (Orta Karadeniz Bölgesi). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi SBE İktisat Tarihi Anabilim Dalı.
- Kazım, H. (1314). Fındık Ağaçları ve Mahsulü Hakkında Malumat-ı Umumiye. Trabzon
- Keyder, Ç. ve Tabak, F. (Eds.). (2010) Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Koç, V. (1983). Hayat Hikayem. İstanbul.
- Mutlu Çamoğlu, S, Yılmaz, H, Gül, A , Görgülü, M. (2012). Kooperatifler Aracılığıyla Hayvan Dağıtım Kapsamında Desteklenen Süt Sığırcılığı İşletmelerinde Pazara Katılım Düzeyini Etkileyen Faktörlerin (Üreticiye ve İşletmeye Ait) Analizi: Adana İli Örneği. Tarım Ekonomisi Dergisi, 18 (1 ve 2), 13-22.
- Peker, K. (1947-1948). Fındık. Giresun: Yeşilgiresun Matbaası.
- Özel, O. (2007). Muhacirler, Yerliler ve Gayrimüslimler. Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar, Sayı 5, ss.93-112.
- Sarioğlu, E. E. (1996). Tanzimat'ın Trabzon'da Uygulanması (1839-1856). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE
- Saylan, K. (2013). Ordu Yöresinde Yaşanan Göç Hareketler (1877-1914). Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, Sayı 28, ss.57-78.
- T.C. Giresun Ticaret ve Sanayi Odası. (1933). Cumhuriyet'in 10. Yılında, 1923-1933. Giresun.
- Yaşayanlar, İ. (2016). Osmanlı Döneminde Ordu'dan Düzce'ye Göçler. F. Özçelik (Ed.), Düzce'de Tarih, Kültür ve Sanat içinde (ss.87-92). Bursa: Gaye Kitabevi.

Türkiye Fındık Üretici Fiyatlarındaki Dalgalanmaların Analizi

Seval MUTLU ÇAMOĞLU*

Özet

Türkiye'nin önemli bir ihracat ürünü ve Karadeniz'de yaşayan çok sayıda hanehalkının gelir kaynağı olan fındık piyasası fiyat oluşumuna, 2009 yılına kadar devlet çeşitli yöntemlerle az ya da çok müdahale etmiştir. Yeni Fındık Stratejisi politikası uygulaması sonrasında ise fındık fiyatları, serbest piyasa koşullarında oluşmaya başlamıştır. Liberal tarım politikaları uygulamaları ile birlikte ürün fiyatlarında oynaklık daha da artmakta ve bu da üretici gelirinde dalgalanmalara ve belirsizliklere neden olmaktadır. Bu çalışmada, fındık üretici aylık fiyatlarının hareketliliği, 2003-2016 dönemleri arasında volatilitate tahmin modelleme uygulaması ile analiz edilmiştir. ARCH tipi modeller içinde TARARCH (Eşikli Otoregresif Koşullu Değişen Varyans) modeli, fiyatlardaki oynaklığı açıklayan en uygun model olduğu tespit edilmiştir. TARARCH modeli sonuçları fındık reel fiyatlarında yüksek volatilitenin varlığına ve oynaklığın uzun süre etkisi olabileceğine işaret etmektedir. Fındık reel fiyatlarının volatilitesi üzerine pozitif şokların etkisinin daha fazla olduğu bulunmuştur. Piyasada yaşanan olumlu ve olumsuz şokların etkisinin uzun süre devam ettiği gözlenmektedir. Tahmin sonuçları fındık fiyatlarında aşırı dalgalanmaların yaşandığını göstermekte ve fiyatlardaki istikrarsızlık ve belirsizlik durumu ise özellikle üretici gelirini olumsuz etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Fındık Fiyatları, Volatilitate Tahmini, Fiyat Oynaklığı

An Analysis of Producers Price Volatility in Turkish Hazelnut Market

Abstract

Hazelnut is an important export product of Turkey and income source for many households living in Black Sea Region that the price determination in Turkish hazelnut market has been interfered with more or less in various ways by government subsidies until 2009. After the new Hazelnut Strategy Policy, hazelnut prices have begun to emerge in free market conditions. Commodity price volatility has even increased with the implemented policies on agricultural liberalization, which caused fluctuations and uncertainties in producers' income. In this research, the volatility of monthly producer price for hazelnut between 2003 and 2016 in Turkey was analyzed by applying the volatility models. In ARCH type models, the TARARCH (Threshold Autoregressive Conditional Heteroscedasticity) model was found to be the most suitable model to explain the volatility in prices. The TARARCH model results indicate that there may be high volatility and long-term effects of the volatility on hazelnut real prices. The effect of positive shocks on the volatility of the prices has been found to be higher. It is observed that the effects of positive and negative shocks in the market have continued for a long time. Estimation results indicate extreme volatility on hazelnut prices and the instability and uncertainty over the prices have a negative effect on producer income.

Keywords: Hazelnut price, Volatility Modelling, Price Volatility

* Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, smutlu28@gmail.com, sevalmutlu@odu.edu.tr

1. Giriş

Tarım ürünleri piyasalarının bir parçası olan fındık piyasasında, üretici fiyatı oluşumunda genel beklenti, yeni toplanılan ürünün piyasaya arz edildiği ilk zamanlarda bol bulunmasından dolayı piyasada oluşan ürün fiyatların düşük oluşması ve daha sonraki izleyen aylarda piyasada işlem gören ürün miktarının azalması ile fiyatların yükselmesidir. Fındık piyasasında fiyat oluşumuna, 2009 yılına kadar destekleme alımları (1964-2006: Fiskobirlik ve 2006-2009: TMO) ve destekleme fiyatları politikaları ile çeşitli devlet müdahaleleri olmuştur. 2000 yılından sonra Doğrudan Gelir Desteği uygulamasına geçilmesiyle, doğrudan fiyatı etkileyen politikalarından vazgeçilmeye başlanmış ve 2009'da Yeni Fındık Stratejisi adı altında politika uygulamasıyla fiyat, serbest piyasa koşullarında müdahale edilmeden oluşmaya başlamıştır (Kayalak ve Özçelik, 2012:48-49). Tarımda liberalizasyon politikalarının yoğunlaşması ve pazar odaklı politikaların uygulanması, tarımsal ürünlerde fiyat oynaklığı (volatilité) konusunda tartışmalarını da artırmıştır. Bu koşullar altında oluşan ürün fiyatlarındaki volatilitenin varlığı, tarım üreticisi için verimlilik, yatırım vd. konularda karar alma sürecinde önemli bir unsur haline gelmiştir (Yang, Haigh ve Leatham, 2001: 593).

Fındık üretiminde Türkiye dünyada yaklaşık %70'lik payı ile önemli bir yere sahiptir. Üretilen bu fındığın yıllara göre farklı olmakla beraber yaklaşık %70-85 gibi bir payı da dünyaya ihraç edilmektedir. Üretim, Türkiye'de 39 ilde gerçekleşmekte ve yaklaşık 400 bin aile de fındıktan gelir elde etmektedir (GTB, 2017:3,7,13). Fındık fiyatlarındaki istikrarsızlıklar, tek geçim kaynağı fındık olan köylerdeki hanehalkının ağırlıklı olarak genç nüfusun kırdan kente göç etmesine neden olmaktadır. 1980'li yıllara kadar az da olsa mısır, sebze-meyve tarımı ve yeter ölçüde hayvancılık faaliyetleri birlikte yapılırken, artık fındık bahçeleri bu bölgede kırsal alanda her yeri kaplamış ve kırsalın alternatifsiz geçim kaynağı haline gelmiştir (Yılmaz, 2010:153-155).

Fiyat dalgalanmalarından, ürün dağıtım kanalının tarafları da farklı şekillerde etkilenmektedir. Yerel pazarlarda çok sayıda üreticiye karşılık sınırlı sayıda alıcı bulunması, üreticinin pazarlık gücünü zayıflatmaktadır. Pazar paylarından vazgeçmek istemeyen aracılar, ürünü satmak zorunda olan üreticiye fiyat değişmelerini doğrudan yansıtılabilmekte ve bu durumda üreticiler fiyat dalgalanmalarından en fazla etkilenen kesim olmaktadır (Anonim, 2015). Fiyatlardaki dalgalanmalar, ürün dağıtım kanalının üretici, tüccar, ihracatçı ve tüketici gibi farklı aşamalarında, fiyatlarda asimetrik bir yapının oluşmasına neden olmaktadır.

Tarımsal ürün özelliğine bağlı olarak yıllık değişken arz miktarı, iklimsel etkiler, uygulanan değişken politikalar, üreticinin birlikte hareket edememesi, üretim maliyetlerini göz ardı eden fiyatlandırma yapısı gibi özellikler fındık piyasasında gözlenebilmektedir. Serbest piyasa koşullarında oluşan fiyat yapısı, her geçen gün piyasa gücü bulunmayan üretici aleyhine gelişmelere neden olmaktadır.

Fındık üretici gelirinin önemli bir belirleyicisi durumunda olan fındık üretici fiyatlarının seyri ve dalgalanmaları, üretime yönelik uygulanacak politikaların belirlenmesinde incelenmesi gereken önemli bir konudur. Bu çalışmada fındık fiyatlarındaki hareketliliğinin durumunu irdelemek amacıyla, 2003-2016 dönemleri arasında aylara göre fındık fiyatları volatilité tahmin modelleme uygulaması ile analiz edilerek, incelenmiştir.

2. Fiyat Volatilitesi

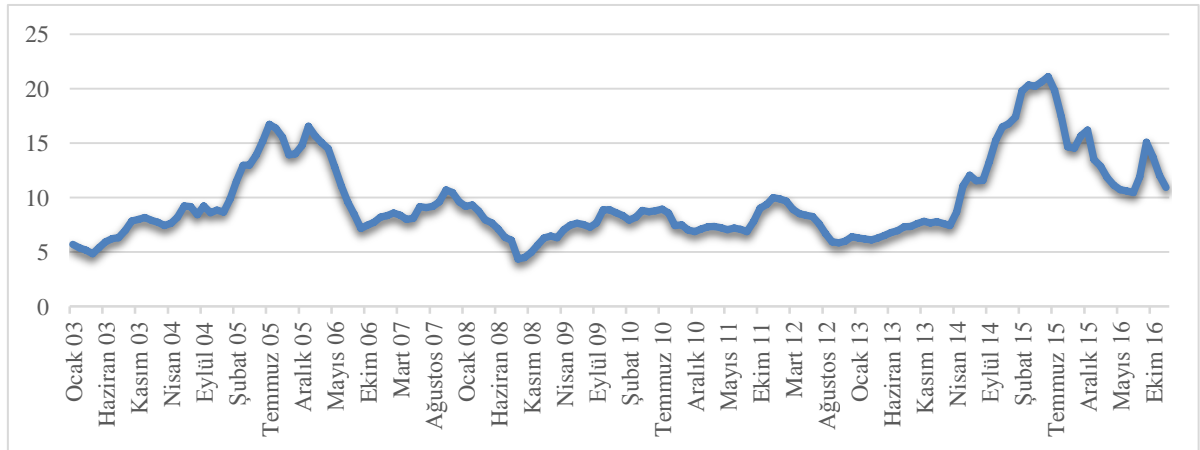
Fiyat volatilitesi, bir malın fiyatındaki dalgalanmaları tanımlayan bir terimdir. Bu fiyat düzeyini değil, fiyatın piyasadaki değişkenliğini, dengesizliğini ifade etmektedir. Fiyat, arz ve talebin bir fonksiyonu olup volatilité, piyasanın arz ve talebinin özelliklerinin bir sonucudur. Yüksek bir volatilité, arz ve talebin olağandışı özelliklerini yansıtmaktadır. Volatilité fiyat belirsizliğinin bir ölçütüdür. Volatilitenin artması üreticinin yatırım ve diğer kararlarını ertelemesine neden olabilir (EIA, 2010). Fiyatlardaki yüksek volatilité üreticinin gelir riskini artırmaktadır (Yang vd., 2001: 593).

Tüm dünyada 2006 sonrasında gıda maddelerinin fiyatlarında ciddi iniş ve çıkışlar yaşanmıştır. Bu durum tarım ürünleri fiyatlarında yüksek volatiliteli bir dönemin başladığının bir

işareti olarak değerlendirilebilir (Gilbert ve Morgan, 2010: 3023). 2008 ve 2010 yıllarında yaşanan dünya genelinde gıda fiyatlarının ani yükselişi ile ortaya çıkan gıda krizleri özellikle gıda fiyatlarında volatilité üzerine olan araştırmaları artırmıştır. Bu krizlerde olayın püf noktası, fiyatın yüksek olması değil, fiyatların ani ve tahmin edilemez değişimidir (Bellemare, 2014:1-2). Tarımsal ürün fiyatlarındaki bu dalgalanmaların oluşma sebepleri ile ilgili yazında birçok neden öne sürmektedir. Bunlar; gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı ekonomik gelişmeler, tarım sektöründeki yetersiz yatırımlar, düşük stok düzeyi, üretim bölgelerindeki arz şokları, mali genişleme, gevşek para politikası, döviz kurlarındaki hareketlilik, enerji fiyatları gibi faktörler volatilitenin artmasına katkı yapan faktörler olarak belirtilmektedir (Trujillo-Barrera, Mallory ve Garcia, 2012:247; Gilbert ve Morgan, 2010: 3023).

Üreticinin dönem gelirinde belirleyici olan unsurlar; üreticinin sahip olduğu üretim faktörünün miktarı, niteliği ve ürünün fiyatıdır (Bulmuş, 2014:10-17). Fındık üretici gelirinin belirleyicileri de bu bakımdan fındık bahçesinin genişliği, verimi ve piyasa satış fiyatıdır. Fındık piyasasında üretici fiyatlarının, Doğu Karadeniz Bölgesinde Ağustos ayında bahçeden ürün toplandıktan sonra arzın bol olmasında nedeniyle Eylül ayında düşük, daha sonraki aylarda ise yükseleceği beklentisi vardır. Bu beklenti ile fındık üreticisi ürününü daha yüksek fiyattan satabilmek için kendine göre yöntemler geliştirmektedir. Fındık üreticilerinden özellikle nakit ihtiyacı olanlar ve depolama imkanı olmayanlar, düşük piyasa fiyatına razı olarak ürününü bekletmeden doğrudan pazara getirmektedir. Daha yüksek bir fiyattan satmak isteyen üreticiler ise ürününü ya kendi imkânlarıyla depolayarak ya da tüccara teslim ederek daha ileriki bir zamanda ve o zamanın fiyatıyla ürün tutarını alma eğilimindedir.

Fındık aylık reel fiyatlarındaki gelişimin seyri Şekil 1’de verilmiştir. 2003 Ocak’tan 2006 Ocak ayına kadar aylık dalgalanmalarla beraber fiyatlarda artış gözlemlenmektedir. 2005 Ocak sonrasında ciddi artış, 2006 Ocak ayına kadar yaşanmıştır. 2006 Ocak’ta düşüş başlamış, 2008 Eylül’ünde en düşük düzeye ulaşmıştır. 2014 Mart’ına kadar fiyatlar düşük seyrine devam etmiştir. 2014’te don afeti yaşanması sonucu, 2015 Haziran ayında en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Sonrasında, 2015 Eylül’üne kadar düşüş şeklinde devam etmiştir. 2015 Aralık ayına kadar artış süreci ve devamında Temmuz 2016’ya kadar düşmüştür. 2016 Eylül’e kadar tekrar artmış ve sonrası reel fiyatlarda sürekli düşüş gözlemlenmiştir. Fındık toplama işleminin tamamlandığı yeni ürünün piyasaya çıkacağı Eylül ayından sonra fiyatların yıldan yıla değişerek te olsa az ya da çok artış eğilimine girdiği gözlenmektedir.

Şekil 1. Fındık Aylık Reel Fiyatları (TL/kg)

Kaynak: TÜİK fındık üretici fiyatları verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Fiyat volatilitesi, yüksek (düşük) oynaklık dönemlerini, yüksek (düşük) oynaklık dönemleri izlemesi eğilimi gösteren bir kümeleme davranışını gösterir (Myers, 1994). Fındık fiyatlarında da büyük miktarda değişimleri büyük miktarda, küçük miktarda değişimleri de yine küçük miktarda değişimlerin takip ettiği gözlemlenmektedir (Şekil 1). Bu durum fındık fiyatlarında volatilité kümeleneşinin varlığına işaret etmektedir.

Bu tip durumlarda literatürde GARCH tipi model uygulanarak oynaklığın boyutu incelenmektedir. GARCH modelleri, geçmiş oynaklığın bir fonksiyonu olarak mevcut oynaklığı belirleyerek oynaklık kümeleşmesini ortaya koymaktadır (Serra ve Gil, 2013:511). Yang, Haigh ve Leatham (2001), GARCH modeli kullanarak tarım ürünleri fiyatları üzerine radikal tarımsal liberalizasyon politikalarının etkilerini araştırmışlar ve bu politikaların fiyat volatilitelerini artırdığını ortaya koymuşlardır. Roache (2010), GARCH yaklaşımı kullanarak uluslararası gıda fiyatlarındaki volatilitenin varlığını analiz etmiş ve döviz kuru, enflasyon gibi makro ekonomik değişkenlerin de belirleyici olduğunu tespit etmiştir. Gilbert ve Morgan (2010), GARCH modeli ile dünya gıda fiyatlarını inceleyerek, son yıllarda gözlemlenen yüksek gıda fiyatlarından dolayı gıda fiyatlarında volatilitenin artmış olabileceği üzerine genel bir kanı oluştuğunu ama bunu söylemek için daha erken olduğunu belirtmişlerdir. Serra ve Gil (2013), gıda ve enerji fiyatlarındaki volatilitenin geçişkenliğini araştırarak, dışsal değişken içeren MGARCH modeli ile analiz yapmışlar ve ürün stok miktarındaki artışın ürün fiyatındaki dalgalanmaları azalttığını bulmuşlardır. Erdal, Esengün, ve Erdal (2008), Türkiye’de tarım ve gıda fiyatları belirsizliği ile enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemişler ve bu fiyatların belirsizlik serilerini elde etmek için GARCH modelini kullanmışlardır. Bu belirsizliklerin enflasyon üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Damba, Bilgiç ve Aksoy (2017), dünya ham petrol ve gıda fiyatları arasındaki geçişkenliği çok değişkenli BEKK-GARCH modeli ile analiz etmişlerdir. Ham petrol ile et, tahıl, yenilebilir yağlar ve şekerler gibi gıda ürünlerinin fiyat getirileri arasında belirgin bir oynaklık geçişkenliği etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

3. Araştırmanın Tasarımı ve Yöntemi

Fındık üretici fiyatlarındaki dalgalanmanın incelenmesi amacıyla, fiyatlardaki hareketliliğin durumu volatilitate tahmin modellemesi yapılarak analiz edilmiştir. 2003 Ocak – 2016 Aralık aylarına ait Türkiye İstatistik Kurumu’ndan (TÜİK, 2017) sağlanan fındık üretici fiyatlarına ilişkin veriler kullanılmıştır. Bu veriler, tarımda kullanılan gübrelerinde yer aldığı üretici fiyat endeksi kullanılarak reel hale getirilmiştir.

İktisadi zaman serilerinde bazı dönemlerde sakin bazı dönemlerde ise çalkantılı yani oynaklığın yoğun olması gözlemlenebilmektedir. Bu gibi oynaklık kümelenmesi için otoregresif koşullu farklı yayılımın modeli (ARCH) tipi modeller uygulanması önerilmektedir. Özellikle finansal fiyat verilerinde bu durum sıklıkla gözlenmekte, fiyat değişimlerinin kendisini öngörmek mümkün olmasa bile değişimin varyansı öngörülmektedir. Bir varlığın varyansı, o varlığa sahip olmanın riskinin bir ölçüsüdür. Fiyat değişiminin varyansı ne kadar büyük ise piyasa katılımcılarının kazanma veya kaybetme riski de o kadar fazla olur. Riskten endişelenen yatırımcı, oynaklığın yüksek olduğu bir zamanda piyasada bulunma konusunda daha az isteklidir. Yine opsiyon gibi piyasalarda, gelecekte ürünün hangi fiyattan alınacağı ve satılacağı, fiyatların gelecekte olabilecek oynaklığının en iyi şekilde öngörülmesi ile mümkündür. Oynaklığın kümelenmesi, hata teriminin varyansının kümelenmesi olarak da düşünülebilir (Stock ve Watson, 2011: 672-674).

ARCH tipi modellerde incelenen veri setinin durağan olması gerekmektedir (Greene, 2003:241). Augmented Dickey Fuller (ADF) testi (Dickey ve Fuller, 1981) kullanılarak fındık reel fiyatları serisi için öncelikle durağanlık analizi yapılmıştır. Daha sonra fiyatlardaki dalgalanmanın ARCH tipi modellerle analiz edilip edilemeyeceğini karar vermek için ARCH test istatistikleri incelenmiştir. Fiyatlardaki volatilitate incelemesinde ise ARCH, GARCH ve TARARCH modelleri arasından volatilitenin varlığını en iyi açıklayan model seçilerek analiz yapılmıştır. ARCH grubu modellerden hangisinin reel fındık fiyatları için uygun olacağını belirlemek için Akaike Bilgi Kriteri (AIC) ve Shwartz Bilgi Kriteri (SIC) her bir modelde incelenmiştir. En uygun model olarak en küçük AIC ve SIC değerlere sahip olan model aranmıştır.

ARCH tipi modeller iki kısımdan oluşmaktadır. Bunlar ortalama ve varyans denklemleridir. Burada ortalama fiyat denklemi tahmininde, bir dönem gecikmeli üretici fiyatları, açıklayıcı değişken olarak sisteme girerek fındık reel fiyatlarının ortalama denklemi (1) aşağıdaki şekilde ifade edilebilir.

$$P_t = d_0 + d_1 P_{t-1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Bu denklemde, P_{t-1} : t-1 dönemindeki reel fındık fiyatlarını göstermektedir. Engle (1982) tarafından geliştirilen ARCH modelinde, tahmin edilen ortalama denklemden elde edilen hata terimlerinin varyans denklemi hesaplanmaktadır. Elde edilen varyans denklemi ile üretici fiyatlarındaki volatilitenin düzeyi belirlenmesi amaçlanmaktadır. ARCH modelinde p. dereceden ARCH(p) aşağıdaki gibidir.

$$\sigma_t^2 = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i \varepsilon_{t-i}^2 \quad (2)$$

Genelleştirilmiş otoregresif koşullu farklı yayılımın modeli (GARCH) ise Bollerslev (1986) tarafından geliştirilmiştir. GARCH (p,q) modeli aşağıda gösterilmiştir.

$$\sigma_t^2 = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i \varepsilon_{t-i}^2 + \sum_{j=1}^q \beta_j \sigma_{t-j}^2 \quad (3)$$

Bu denklemde σ_t^2 , p gecikmeli hata terimlerinin karesi ve kendisinin q gecikmeli koşullu varyansı ile belirlenmektedir. Varyans denklemi, fiyatlardaki volatilitiyi göstermektedir. $\alpha + \beta < 1$ olması düşük volatilitenin, $\alpha + \beta = 1$ ise yüksek volatilitenin ve $\alpha + \beta > 1$ durumunda ise aşırı volatilitenin varlığına işaret etmektedir (Rahayu, Chang, Anindita, 2015:43-44). Modele varyansının gecikmelerinin eklenmesi, ARCH'a göre varyanslardaki yavaş değişikliklerin yakalanabilmesini sağlamıştır (Stock ve Watson, 2011: 675).

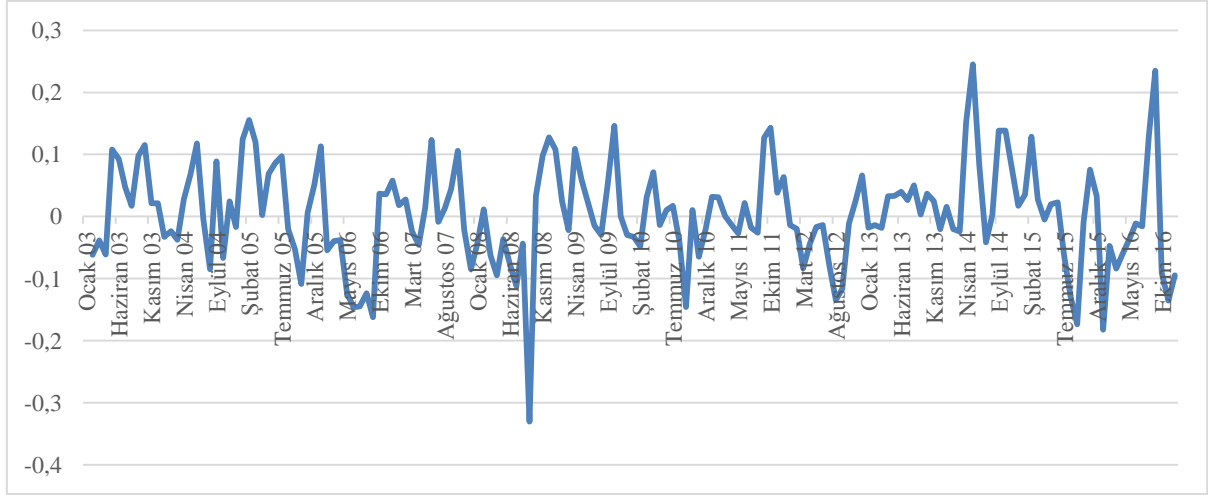
Eşik değer ile kurulan ARCH modeli ise TARARCH (Threshold ARCH) olarak bilinmektedir. Glosten, Jagannathan ve Runkle (1992) ve Rabemananjara ve Zakoian (1993) tarafından ortaya konulan TARARCH modeli, fiyat serisi üzerinde negatif ve pozitif etkileri dikkate alan bir eşik değer içermektedir (Franses, 1998: 172). Bu modelin koşullu varyans denklemi (4) nolu denklemde gösterilmiştir.

$$\sigma_t^2 = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i \varepsilon_{t-i}^2 + \delta I_{t-i} [\varepsilon_{t-i} < 0] \varepsilon_{t-i}^2 + \sum_{j=1}^q \beta_j \sigma_{t-j}^2 \quad (4)$$

Bu denklemde I_{t-i} , ε_{t-i} negatif değer aldığımda 1 ve $\varepsilon_{t-i} \geq 0$ olduğunda ise 0 değeri alan bir dummy değişkendir. Eşik katsayısı olan δ 'nın istatistiksel olarak anlamlı çıkması, pozitif ve negatif şokların varyans üzerindeki etkisinin birbirinden farklı olduğuna işaret etmektedir. Eğer ki $\delta > 0$ ise negatif şokların σ_t^2 volatilitite üzerine etkisi, pozitif şoklardan daha fazladır (Franses, 1998: 172).

4. Araştırma Bulguları ve Tartışma

ARCH tipi modellerin analiz bulgularının değerlendirilmesi öncesinde grafiksel olarak oynaklığı görebilmek amacıyla, reel hale getirilmiş fındık fiyatları için Yang ve diğerlerinin (2001) fiyatlardaki volatilitite incelemesinde kullandığı gibi fiyat serisinin logaritmik aylık getirisi hesaplanmıştır (Yang, vd., 2001: 595). Birçok tarımsal ürün fiyatları üzerine yapılan çalışmalarda serilerinin getirileri hesaplanarak volatilitite değerlendirilmesi yapılmaktadır (Minot, 2014; Sadorsky, 2014). Çalışmada grafiksel volatilitite gösterimi için aylık getiri $\left[R_t = \ln\left(\frac{P_t}{P_{t-1}}\right) \right]$ bir önceki aya göre nispi fiyatının logaritmasını alan formül kullanılarak hesaplanmış ve Şekil 2'de verilmiştir. Fındık fiyatları getiri serisindeki ani iniş ve çıkışlar, fiyatlarda önemli düzeyde dalgalanmaya işaret etmektedir (Şekil 2). Bu da fiyat belirsizliği dolayısıyla fındık üreticinin gelir riskini göstermektedir. Buna göre Eylül 2008'de ani azalma, Mayıs 2014 ani yükselme ve Eylül 2016'da ani yükselmeler gözlenmektedir.

Şekil 2. Fındık Reel Fiyatları Aylık Getiri Serisi

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanmıştır.

Not: Reel fiyatlar dikkate alınmıştır.

Çalışmada fiyat serisinin mevsimselliği ile ilgili bilgi edinmek için Davidson ve MacKinnon (1993) tarafından ortaya konulan süreç takip edilmiştir. Mevsimsellik eğilimini gösteren dummy değişkenler istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır.

Fındık reel fiyatları serisinin (P_t) durağanlık analizi sonuçlarında; sabit terim içeren ADF test istatistiği, fındık reel fiyatları kendi seviyesinde %10 düzeyinde anlamlı bulunmuş ve birim kök içeriğini belirten sıfır hipotezi red edilmiş, serinin durağanlığını belirten alternatif hipotez kabul edilmiştir.

Tablo 1. Durağanlık ADF Test İstatistiği Sonuçları

	Seviye	Birinci Fark
P_t	-2.722136*	-7.964611***

Not: (***) %1, (**) %5 ve (*) %10 istatistiki anlamlılık düzeyleri

Volatilitenin ARCH tipi modellerle analiz edilip edilemeyeceğini karar vermek için ARCH test istatistikleri incelenmiştir. Değişen varyans (Heteroskedasticity) testlerinden ARCH istatistiği test sonuçları (Tablo 2) olasılık değerleri % 1 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. ARCH etkisinin olmadığını ve eşvaryanslılığın olduğunu ifade eden H_0 hipotezi red edilmiş, alternatif hipotez ise kabul edilmiştir. Bu ARCH tipi modellerin fındık üretici reel fiyatlarında uygulanabileceğini göstermektedir.

Tablo 2. ARCH İstatistiği Test Sonuçları

	F istatistiği	Obs*R ²
P_t	10.00782***	9.547262***

Not: (***) %1, (**) %5 ve (*) %10 istatistiki anlamlılık düzeyleri

ARCH grubu modellerden hangisinin reel fındık fiyatları için uygun olacağını belirlemek için AIC ve SIC Bilgi Kriterleri incelenmiştir. Fındık reel fiyatları için ARCH(1), GARCH(1,1), GARCH(0,1) ve TAR(1,1) modelleri hesaplanmış ve Tablo 3'de verilmiştir. Bu modeller arasında AIC ve SIC karşılaştırmalarına göre TAR(1,1) modelinin, fiyat denklem sistemini tanımlayan en uygun model olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3. Fındık Reel Fiyatları Serisi (P_t) Volatilite Tahmini Sonuçları (2003:01-2016:12)

	ARCH(1)	GARCH(1,1)	GARCH(0,1)	TARCH(1,1)
Ortalama Fiyat Denklemi				
d_0	1,098***	0,427**	0,344*	0,430***
P_{t-1}	0,862***	0,959***	0,969***	0,960***
Varyans Denklemi				
α_0	0,183***	0,049**	0,015**	0,012*
α_1	1,159***	0,490***		0,095***
β_1		0,555***	0,987***	1,006***
δ				-0,233***
$\alpha_1 + \beta_1$	1,159	1,045	0,987	1,100
AIC	2,285	2,299	2,531	2,180
SIC	2,359	2,393	2,606	2,292

Not: (***) %1, (**) %5 ve (*) %10 düzeyinde istatistiki olarak anlamlılığı göstermektedir.

TARCH(1,1) modeline göre fındık üretici reel fiyatları denklemi;

$$P_t = 0.43 + 0,96P_{t-1} + \varepsilon_t \quad (5)$$

şeklinde ifade edilebilir. Ortalama fiyat denkleminde, bir gecikmeli fiyat değişkeni %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç fiyatların, önceki ayın fiyatlarından etkilendiğini vurgulamaktadır. Denklem göre t-1 döneminde yani bir ay öncesinde fındık fiyatlarındaki bir birimlik artış, fiyatlarda 0,96 birimlik bir artışı takip edeceğini göstermektedir. TARCH model varyans denklemi tahmin sonuçları ise aşağıdadır.

$$\sigma_t^2 = 0,012 + 0,095\varepsilon_{t-1}^2 - 0,233I_{t-1}[\varepsilon_{t-1} < 0]\varepsilon_{t-1}^2 + 1,006\sigma_{t-1}^2 \quad (6)$$

Fiyatlarda volatilitiyi tanımlayan varyans denkleminde tüm değişkenler, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Tablo 3'te gösterilen bu modellerde β_1 katsayısı olan GARCH parametresi volatilitenin süreklilik derecesini göstermektedir. Bu değer birine yakın olması bir şok gerçekleştiğinde volatilitenin uzun süre etkili olacağını belirtmektedir. Tabloda da görüldüğü gibi en uygun model olarak bulunan TARCH(1,1) modelinde bu katsayı değerinin 1,006 olması oynaklığın uzun dönem etkisi olabileceğine işaret etmektedir.

Bunun yanı sıra, Tabloda α_1 katsayısı olan ARCH parametresi ise koşullu değişen varyansı ifade etmektedir. Tahmin edilen model sonuçlarına göre β_1 katsayısı α_1 katsayısından daha büyüktür. Bu sonuç, yaşanan şokların etkisinin uzun süre devam ettiğini göstermektedir.

Ayrıca $\alpha + \beta \geq 1$ bulunması, fındık reel fiyatlarında yüksek volatilitenin varlığına işaret etmektedir. Tahmin sonuçları fındık fiyatlarında aşırı dalgalanmalar yaşandığını, fiyatlardaki bu istikrarsızlık ve belirsizliğin özellikle üreticiyi çok etkileyeceğini göstermektedir.

Ayrıca, TARCH modeldeki (δ) eşik katsayısı, negatif ve %1 düzeyinde anlamlıdır. Bu durum fındık fiyatlarında, pozitif ve negatif şokların varyans üzerindeki etkisinin değişebileceğini işaret etmektedir. Bu katsayının negatif işaretli olması, fındık reel fiyatlarının volatilitesi üzerine pozitif şokların etkisinin daha fazla olduğunu göstermektedir. Bu durumda fiyatlardaki ani artışlar, fiyat azalmalarına göre fiyat oynaklığının artmasına daha fazla neden olabilmektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Türkiye'nin önemli bir tarımsal ihracat ürünü ve Karadeniz Bölgesinin esas gelir kaynaklarından biri olan fındığın piyasasına, 2009 yılına kadar az yada çok devlet müdahalesi bulunmaktayken, Yeni Fındık Stratejisi politikası ile fındık fiyatları, serbest piyasa koşullarında oluşmaya başlamıştır. Tarımda liberal politikaların uygulanması, ürün fiyatlarında hareketliliği artırmakta ve bu üretici gelirinde dalgalanmalara ve belirsizliklere neden olmaktadır. Bu çalışmada, fındık üretici fiyatlarının hareketliliği, aylık olarak 2003-2016 dönemleri arasında volatilitiyi tahmin

modelleme uygulaması ile analiz edilmiş ve ARCH tipi modeller içinde TAR(1,1) model sonuçları fiyatlardaki oynaklığı açıklayan en uygun model olduğu tespit edilmiştir.

TAR(1) modeli sonuçları, fındık reel fiyatlarında yüksek volatilitenin varlığını ve oynaklığın uzun süre etkisini sürdürdüğünü göstermektedir. Fındık reel fiyatlarının volatilitesi üzerine pozitif şokların etkisinin daha fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Piyasada yaşanan olumlu ve olumsuz şokların etkisinin uzun süre devam ettiği gözlenmektedir.

Analiz sonuçları fındık üretici fiyatlarında aşırı dalgalanmalara işaret etmektedir. Bu üreticinin üretim sonunda fiyatların ne olabileceğini kestiremeyeceğini, ürününü ne zaman satacağına karar verirken yine belirsizlik içinde olabileceğini ve hatta üretim sürecinde fiyatı kestiremediğinden dolayı ürünün verimini artırmaya yönelik yapacağı masraflar ve çabalar konusunda bile emin olamayacağına işaret etmektedir. Bu Türkiye açısından son derece önemli bir ihracat ürünü olan fındığın aşırı dalgalanmalarla belirsizlik içeren fiyat yapısının, ürün arzında da dengesizliklere neden olabileceğini göstermektedir. Küçük ölçekli üretimin hakim olduğu fındık tarımında, fiyatlardaki dalgalanmalar güçlü sermaye altyapısına sahip olmayan üreticinin fındıkta verimi artırmaya yönelik yatırımı yapmakta da tereddüt edebileceğini göstermektedir. Fiyatlardaki bu dalgalanmalar üretici gelirinde de belirsizliğe neden olmaktadır. Piyasa fiyatlarındaki dalgalanmaları önlemek, risk ve belirsizliği azaltmak ve üreticinin piyasada güç sahibi olması için üreticilerin birlikte hareketi önemlidir. Gelişmiş ülkelerde tarım sektöründe üretim ve satış kooperatifleri üretici lehine son derece gelişmiştir. Ülkemizde de üreticinin güçlü kooperatifler oluşturması gerekmektedir.

Önümüzdeki yıllarda dünya piyasalarında fındık üretimin birçok ülkede yaygınlaşması beklentisi, fındık ihracatı açısından daha rekabetçi bir dönemin olabileceğine işaret etmektedir. Bu anlamda fındık arzının, hem kalite hem de üretim üstünlüğünün sürdürülmesi önemlidir. Arzın sürekliliği açısından Türkiye'deki fındık fiyatlarındaki oynaklığa dikkat çekilerek, üreticinin daha az fiyat riski altında bulunmasına yönelik politikalar geliştirilmeli ve uygulanmalıdır. Devletin piyasada regüle edici rolü önemlidir. Fiyatlarda istikrarın sağlanması için üreticinin maliyetlerinin üstünde bir taban fiyat ve bu fiyatın üstünde kaliteye göre bir fiyatlandırma sistemi piyasada tesis edilebilir. Diğer taraftan, fındık üretiminin sürdürülebilmesi için küçük üreticinin fiyat yoluyla olamıyorsa bile çeşitli politikalarla desteklenmesi gerekli görülmektedir.

Kaynakça

- Anonim, (2015). *Tarımsal Ürünlerde Üretici ve Tüketici Fiyatları Arasındaki Fark Neden Büyük?* Erişim tarihi: 16/06/2017, <http://gubretas.com.tr/tr/icerik/12/1846/tarimsal-urunlerde-uretici-ve-tuketici-fiyatları-arasındaki-fark-neden-buyuk.aspx>
- Bellemare, M. F. (2015). Rising food prices, food price volatility, and social unrest. *American Journal of Agricultural Economics*, 97(1), 1-21.
- Bulmuş, İ., (2014). Mikro İktisat. Duman Ofset, Ankara.
- Damba, O. T., Bilgiç, A., & Aksoy, A. (2017). Dünya Ham Petrol ve Seçilmiş Gıda Ürünlerinin Arasındaki Fiyat Oynaklığının Tahmini: Bir BEKK-GARCH Yaklaşımı. *Atatürk Univ., J. of the Agricultural Faculty*, 48 (1): 41-49
- Davidson, R., & MacKinnon, J. G. (1993). Estimation and inference in econometrics. Oxford University Press, *New York*, 687-696.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1057-1072.
- EIA, (2010). U.S. Energy Information Administration, Erişim Tarihi:20.04.2017. https://www.eia.gov/naturalgas/weekly/archivenew_ngwu/2003/10_23/Volatility%2010-22-03.htm
- Engle, R. F. (1982). Autoregressive conditional heteroscedasticity with estimates of the variance of United Kingdom inflation. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 987-1007.
- Erdal, G., Esengün, K., & Erdal, H. (2008). Türkiye'de Tarım ve Gıda Ürünleri Fiyatlarındaki Belirsizliğin Enflasyon Üzerindeki Etkileri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2008(2), 65-79.

- Franses, P. H. (1998). *Time series models for business and economic forecasting*. Cambridge university press.
- Gilbert, C. L., & Morgan, C. W. (2010). Food price volatility. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 365(1554), 3023-3034.
- Greene, W. H. (2003). *Econometric analysis*. Pearson Education India.
- GTB. (2017). *2016 Yılı Fındık Raporu*. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Mart 2017, Ankara.
- Kayalar, S., & Özçelik, A. (2012). Türkiye'de ve Dünyada Fındık Politikaları. *Turkish Journal of Agricultural Economics*, 18(2).
- Minot, N. (2014). Food price volatility in sub-Saharan Africa: Has it really increased?. *Food Policy*, 45, 45-56.
- Myers R. J. (1994). Time series econometrics and commodity price analysis, *Review of Marketing and Agricultural Economics*, vol.62, 167-181.
- Rahayu, M. F., Chang, W. I., & Anindita, R. (2015). Volatility Analysis and Volatility Spillover Analysis of Indonesia's Coffee Price Using Arch/Garch, and Egarch Model. *Journal of Agricultural Studies*, 3(2), 37-48.
- Roache, S. K. (2010). What explains the rise in food price volatility?. International Monetary Fund (IMF) Working Papers 10/129
- Sadorsky, P. (2014). Modeling volatility and correlations between emerging market stock prices and the prices of copper, oil and wheat. *Energy Economics*, 43, 72-81.
- Serra, T., & Gil, J. M. (2012). Price volatility in food markets: Can stock building mitigate price fluctuations?. *European Review of Agricultural Economics*, jbs041.
- Stock, J. H., & Watson, M. W. (2011). Ekonometriye Giriş.(Çev. Bedriye Saraçoğlu). *Efil Yayınevi, Ankara*.
- Trujillo-Barrera, A., Mallory, M., & Garcia, P. (2012). Volatility spillovers in US crude oil, ethanol, and corn futures markets. *Journal of Agricultural and Resource Economics*, 247-262.
- TUİK, (2017). Türkiye İstatistik Kurumu, Tarım Ürünleri Üretici Fiyatları Veritabanı, Erişim tarihi: 10.02.2017, <http://www.tuik.gov.tr>
- Yang, J., Haigh, M. S., & Leatham, D. J. (2001). Agricultural liberalization policy and commodity price volatility: a GARCH application. *Applied Economics Letters*, 8(9), 593-598.
- Yılmaz, C. (2010). Giresun'un Bulancak İlçesi Kırsal Kesiminde Nüfus Hareketlerinin Nedenleri, Yönü ve Başlıca Özellikleri. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 2(1), 147-160.

The Impact of Emotional Intelligence on Turnover Intention: Testing the Mediation Role of Perceptions of Organizational Politics

Sema YİĞİT*

Abstract

The main aim of this study is to analyze the relationship between emotional intelligence and turnover intention and to determine the mediating role of perception of politics in this relationship. AMOS 22 was used for testing model with structural equation modeling. The results indicate that all dimensions of emotional intelligence except "Use of emotion" was negatively and significantly related to turnover intention and perception of politics. The positive relation between perception of politics and turnover intention was also significant. Besides, it was found that perception of politics mediates the relationship between emotional intelligence and turnover intention.

Keywords: Emotional Intelligence, Turnover Intention, Perception of Politics, Mediating Role.

Duygusal Zekânın İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Örgütsel Politika Algısının Aracı Değişken Rolünün Test Edilmesi

Özet

Bu çalışmanın amacı duygusal zekâ ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin test edilmesi ve bu ilişkide örgütsel politika algısının aracı rolünü ortaya koymaktır. Çalışmada ortaya konulan yapısal eşitlik modelinin test edilmesinde AMOS 22 kullanılmıştır. Sonuçlar duygusal zekânın "duyguların kullanımı" boyutu hariç tüm boyutlarının işten ayrılma niyeti ve örgütsel politika algısı ile negatif ve anlamlı bir ilişki gösterdiği yönündedir. Bunun yanında örgütsel politika algısı ve işten ayrılma niyeti arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Elde edilen bir başka sonuç ise örgütsel politika algısının duygusal zekâ ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide aracı rolü olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Zekâ, İşten Ayrılma Niyeti, Örgütsel Politika Algısı, Aracılık Rolü.

1. Introduction

Emotional intelligence (EI) of employees has been considered as an important success factor in the recent literature. EI indicates the ability to perceive and use emotions in particular. Many researchers broadened the concept to include desirable motivation, interpersonal and intrapsychic attributes that resemble personality traits more than traditional abilities (McCrae, 2000, p. 263). In this context, it can be an important capability for organizations because today a firm's success largely depends on the capabilities of its human resource. The concept also has an influence on undesirable behaviors like personnel turnover in organizations.

Human resources are increasingly regarded as a strategic resource and personnel turnover means using this strategic resource inefficiently. Replacing employees can affect a business' performance and labor cost because recruiting, selecting, hiring, orienting and training new employees is time-consuming and expensive (Cho & Lewis, 2012). One of the strongest predictors of personnel turnover is the turnover intention (TI) (Abbasi, 2015) and past researchers (e.g. Wong and Law, 2002; Carmeli, 2003; Jordan and Troth, 2011) have confirmed that EI has a negative impact on TI. EI, an ability that helps individuals to deal with emotions and to cope with

* Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, semayigit@yahoo.com

Sema YİĞİT, The Impact of Emotional Intelligence on Turnover Intention: Testing the Mediational Role of Perceptions of Organizational Politics

unpleasant situations in their environment. Individuals with high EI will be able to manage organizational conditions and this causes a reduction of TI.

According to individuals in business environment, organizational politics is an inseparable part of organizational life which refers to preserving personal interests rather than organizational interests (Bodla et al., 2014). Similarly, Mintzberg (1985:133) defined an organization as a “political arena”. Members of the organizations usually have influence tactics like impression management, ingratiation and forming power coalitions to protect or raise their own interests (Poon, 2003) and to avoid negative consequences as reductions in resources (Robbins and Judge, 2013).

Although politics are an integral part of the organizations, employees who perceive the political behavior will be uncomfortable. Higher employees’ perception of organizational politics (POP) the lower the employees’ organizational commitment and trust (Utami et al., 2014), and this will cause an increase in the TI. Moreover, individuals who have high EI perceive politic behaviors more easily because they can better perceive their environment.

The relationship between EI, TI and POP was analyzed in this study. It was also tried to find out whether POP mediates the effect of EI upon TI. Theoretical background of concepts was reviewed and hypotheses were developed based on this background before doing empirical research. It was determined that there was a surprising lack of literature on the relationship between these concepts.

2. Theoretical Background and Hypotheses

2.1. Emotional Intelligence

In the relevant literature, cognitive intelligence is defined as the available ability measured by intelligence quotient (IQ) to see linkages between entities, to apprehend them quickly and to establish relationships among them. However, it is obvious that some individuals who have these features might be unsuccessful in social life. In this framework, some issues are emphasized in EI concept like recognizing one's own and others’ emotions and managing relationships. Similarly, according to Goleman (1995), the real criterion of human intelligence is not only cognitive intelligence but also EI. Many researchers stated that EI is as equally important as cognitive intelligence to gain success in life (Koçak & İçmenoğlu, 2012).

The framework of EI in the literature is mostly based on Mayer and Salovey, Bar-On and Goleman's studies. Although it was not included in the Salovey and Mayer's (1990) predictions for future studies, it has been a subject that attracts researchers’ attention from psychology and management for long years. Various studies have been trying to explain EI as a reason of success or failure at work or as a concept that has correlated with individual performance (Wong and Law, 2002; Meisler and Vigoda-Gadot, 2014; Law et al., 2004). In these important studies, it is pointed out that EI is related to many work outcomes.

EI approaches can be classified into two broad categories as ability models and mixed models. Ability models view EI as a traditional intelligence and is comprised of a set of skills that combines emotions with cognition (Mayer and Salovey, 1997). EI is first defined by Peter Salovey and John D. Mayer in 1990 as the ability to monitor one’s own and others’ feelings and emotions, to discriminate among them and to use this information to guide one’s thinking and actions (Salovey and Mayer, 1990, p. 189). They considered EI as the subset of social intelligence which consistent with the social intelligence theory of Thorndike. In their theory, ability to manage one’s own emotional state is the core of EI (İşmen, 2001).

The concept has been divided into four skill areas in later studies. These are (Mayer, et al., 2001; İşmen, 2001; Doğan and Şahin, 2007):

- a. Perceiving emotions: Making right decisions about one’s own feelings and having strong understandings about own emotional state, also understanding the feelings of others are included in this ability.

Sema YİĞİT, The Impact of Emotional Intelligence on Turnover Intention: Testing the Mediational Role of Perceptions of Organizational Politics

b. Using emotions to facilitate thought: It is about to explain emotions' role in the cognitive process. Mood changes individual's perception. Positive emotions have a positive effect on cognitive system.

c. Understanding emotions: This ability refers to features like giving the meaning of different feelings, interpreting of complex emotions and noticing transitions between emotions.

d. Managing emotions: It is the ability to increase effects of positive emotions and reduce the effect of negative emotions on relationship with others.

In contrast, mixed models of EI incorporate both non-cognitive models (Bar-On, 1997) and competency-based models (Goleman, 1995). Bar-On (2006, p. 15) defined EI as a cross-section of interrelated emotional and social competencies, skills and facilitators that determine how effectively we understand and express ourselves, understand others and relate with them, and cope with daily demands.

Similarly, Goleman (1995) views EI one of the drivers of managerial performance or technical expertise with five dimensions that are categorized into two areas: personal competence (self-awareness, self-regulation, motivation) and social competence (empathy and social skills). The first area is personal competence which is about knowing one's own emotions and their effects. Lack of EI causes a problem to understand and manage one's own emotions (Doğan & Şahin, 2007). Social competence, the second dimension of Goleman's classification, includes empathy and social skills. This dimension is considered as extremely important in many parts of life that require teamwork like commercial organizations (Goleman et al., 2002).

Wong and Law (2002) used the Mayer and Salovey (1997) definition of EI as a set of interrelated skills concerning "the ability to perceive accurately, appraise, and express emotion; the ability to access and/or generate feelings when they facilitate thought; the ability to understand emotion and emotional knowledge; and the ability to regulate emotions to promote emotional and intellectual growth (Mayer and Salovey, 1997, p.10). They developed WLEIS (Wong and Law Emotional Intelligence Scale). It is based on Mayer and Salovey's ability model (Spector and Johnson, 2006,p.332) but uses self-report to measure the construct. The four-dimensioned instrument as follows: Appraisal and expression of emotion in the self, appraisal and recognition of emotion in others, regulation of emotion in the self, and use of emotion. Its strong convergence with previous EI measures and also, several researchers have utilized and validated this construct (Trivellas, et al.,2013).

2.2. Turnover Intention

The turnover of employees is considered to be a major problem, especially in the area of human resource management. Businesses don't want to lose the good workforce because investments in employees are continuing to rise as more and more companies realize its importance to gain sustainable success. In this context, businesses have to understand environmental, institutional and individual factors which have an effect on personal turnover and make provision against them (Martin, 1979).

TI serves as a trigger for employees' actual turnover behavior and it is examined in the organizational behavior field to determine causes, results, and solutions. Employees who intend to leave the organization because of various reasons are sometimes left work suddenly and sometimes give prior notice. Personnel turnover will be more serious problem when there is the loss of qualified employees in particular. The TI is just an expression of an intention however, it will be destructive when it leads to actual turnover but turnover intentions are also important because employees considering leaving an organization are likely to be detached from their work and it causes low performance.

Demographic factors like age, status, working time and work related factors like presence of alternative jobs, wages, perceived workload / difficulty, preferences of working hours, job satisfaction, -issues arising from communication are basic predictors of TI (Ahuja et al., 2007; Ari et al., 2010). It is frequently related organizational issues such as trust, justice, commitment, loneliness, engagement in relevant literature.

Sema YİĞİT, The Impact of Emotional Intelligence on Turnover Intention: Testing the Mediational Role of Perceptions of Organizational Politics

According to past findings, emotional intelligence and turnover intention relationship has been proved to be negative (Wong and Law, 2002; Carmeli, 2003; Jordan and Troth, 2011; Balogun and Olowodunoye, 2012; Trivellas et al, 2013; Jeswani and Dave, 2012). Emotional intelligence also may significantly diminish employees' turnover intentions because emotionally intelligent individuals can regulate emotions better and cope with problems by perceiving themselves as part of the solution. Therefore, it can be argued that employees who have high levels of EI may be less likely to *have TI*.

H₁: Employees' emotional intelligence is negatively related to their turnover intention

2.3. Perception of Politics

Organizations are naturally composed of internal coalitions of individual interests. However, personal and organizational goals or interest are not always congruent. Sharing limited resources of organization in particular drive employees to influence others and this effort of employees contributes to the formation of organizational politics (Altıntaş, 2007).

Considering organization as a political existence is not a new phenomenon. Anyone who has a relationship with any organization will be aware of political behaviors eventually (Mayes & Allen, 1977). The concept has been appeared in the relevant literature since the early 1960s (Shrestha & Mishra, 2015). In the environment which is described as political, people look out for their own interests, compete for scarce resources and rewarded according to other factors other than merit (Kane-Frieder et al., 2014).

Organizational politics can be handled from different perspectives. One approach includes acts or tactics (sanctioned or not sanctioned by the organization) and the other one includes its ends like self-serving (Lau & Scully, 2015). However, individuals' behaviors are determined by their perception of what reality is rather than reality itself (Glavas & Godwin, 2013). This inference makes more important to discriminate between real and perception of politics. POP is defined as an individual's subjective assessment of the organizational environment by considering colleagues and supervisors who serve one's own interests (Ferris et al., 2000).

Perceptions of organizational politics of employees vary according to organizational (degree of centralization, hierarchical level, etc.), work related (autonomy, feedback, relationships with others, etc.) and personal (age, sex, etc.) factors (Ferris et al., 2002).

Organizational politics can be functional (e.g. fundamental to the effective functioning of organizations, providing individuals to advance their career, increasing job involvement) or dysfunctional (e.g. causing negative behavioral outcomes) (Beugré & Liverpool, 2006). Meta-analytic examinations which were presented in (Miller et al., 2008; Chang et al., 2009; Bedi and Schat, 2013) provide a comprehensive examination of the POP's effect on some important employee attitudes as it is seen in Table 1:

Table 1. POP's Effect on Important Employee Attitudes

Positive relationship	Negative relationship
Turnover intentions	Job satisfaction
Job stress	Affective commitment
Stress	Task/job performance
Counterproductive work behavior	Organizational citizenship behavior
Burnout	Organizational commitment

2.4. Emotional Intelligence and Perception of Politics

The concept of emotional intelligence could be considered as the sum of the intrapersonal intelligence and interpersonal intelligence that in Gardner's (1983) theory of multiple intelligences defined by the nine types of intelligence (Schutte et al, 1998, p.168). Within the scope of the EI assess some factors such as to understand and evaluate one's own and others' feelings, empathy and relationship management. Perception of organizational politics of the individuals is the subjective assessment of their colleagues. Individuals having the high level of EI is a decisive factor in the direction of accurate assessment of the behaviors of their leaders and colleagues. In

Sema YİĞİT, The Impact of Emotional Intelligence on Turnover Intention: Testing the Mediational Role of Perceptions of Organizational Politics

this context, it could be said that to detect the political behaviors correctly related to the competence of understanding others' feelings and intentions.

Few studies have investigated the relationship between EI and POP. Two of the important studies worth to mention which was carried out by Vigoda-Gadot and Meisler, (2010,2014). They did not find any relationship between EI and POP in their first study. But they showed a positive correlation between EI and POP in their following study. Another study (Asad et al., 2014) that resembles our study in terms of sample (bank employees) identified a positive relationship between EI and POP.

Due to the relative lack of literature on the relationship between EI and POP, it is very difficult to present a hypothesis about the relationship between the variables. As defined by Prati et al., (2003). EI reflects the ability to perceive others in a social environment like organizations. In accordance with this definition, it can be asserted that emotionally intelligent individuals are aware of the organizational environment and are able to understand political behaviors better. An emotionally intelligent individual is likely to make accurate attributions to ambiguous situations such as those in which politics are involved and, therefore, react with more functional emotional responses and can handle emotionally charged situations (Liu, et al., 2006, p.178). Accordingly, we proposed:

H₂: Employees' emotional intelligence is positively related to their perception of politics.

2.5. Perception of Politics and Turnover Intention

Perception of politics can be examined with the help of George Homans' Social Exchange Theory. Employees want to receive adequate feedback about their efforts and behaviors. Also, employees will be uncomfortable when promotion, awards or payments are based on political consideration and not on merit. If employees feel that they are being treated fairly it creates such a relational environment which is necessary for sustainability and formation of social exchange relationships but if employees feel that behavior of their supervisor and organization is unfair, politicized and based on favoritism, their social exchange perceptions are disturbed which results in the reduction of their commitment and job satisfaction (Bodla et al., 2014).

TI is considered within the scope of business outcomes such as job satisfaction, commitment or negligent behavior in the relevant literature. The concept viewed as a work output, which one of the reasons of both physical and psychological withdrawal (Meisler and Vigoda-Gadot, 2014; Ojedokun et al., 2015; Daskin and Tezer, 2012).

Political behavior can be defined as acting in concert with the personal interests, not with the organizational norms (İslamoğlu & Börü, 2007). Proposed model from Ferris et al. (1989) turnover is one of the dependent variable of POP. So that in the following years the relationship between TI and POP has attracted the attention of many researchers. That has been found that perception of organizational politics increases negative work outcomes like turnover intention and negligent behavior and decreases positive work outcomes like job satisfaction and organizational commitment in previous studies (Chang et al., 2009, Meisler and Vigoda-Gadot, 2014; Utami et al., 2014).

Perceptions of politics lead employees to show counterproductive (e.g. absenteeism and turnover intention, e.g.) and withdrawal behaviors. This can be explained by the fact that the political environment creates pressure and stress factors on employees (Bedi and Schat, 2013) and by arguing that anger leads one to withdraw from the organization. As indirect support for this argument, organizational injustice, often closely related to political behaviors and/or organizational politics perceptions (Liu, et al., 2006,p.168). In this context the following hypothesis was formulated as:

H₃: Employees' perception of organizational politics is positively related to their turnover intention

2.6. Perception of Politics as a Mediator

POP has become a subject frequently discussed in studies as antecedents, correlators and consequences since identified as a model by Ferris (1989). In several studies it is revealed that POP

Sema YİĞİT, The Impact of Emotional Intelligence on Turnover Intention: Testing the Mediatorial Role of Perceptions of Organizational Politics

has negative correlation with organizational citizenship behavior, commitment, performance and trust (Miller et al., 2008; Bedi and Schat, 2013; Islam et al., 2013; Utami et al., 2014) and has positive correlation with turnover intention, negative work outcomes, and antagonistic work behaviors like arguing, gossip (Cropanzano et al., 1997).

But in recent years, studies which consider POP discussed as a mediator and moderator variable have increased. For example (Harris et al., 2005) examined the mediator effect of POP on the relationship between job strains and TI. One of the results of this studies was the positive relationship between experienced job strains and TI was getting stronger while POP level was high. The mediating role of POP on the relationship between EI and work outcomes was examined in another study by Meisler and Vigoda-Gadot (2014). According to the results EI had not an impact on work outcomes however, POP played a role as a mediator of the relationship between EI and TI. Similarly, mediating effect of POP was demonstrated in other studies (Bodla et al., 2012; Saleem, 2015). Accordingly, the following hypothesis is proposed:

H₄: POP will play a mediating role in the relationship between EI and TI.

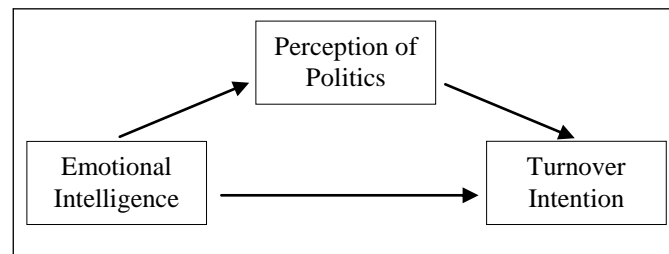

Figure 1. Proposed Research Model

3. Method

3.1. Sample

The sample consists of bank employees in Ordu. The total number of bank employees participating the study is 179 which comprise 49.2% of male and 50.8% of female. The age group of 24 to 41 years old recorded the highest respondents with 88.8%. In terms of education, the majority of the respondents have Bachelor's and associate degree (82.7%), followed by high school (10.6%). Rest of respondents (6.7%) have a master degree.

3.2. Measures

EI was measured, thorough WLEIS (Wong and Law Emotional Intelligence Scale) developed by Wong and Law (2002) based on mostly Salovey and Mayer's (1990) study. The scale consists of four dimensions as self-emotion appraisal, others' emotion appraisal, and use of emotion and regulation of emotion. Sample items from this 16 items scale are "I would always encourage myself to try my best" and "I always know my friends' emotions from their behavior". The Cronbach coefficient for this scale was .902. The KMO's value is .866 and significant at .05 (sig. .000). Results indicated an acceptable model fit to the data (CMIN/DF=1.733, GFI=0.902, CFI=0.952, RMSEA=0.064).

Employee perceptions of organizational politics were measured by using the Kacmar and Carlson (1997) perception of organizational politics scale (POPs) with 15 items. Sample items from this scale are "People in this organization attempt to build themselves up by tearing others down" and "There has always been an influential group in this department that no one ever crosses." Variables with loadings lower than 0.5 are considered to have a nonsignificant impact on a factor so two items were ignored. Rest of items were divided into two dimensions called "Political behavior for going along to get ahead" and "Pay and promotion policies." The Cronbach coefficient for this 13 items scale was .938. The KMO's value is .892 and significant at .05 (sig.

Sema YİĞİT, The Impact of Emotional Intelligence on Turnover Intention: Testing the Mediational Role of Perceptions of Organizational Politics

.000). Results indicated an acceptable model fit to the data (CMIN/DF=1.832, GFI=0.914, CFI=0.975, RMSEA=0.068).

The TI was measured by the three-item scale given by Mobley et al. (1978) and adapted from Ghosh et al. (2015). The items were “I think a lot about leaving the bank”, “I am actively searching for an alternative to the bank”, and “As soon as possible, I will leave the bank”. The Cronbach coefficient for this 3 item scale was .942. A five-point response scale was used in all measurement instruments, ranging from 1 – strongly disagree to 5 – strongly agree.

3.3 Limitations of the Study

This paper is based on an empirical study covers only banking employees in Ordu province. Thus, a given sample may not represent the entire population completely. Employees may hesitate to answer questions about POP because they may attempt to avoid negative consequences. Another potential limitation is using self-report EI measure designed to assess EI. Employees might be subjective while assessing their own EI.

4. Analysis and Results

The results in Table 2 indicated that all dimensions of EI have a significant positive relationship with each other. Similarly, two dimensions of POP have a significant positive relationship with each other. However, the dimensions of EI have a significant negative relationship with dimensions of POP. TI has a significant negative relationship with dimensions of EI and significant negative relationship with dimensions of POP.

Table 2: Means, Standard Deviations, Cronbach Alpha Values and Correlations of Variables

Factor	Means	S.D	1	2	3	4	5	6	7
<i>Self-emotion appraisal</i>	4.42	.58	(.854)						
<i>Others' emotion appraisal</i>	3.67	.78	.330**	(.852)					
<i>Use of emotion</i>	4.06	.61	.482**	.454**	(.822)				
<i>Regulation of emotion</i>	4.19	.62	.528**	.517**	.577**	(.821)			
<i>Political behavior for going along to</i>	3.01	.70	-.517**	-.429**	-.487**	-.481**	(.897)		
<i>Pay and promotion policies</i>	2.57	.95	-.625**	-.587**	-.612**	-.682**	.666**	(.941)	
<i>Turnover intention</i>	2.61	1.04	-.605**	-.589**	-.580**	-.657**	.611**	.851**	(.942)

4.1. Model Testing

The stepwise method suggested by Baron and Kenny (1986) was used. According to this method, a mediation model should be tested using three regression models. (1) The mediator should be regressed on the independent variable, (2) the dependent variable should be regressed on the independent variable and, (3), and the dependent variable should be regressed upon both mediator and independent variable. Two models have been created to examine the mentioned effects.

Sema YİĞİT, The Impact of Emotional Intelligence on Turnover Intention: Testing the Mediatorial Role of Perceptions of Organizational Politics

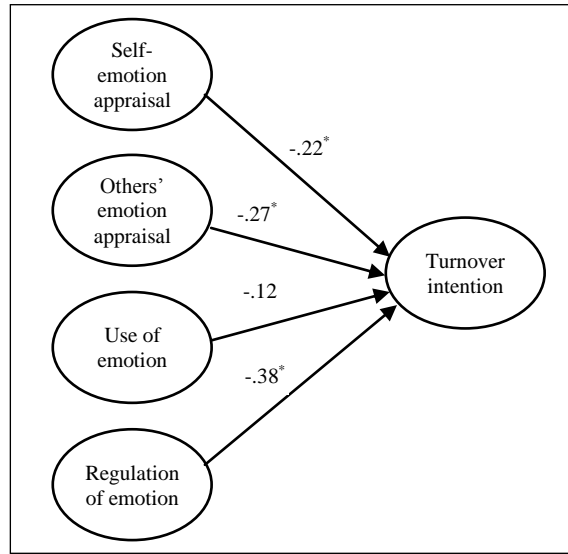

Figure 2: Test Results of Model-I

TI was considered as depended variable and dimensions of EI were considered as independent variables in Model-I to accomplish the first step of the Baron and Kenny’s method. The model was tested through Amos 22. Results indicated an acceptable model fit to the data (CMIN/DF=1.731, GFI=0.877, CFI=0.952, IFI=0.953, RMSEA=0.064).

Upon examining the modification indices suggested by the AMOS output, covariances were added between the error terms for Model 1.

Table 3. Model Fit Statistics of the Amos of Model 1

Index	Initial Model	Improved Model	Acceptable Value*
CMIN/DF	1.930	1.731	≤4-5
GFI	0.861	0.877	>0.85
CFI	0.938	0.952	>0.95
IFI	0.939	0.953	>0.90
RMSEA	0.072	0.064	<0,08

Acceptable values are based on Meydan and Şeşen, 2011, p.37

Table 4 illustrates the standardized parameter estimates and other outcome measures. According to the results, three dimensions of EI have a significant effect on TI. The third dimension of EI (Use of emotion) has no effect on TI.

Table 4: Path Coefficients of Model I

Path	Standardized β	Standard Error	P
Self-emotion appraisal→ Turnover intention	-.27	.19	.000
Others' emotion appraisal → Turnover intention	-.22	.09	.003
Use of emotion → Turnover intention	-.12	.18	.111
Regulation of emotion → Turnover intention	-.38	.21	.000

p<.05

TI was considered as dependent and dimensions of EI were considered as independent variables, also POP was considered as a mediator in the second model. Thus, the existence of second and third effects was examined. Results of tests of Model-II that is illustrated in Figure 2 indicated an acceptable model fit to the data (CMIN/DF=1.424; GFI=0.835; CFI=0.958; IFI=0.959;

Sema YİĞİT, The Impact of Emotional Intelligence on Turnover Intention: Testing the Mediation Role of Perceptions of Organizational Politics

RMSEA=0.049). Besides, it was revealed that Model II makes additional contributions to explain the variance of the dependent variable ($R^2=.635$ of Model-I; $R^2=.824$ of Model-II).

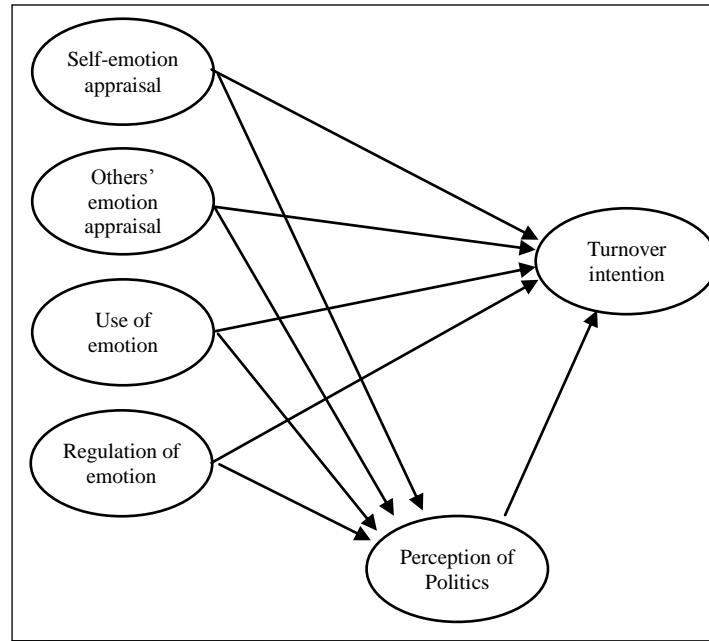

Figure 3: Test Results of Model-II

Similarly, upon examining the modification indices suggested by the AMOS output, covariances were added between the error terms for Model 2.

Table 5. Model Fit Statistics of the Amos of Model 2

Index	Initial Model	Improved Model	Acceptable Value
CMIN/DF	1.966	1.424	≤4-5
GFI	0.759	0.835	>0.85
CFI	0.903	0.958	>0.95
IFI	0.895	0.959	>0.90
RMSEA	0.074	0.049	<0,08

Table 6 shows the standardized parameter estimates and other outcome measures of Model-II.

Table 6: Path Coefficients of Model I

Path	Standardized β	Standard Error	P
Self-emotion appraisal → Turnover intention	-.03	.20	.757
Others' emotion appraisal → Turnover intention	-.03	.09	.629
Use of emotion → Turnover intention	.04	.16	.586
Regulation of emotion → Turnover intention	-.09	.19	.360
Self-emotion appraisal → Perception of politics	-.36	.41	.000
Others' emotion appraisal → Perception of politics	-.21	.18	.003
Use of emotion → Perception of politics	-.14	.35	.062
Regulation of emotion → Perception of politics	-.32	.40	.003
Perception of politics → Turnover intention	.82	.07	.000

p<.05

Sema YİĞİT, The Impact of Emotional Intelligence on Turnover Intention: Testing the Mediation Role of Perceptions of Organizational Politics

According to the results, three dimensions of EI (Self-emotion appraisal, others' emotion appraisal, regulation of emotion) have a significant effect on POP. Also, POP has a significant effect on TI ($\beta=.82$; $p<.001$). By adding POP in the model effects of all dimensions of EI on TI were no longer significant. Accordingly POP mediates the relationship between EI and TI.

Table 7: Hypothesis and Results

Hypothesis	Test Results
H ₁ : Employees' emotional intelligence is negatively related to their turnover intention	Partially accepted
H ₂ : Employees' emotional intelligence is positively related to their perception of politics.	Rejected
H ₃ : Employees' perception of organizational politics is positively related to their turnover intention	Accepted
H ₄ : POP will play a mediating role in the relationship between EI and TI.	Accepted

Hypothesis 1 indicates that "Employees' EI is negatively related to their turnover intention" has been partially accepted. Three of four dimensions (Self-emotion appraisal, others' emotion appraisal, regulation of emotion) has a significantly negative effect on TI. The dimension of EI called "Use of emotion" has no effect on TI. Hypothesis 2 which stated a positive effect of EI on POP has not been supported. All of the dimensions of EI except "Use of emotion" have a positive impact on POP. Hypothesis 3 is supported therefore, an increase in POP increases TI. By adding POP in the model, the effects of all dimensions of EI on TI were no longer significant so it can be argued that POP plays a role as a mediator in the relationship between EI and TI. Accordingly, hypothesis 4 is confirmed.

5. Discussion and Conclusion

This paper examines the impact of emotional intelligence (EI) on turnover intention (TI) and whether the perception of politics (POP) plays a mediating role on the relationship between EI and TI. For this purpose, bank employees are considered to be suitable for the research and data have been gathered from them. Bank employees are familiar with this kind of questions because recruitment and selection tests consist of similar questions in the banking industry. They are also qualified and have an opportunity to observe all behaviors in the banks due to working closely with other employees.

According to the findings of research revealed the partially negative correlation between EI and TI. Therefore, H₁ hypothesis is partially accepted. It can be concluded that high levels of EI of employees will lead to the decrease of their TI. This result of study is consistent with other findings in literature (Jordan & Troth, 2011; Meisler, 2013; Meisler & Vigoda-Gadot, 2014). Turnover intentions may be destructive to organizational performance because of the loss of intellectual capital and replacement costs incurred.

In this context, it can be argued that efforts for improving EI may cause increases in performances and decrease in undesirable behavior like turnover intention (Meisler & Vigoda-Gadot, 2014).

The impact of EI on POP was another relationship to be curious about. As mentioned earlier, there's a lack of literature on the relationship between these two variables. Our hypothesis (H₂) which was based on few studies was rejected. We developed H₂ initially based on the assumption that emotional intelligent individuals may better understand what is going around them, but according to findings there is a negative relationship between EI and POP. The reason of this result may be emotionally intelligent individuals spend less time thinking about organizational politics as stated by Meisler and Vigoda-Gadot (2014).

As expected, H₃ supported the statement that the relationship between POP and TI were significant and positive. The political working environment plays a role a stress factor on

Sema YİĞİT, The Impact of Emotional Intelligence on Turnover Intention: Testing the Mediational Role of Perceptions of Organizational Politics

employees and creates disturbing work place (Bedi & Schat, 2013). Also political behavior in organizations can damage perception of organizational justice as confirmed in a study by Andrews and Kacmar (2001). In this context, it can be stated that POP is one of the predecessors of TI. These results are consistent with similar studies in the literature (Daskin and Tezer, 2012; Bedi and Schat, 2013; Huang et al., 2003; Bodla et al., 2012; Jam et al., 2012; Saleem, 2015).

This study also examines whether POP mediate the relationship between EI and TI. The model created for this purpose was tested. The goodness-of-fit indices for this accepted model were considered to be good and the hypothesis was tested. POP's mediating effect on the relationship EI and TI was confirmed by using a series of regression models designed to test the criteria for mediation outlined by Baron and Kenny (1986). Thus, H₄ was accepted.

This study could not confirm the predicted positive relationship between EI and POP. According to this finding emotionally intelligent individuals' perception of organizational politics is low. Managers in organizations therefore, need to pay attention to hire individuals with high EI because they will lead to less of a problem. Also, it has additional advantage because employees who have high emotional intelligence is expected to show lower levels of turnover intention

This study makes significant contributions to relevant literature. First the relationship between EI, POP and TI were determined. The second contribution of the study to the literature about explaining EI and POP is valuable due to the lack of relevant studies. And finally, this is the first study applied to the banking sector in Turkey in the context of these three variables within a model.

There are naturally some limitations in this study. Because of the limited literature about POP we had some difficulties in the development stage of hypothesis. The most obvious limitation of the study was the relatively small sample size due to time and cost constraints. The replication of the study in different regions and industry would enable better generalizability of the findings of the study.

References

- Abbasi, T. F. (2015). Impact of work overload on stress, job satisfaction, and turnover intentions with moderating role of Islamic work ethics. *Management Studies and Economic Systems*, 2(1), 27-37.
- Ahuja, M. K., Chudoba, K. M., Kacmar, C. J., McKnight, H., and George, J. F. (2007). IT road warriors: Balancing work-family conflict, job autonomy, and work overload to mitigate turnover intentions. *MIS Quarterly*, 31(1), 1-17.
- Altıntaş, F. Ç. (2007). Örgüt yapısının örgütsel politika ve işlem adaleti üzerine etkisinin yapısal denklem modellemesi yardımıyla analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 151-168.
- Andrews, M. C., and Kacmar., K. M. (2001). Discriminating among organizational politics, justice, and support. *Journal of Organizational Behavior*, 22(4), 347-366.
doi: 10.1002/job.92
- Arı, G. S., Bal, H., and Bal, E. Ç. (2010). İşe bağlılığın tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti ilişkisindeki aracılık etkisi: Yatırım uzmanları üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(3), 143-166.
- Asad, A., Saleem, M. B., and Durrani, A. B. (2014). The relationship between perception of organizational politics, emotional intelligence and work outcomes: empirical evidence from banking sector of Pakistan. *Global Journal of Human Social Science (F)*, 14(5), 24-31.
- Balogun, A. G., and Olowodunoye, S. A. (2012). Psychological factors as predictors of turnover intention among employees of post consolidation banks in Nigeria. *European Scientific Journal*, 8(20), 81-95.
- Baron, R. M., and Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
doi: 10.1037/0022-3514.51.6.1173

Sema YİĞİT, The Impact of Emotional Intelligence on Turnover Intention: Testing the Mediation Role of Perceptions of Organizational Politics

- Bar-On, R. (1997). *Bar-On emotional quotient inventory: User's manual*. New York: Multi-Health Systems.
- Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema*, 18, 13-25.
- Bedi, A., and Schat, A. C. (2013). Perceptions of organizational politics: A meta-analysis of its attitudinal, health, and behavioural consequences. *Canadian Psychology*, 54(4), 246–259.
- Beugré, C. D., and Liverpool, P. R. (2006). Politics as determinant of fairness perceptions in organizations. E. Vigoda-Gadot, and A. Drory inside, *Handbook Of Organizational Politics* (p. 122-138). Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Bodla, M. A., Afza, T., and Danish, R. Q. (2014). Relationship between organizational politics perceptions and employees' performance; mediating role of social exchange perceptions. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences*, 8(2), 426- 444.
- Bodla, M. A., Danish, R. Q., and Nawaz, M. M. (2012). Mediating role of perceived organizational politics in relating job characteristics to morale. *African Journal of Business Management*, 6(15), 5185-5192.
doi: 10.5897/AJBM11.1246
- Carmeli, A. (2003). The relationship between emotional intelligence and work attitudes, behavior and outcomes: An examination among senior managers. *Journal of Managerial Psychology*, 18 (8), 788-813.
- Chang, C.-H., Rosen, C. C., and Levy, P. E. (2009). The relationship between perceptions of organizational politics and employee attitudes, strain, and behavior: A meta-analytic examination. *Academy of Management Journal*, 52(4), 779–801.
doi: 10.5465/AMJ.2009.43670894
- Cho, Y. J., and Lewis, G. B. (2012). Turnover intention and turnover behavior: Implications for retaining federal employees. *Review of Public Personnel Administration*, 32(1), 4–23.
doi: 10.1177/0734371X11408701
- Cropanzano, R., Howes, J. C., Grandey, A. A., and Toth, P. (1997). The relationship of organizational politics and support to work behaviors, attitudes, and stress. *Journal of Organizational Behavior*, 18(2), 159-180.
doi: 10.1002/(SICI)1099-1379(199703)18:2<159::AID-JOB795>3.0.CO;2-D
- Daskin, M., and Tezer, M. (2012). Organizational politics and turnover: An empirical research from hospitality industry. *Tourism*, 60(3), 273 - 291.
- Doğan, S., and Şahin, F. (2007). Duygusal zeka: Tarihsel gelişimi ve örgütler için önemine kavramsal bir bakış. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 231-252.
- Ferris, G. R. (1989). Politics in organizations. R. A. (Eds.) inside, *Impression management in the organization* (p. 143-170). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Ferris, G. R., Adams, G., Kolodinsky, R. W., Hochwarter, W. A., and Ammeter, A. P. (2002). Perceptions of organizational politics: Theory and research directions. *The many faces of multi-level issues*, 179 - 254.
- Ferris, G. R., Harrell-Cook, G., and Dulebohn, J. H. (2000). Organizational politics: The nature of the relationship between politics perceptions and political behavior. *Research in the Sociology of Organizations*, 17, 89-130.
- Gardner, H. (1983). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. New York: Basic Books.
- Ghosh, P., Rai, A., Chauhan, R., Gupta, N., and Singh, A. (2015). Exploring the moderating role of context satisfaction between job characteristics and turnover intention of employees of Indian public sector banks. *Journal of Management Development*, 34(8), 1019-1030.
doi: 10.1108/JMD-10-2014-0138
- Glavas, A., and Godwin, L. N. (2013). Is the perception of 'goodness' good enough? Exploring the relationship between perceived corporate social responsibility and employee organizational identification. *Journal of Business Ethics*, 114(1), 15-27.
doi: 10.1007/s10551-012-1323-5
- Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence*. New York: Bantam Books.

Sema YİĞİT, The Impact of Emotional Intelligence on Turnover Intention: Testing the Mediational Role of Perceptions of Organizational Politics

- Goleman, D., Boyatzis, R., and McKee, A. (2002). The emotional reality of teams. *Journal of Organizational Excellence*, 21(2), 55-65.
doi: 10.1002/npr.10020
- Harris, K. J., James, M., and Boonthanom, R. (2005). Perceptions of organizational politics and cooperation as moderators of the relationship between job strains and intent to turnover. *Journal of Managerial Issues*, 17(1), 26-42.
- Huang, C., Chuang, C.-H. J., and Lin., H.-C. (2003). The role of burnout in the relationship between perceptions of organizational politics and turnover intentions. *Public Personnel Management*, 32 (4), 519-531.
doi: 10.1177/009102600303200404
- Islam, T., Rehman, S., and Ahmed, I. (2013). Investigating the mediating role of organizational politics between leadership style and followers' behavioral outcomes. *Business Strategy Series*, 14(2/3), 80-96.
doi: 10.1108/17515631311325123
- İslamoğlu, G., and Börü, D. (2007). Politik davranış boyutları: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.İ.F Dergisi*, 14, 135-153.
- İşmen, A. E. (2001). Duygusal zeka ve problem çözme. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13, 111-124.
- Jam, F. A., Khan, T. I., Anwar, F., Sheikh, R. A., and Kaur, S. (2012). Neuroticism and job outcomes: Mediating effects of perceived organizational politics. *African Journal of Business Management*, 6(7): 2508-2515.
doi: 10.5897/AJBM10.1609
- Jeswani, S., and Dave, S. (2012). Emotional intelligence as an antecedent of turnover intention: An empirical analysis on faculty members. *International Journal of Management*, 3(2):387-400.
- Jordan, P. J., and Troth, A. (2011). Emotional intelligence and leader member exchange. *Leadership and Organization Development Journal*, 32(3), 260 - 280.
doi: 10.1108/01437731111123915
- Kacmar, K. M., and Carlson, D. S. (1997). Further validation of the perceptions of politics scale (POPS): A Multiple Sample Investigation. *Journal of Management*, 23(5), 627-658.
doi: 10.1016/S0149-2063(97)90019-2
- Kane-Frieder, R. E., Hochwarter, W. A., Hampton, H. L., and Ferris, G. R. (2014). Supervisor political support as a buffer to subordinates' reactions to politics perceptions: A three-sample investigation. *Career Development International*, 19(1):27-48.
doi: 10.1108/CDI-09-2013-0113
- Koçak, R., and İçmenoğlu, E. (2012). Üstün yetenekli öğrencilerin duygusal zeka ve yaratıcılık düzeylerinin yaşam doyumlarını yordayıcı rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(37), 73-85.
- Lau, C. M., and Scully, G. (2015). The roles of organizational politics and fairness in the relationship between performance management systems and trust. *Behavioral Research in Accounting*, 27(1), 25-53.
doi: <http://dx.doi.org/10.2308/bria-51055>
- Law, K. S., Wong, C.-S., and Song, L. J. (2004). The construct and criterion validity of emotional intelligence and its potential utility for management studies. *Journal of Applied Psychology*, 89(3), 483-496.
doi:10.1037/0021-9010.89.3.483
- Liu, Y., Ferris, G. R., Treadway, D. C., Prati, M. L., Perrewé, P. L., and Hochwarter, W. A. (2006). The emotion of politics and the politics of emotions: Affective and cognitive reactions to politics as a stressor. E. Vigoda-Gadot, and A. Drory inside, *Handbook Of Organizational Politics* (p. 161-186). Northampton: Edward Elgar.
- Martin, T. N. (1979). A contextual model of employee turnover intentions. *Academy of Management Journal*, 22(2), 313-324.
doi: 10.2307/255592

Sema YİĞİT, The Impact of Emotional Intelligence on Turnover Intention: Testing the Mediational Role of Perceptions of Organizational Politics

- Mayer, J., and Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence? P. Salovey, and D. J. Sluyter inside, *Emotional Development and Emotional Intelligence: Implications for Educators* (p. 3-32). New York: Basic Books.
- Mayer, J. D., Salovey, P., Caruso, D. R., and Starenios, G. (2001). Emotional intelligence as a standard intelligence. *Emotion*, 1(3), 232-242.
doi: 10.1037//1528-3542.1.3.232
- Mayes, B. T., and Allen, R. W. (1977). Toward a definition of organizational politics. *The Academy of Management Review*, 4(2), 672-678.
10.5465/AMR.1977.4406753
- McCrae, R. R. (2000). Emotional intelligence from the perspective of the five-factor model of personality. R. Bar-On, and J. D. Parker inside, *The handbook of emotional intelligence* (p. 263-276). San Francisco: Jossey-Bass.
- Meisler, G. (2013). Empirical exploration of the relationship between emotional intelligence, perceived organizational justice and turnover intentions. *Employee Relations*, 35 (4), 441 - 455.
doi: 10.1108/ER-05-2012-0041
- Meisler, G. (2014). Exploring emotional intelligence, political skill, and job satisfaction. *Employee Relations*, 36(3), 280 - 293.
doi:10.1108/ER-02-2013-0021
- Meisler, G., and Vigoda-Gadot, E. (2014). Perceived organizational politics, emotional intelligence and work outcomes empirical exploration of direct and indirect effects. *Personnel Review*, 43(1), 116-135.
doi:10.1108/PR-02-2012-0040
- Meydan, C. H., and Şeşen, H. (2011). *Yapısal eşitlik modellemesi AMOS uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Miller, B. K., Rutherford, M. A., and Kolodinsky, R. W. (2008). Perceptions of organizational politics: A meta-analysis of outcomes. *Journal of Business and Psychology*, 22, 209–222.
doi: 10.1007/s10869-008-9061-5
- Mintzberg, H. (1985). The organization as political arena. *Journal of Management Studies*, 22(2), 133-154.
doi: 10.1111/j.1467-6486.1985.tb00069.x
- Mobley, W. H., Horner, S. O., and Hollingsworth, A. T. (1978). An evaluation of precursors of hospital employee turnover. *Journal of Applied Psychology*, 63(4), 408-414.
doi: 10.1037//0021-9010.63.4.408
- Ojedokun, O., Idemudia, E. S., and Desouza, M. (2015). Perceived external prestige as a mediator between quality of work life and organisational commitment of public sector employees in Ghana. *SA Journal of Industrial Psychology*, 41(1), 1-10.
doi: 10.4102/sajip. v41i1.1216
- Poon, J. M. (2003). Situational antecedents and outcomes of organizational politics perceptions. *Journal of Managerial Psychology*, 18(2), 138- 155.
doi: 10.1108/02683940310465036
- Prati, L. M., Douglas, C., Ferris, G. R., Ammeter, A. P., and Buckley, M. R. (2003). Emotional intelligence, leadership effectiveness, and team outcomes. *The International Journal of Organizational Analysis*, 11(1), 21-40.
doi: 10.1108/eb028961
- Robbins, S. P., and Judge, T. A. (2013). *Organizational Behavior*. Boston: Pearson Press.
- Saleem, H. (2015). The impact of leadership styles on job satisfaction and mediating role of perceived organizational politics. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 172, 563-569.
doi: 10.1016/j.sbspro.2015.01.403
- Salovey, P., and Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185-211.
doi: 10.2190/DUGG-P24E-52WK-6CDG

Sema YİĞİT, The Impact of Emotional Intelligence on Turnover Intention: Testing the Mediational Role of Perceptions of Organizational Politics

- Schutte, N. S., Malouff, J. M., Hall, L. E., Haggerty, D. J., Cooper, J. T., Golden, C. J., and Dornheim, L. (1998). Development and validation of a measure of emotional intelligence. *Personality and Individual Differences*, 25(2), 167-177.
- Shrestha, A. K., and Mishra, A. K. (2015). Interactive effects of public service motivation and organizational politics on Nepali civil service employees' organizational commitment. *Business Perspectives and Research*, 3(1), 21-35.
doi: 10.1177/2278533714551862
- Spector, P. E., and Jojnsn, H.-A. M. (2006). Improving the definition, measurement and application of emotional intelligence. K. R. Murphy inside, *A critique of emotional intelligence: What are the problems and how can they be fixed?* (p. 325-344). New York: Routledge.
- Trivellas, P., Gerogiannis, V., and Svarna, S. (2013). Exploring workplace implications of Emotional Intelligence (WLEIS) in hospitals: Job satisfaction and turnover Intentions . *The 2nd International Conference on Integrated Information* (p. 701-709). Budapest: Elsevier.
doi:10.1016/j.sbspro.2013.02.108
- Utami, A. F., Bangun, Y. R., and Lantu, D. C. (2014). Understanding the role of emotional intelligence and trust to the relationship between organizational politics and organizational commitment. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 115, 378-386.
- Vigoda-Gadot, E., and Meisler, G. (2010). Emotions in management and the management of emotions: The impact of emotional intelligence and organizational politics on public sector employees. *Public Administration Review*, 1, 72-86.
doi: 10.1111/j.1540-6210.2009.02112.x
- Wong, C.-S., and Law, K. S. (2002). The effects of leader and follower emotional intelligence on performance and attitude: An exploratory study. *The Leadership Quarterly*, 13(3), 243-274.
doi:10.1016/S1048-9843(02)00099-1

Causal Relationship Between Coal Consumption and Economic Growth in Turkey

Cengiz AKTAŞ*

Abstract

Coal constitutes an important factor for the Turkey's economic growth. In this paper an attempt is made to examine the short- and long-run causality between coal consumption and Gross National Product for Turkey using annual data covering the period 1970-2014. Tests for unit roots, cointegration, and Granger causality based on error correction model are applied. In this study was found that exists bidirectional Granger causality between coal consumption and economic growth in the short and long run.

Keywords: Coal Consumption, Economic Growth, Causality, Cointegration

Türkiye'de Kömür Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi

Özet

Kömür, Türkiye'nin ekonomik büyümesi için önemli bir faktördür. Bu makalede, Türkiye'nin 1970-2014 dönemindeki yıllık verilerle kömür tüketimi ve GSMH arasındaki kısa ve uzun dönemli nedensellik ilişkisi araştırıldı. Birim kök, eşbütünleşme ve hata düzeltme modelinin temel alındığı Granger nedensellik testleri uygulandı. Çalışmada, kısa ve uzun dönemde kömür tüketimi ve ekonomik büyüme arasında iki yönlü nedensellik bulundu.

Anahtar Sözcükler: Kömür Tüketimi, Ekonomik Büyüme, Nedensellik, Eşbütünleşme

1. Introduction

It is generally recognized that the energy including coal plays a significant role in economic development, because it enhances the productivity of capital, labour and other factors of production. In the past two decades, numerous studies have been conducted to examine the relationship between energy consumption and economic growth. Many studies have shown that the energy consumption is positively correlated with economic growth. For example Kraft & Kraft (1978), Ghosh (2002), and Mozumder & Marathe (2007) found unidirectional causality running from GNP to energy consumption. Shiu & Pun (2004) reported unidirectional causality running from energy consumption to GNP. Jumbe (2004) found bidirectional causality between energy consumption and GNP. However, Akarca & Long (1980), Erol & Yu (1987a), Yu & Choi (1985), and Yu & Hwang (1984) found no causal relationship between GNP and energy consumption.

In the literature on the causal relationship between the consumption of energy, including coal, and economic growth, there are a number of evidences to support bidirectional or unidirectional causality between energy consumption and economic growth. Despite the expanding literature on the study of causal relationships between energy consumption and economic growth, there have been few studies the causal relationship between coal consumption and economic growth. Recently, Yang (2000) found unidirectional causality running from economic growth to coal consumption in Taiwan. Yoo (2006) found unidirectional long-run causality from economic

* Yrd. Doç. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak., İstatistik Bölümü, caktas@ogu.edu.tr

growth to coal consumption, and bidirectional strong causality from coal consumption to economic growth in Korea.

The direction of causation between coal consumption and economic growth has significant policy implications. If, for example, there is unidirectional causality running from coal consumption to economic growth, reducing coal consumption could lead to a fall in economic growth. On the other hand, if a unidirectional causality runs from economic growth to coal consumption, it could imply that policies for reducing coal consumption may be implemented with little or no adverse effects on economic growth. And lastly, no causality in either direction would indicate that policies for increasing coal consumption do not affect economic growth (Yoo, 2006: 1183).

The purpose of this paper is, therefore, to investigate the causality between coal consumption and economic growth, and to obtain policy implications from the results. The paper is organized in the following fashion. Section 2 describes the econometric methodology. Section 3 presents variable definitions, data sources and presents empirical study. Final section contains the conclusions.

2. Econometric Methodology

2.1. ADF Unit Root Test

The first econometric step is to test if the series are non-stationary. The classical regression model requires that the dependent and independent variables in a regression be stationary in order to avoid the problem of what Granger and Newbold (1974) called ‘spurious regression.’ Non-stationarity or the presence of a unit root can be tested using the Dickey and Fuller (1979, 1981) tests. To test if a sequence y_t contains a unit root, three different regression equations are considered.

$$\Delta y_t = m_o + m_2.t + \gamma.y_{t-1} + \sum \beta_i \Delta y_{t-i+1} + u_t \quad (1)$$

$$\Delta y_t = m_o + \gamma.y_{t-1} + \sum \beta_i \Delta y_{t-i+1} + u_t \quad (2)$$

$$\Delta y_t = \gamma.y_{t-1} + \sum \beta_i \Delta y_{t-i+1} + u_t \quad (3)$$

The first equation includes both a drift term and a deterministic trend; the second excludes the deterministic trend; and the third does not contain an intercept or a trend term. In all three equations, the parameter of interest is γ . If $\gamma = 0$, the y_t sequence has a unit root. The estimated t -statistic is compared with the appropriate critical value in the Dickey-Fuller tables to determine if the null hypothesis is valid (Dua & Pandit, 2002: 859).

2.2. Tests of Cointegration

Engle and Granger (1987) show that if two nonstationary time series are cointegrated, then the standard Granger causality tests are misspecified. Therefore, before testing for causality, it is necessary to test for cointegration.

Cointegration is a property of two nonstationary time series and implies a long-term equilibrium relationship between the two variables. The notion of cointegration can be expressed as follows. If the time series x_t and y_t are both nonstationary in levels, but the first differences of the variables are stationary, it is said both variables are integrated of order one, I(1). Their linear combinations are generally also I(1). However, if there is a linear combination of x_t and y_t that is stationary, it is said the two variables are cointegrated. If the two variables are cointegrated, then there is some underlying long-term relationship between them (Arbelaez, Urrutia & Abbas, 2001: 245-247).

The cointegration test is based in the methodology developed by Johansen (1991), and Johansen and Juselius (1993). Johansen's method is to test the restrictions imposed by cointegration on the unrestricted variance autoregressive, VAR, involving the series.

The mathematical form of a VAR is

$$y_t = A_1 y_{t-1} + \dots + A_p y_{t-p} + Bx_t + \varepsilon_t \quad (4)$$

Cengiz AKTAŞ, Causal Relationship Between Coal Consumption and Economic Growth in Turkey

Where y_t is an n -vector of non-stationary $I(1)$ variables, x_t is a d -vector of deterministic variables, A_1, \dots, A_p and B are matrices of coefficients to be estimated, and ε_t is a vector of innovations that may be contemporaneously correlated with each other but are uncorrelated with their own lagged values and other right-hand side variables. We can rewrite the VAR as (Eq. (5)):

$$\Delta y_t = \Pi y_{t-1} + \sum \Gamma_i \Delta y_{t-i} + B x_t + u_t \quad (5)$$

where ,

$$\Pi = \sum A_i - I_t \quad \text{and} \quad \Gamma_i = -\sum A_j \quad (6)$$

Granger's representation theorem asserts that if the coefficient matrix n has reduced rank $r < n$, then there exist $n \times r$ matrices α and β each with rank r such that $\pi = \alpha \beta'$ and $\beta' y_t$ is stationary. Here, r is the number of cointegrating relations and each column of β is a cointegrating vector. For n endogenous non-stationary variables, there can be from 0 to $n - 1$ linearly independent, cointegrating relations.

A critical consideration in a cointegration test is the structure of the model to be specified. Previous analyses of forest products markets have largely ignored the potential impact of alternative specifications, particularly the presence of an intercept and/or a deterministic trend in a cointegrating equation. However, the presence of these variables can affect the asymptotic properties of the testing statistics, making the Likelihood Ratio for the reduced rank test lack the usual χ^2 distribution. To obtain valid results, we will explore a variety of specifications of the VAR (Yin & Xu, 2003: 307).

2.3. Vector Error Correction Modeling (VECM)

The purpose of the VECM is to focus on the short-run dynamics while making them consistent with the long-run solution. If a number of variables are found to be cointegrated with at least one cointegrating vector, then there always exists a corresponding error-correction representation which implies that changes in the dependent variable can be formulated as a function of the level disequilibrium in the cointegration relationship and fluctuations in other explanatory variables. In other words the error-correction term in the VECM provides an additional channel for the detection of Granger causality.

The Granger causality can be detected through the statistical significance of the t-test for the lagged error-correction term and/of the F-test applied to the joint significance of the sum of lags of each explanatory variable. The non-significance of both the t and F tests in the system indicates econometric exogeneity of the dependent variable. In addition to indicating the direction of causality amongst variables, the VECM also allows us to discriminate the short-run and long-run Granger causality. The F-test of the explanatory variables (in their first differences) indicates the short-run causal effects, whereas the long-run causal relationship is implied through the significance of the t-test of the error-correction term, since it contains long-run cointegration information between the variables, because it is derived from the long-term cointegrating relationship(s). The coefficient of the lagged error-correction term, however, is a short-term adjustment coefficient and represents the proportion by which the long-term disequilibrium (or imbalance) in the dependent variable is being corrected in each short period. Non-significance or elimination of any of the lagged error-correction terms affects the implied long-term relationships, and may be a violation of theory. The non-significance or elimination of any of the differenced variables, which reflect only short-term relationships, however, does not involve such violations because theory typically has nothing to say about short-term relationships (Alam, Ahmed & Butt, 2003: 454).

3. Data and Empirical Results

3.1. Data

The data used in this study consist of annual time series of real GNP and coal consumption for Turkey 1970 to 2014. The real GNP data was obtained from the National Statistical Office in

Cengiz AKTAŞ, Causal Relationship Between Coal Consumption and Economic Growth in Turkey

Turkey. Coal consumption data was obtained from the Turkish Ministry of Energy and Natural Resources.

GNP: Gross National Product (1.000.000\$),

COAL: Coal Consumption (1000 Ton).

3.2. Result of Unit Roots and Co-integration Test

The results of the unit root tests for the series of COAL and GNP variables are shown in Table 1. The ADF test provides the formal test for unit roots in this study. The p-values corresponding to the ADF values calculated for the two series are larger than 0.05. This indicates that the series of all the variables are non-stationary at 5% level of significance and thus any causal inferences from the two series in levels are invalid.

Table 1. Results of ADF Test for Unit Roots

Variables	Trend and Intercept	CV(LL)*
COAL	-1,995638(0)	-2,963972
GNP	-2,234865(0)	-2,963972

* CV stands for critical values, which are at the 5% level. The critical values are calculated from MacKinnon. LL stands for lag length. The lag lengths are selected using the Schwarz Bayesian criterion.

When the data are first differenced, the null of nonstationarity can be rejected for all series at the 5% level (Table 2). This indicates that COAL and GNP are I(1).

Table 2. Results of ADF Test for Unit Roots According to First Difference

Variables	Trend and Intercept	CV(LL)*
COAL	-7,735628(0)	-2,967767
GNP	-7,682973(0)	-2,967767

* CV stands for critical values, which are at the 5% level. The critical values are calculated from MacKinnon. LL stands for lag length. The lag lengths are selected using the Schwarz Bayesian criterion.

The variables are integrated of the same order, the next step was to test for cointegration using Johansen's maximum likelihood procedure. The results of the Johansen maximum likelihood cointegration tests are presented in Table 3.

Table 3. Results of Johansen's Cointegration Test

	Likelihood	5 Percent	1 Percent	Hypothesized
Eigenvalue	Ratio	Critical Value	Critical Value	No. of CE(s)
0.417586894	17.6458	15.41	20.04	None *
0.195378619	4.3864	3.76	6.65	At most 1 *

* Denotes rejection of the hypothesis at 5%(1%) significance level

The eigenvalues are presented in the first column, while the second column (Likelihood Ratio) gives the LR test statistic:

$$Q_r = -T \sum_{i=r+1}^k \ln(1 - \lambda_i) \quad (7)$$

for $r = 0, 1, \dots, k-1$ where λ_i is the i -th largest eigenvalue. Q_r is the so-called trace statistic and is the test of $H_1(r)$ against $H_1(k)$.

To determine the number of cointegrating relations r , subject to the assumptions made about the trends in the series, we can proceed sequentially from $r = 0$ to $r = k-1$ until we fail to reject. The first row in the upper table tests the hypothesis of no cointegration, the second row tests the hypothesis of one cointegrating relation.

Cengiz AKTAŞ, Causal Relationship Between Coal Consumption and Economic Growth in Turkey

The trace statistic does not reject any of the hypotheses at the 5% level. Note that Eviews displays the critical values for the trace statistic reported by Osterwald-Lenum (1992), not those tabulated in Johansen and Juselius (1990). Johansen also proposes an alternative LR test statistic, known as the maximum eigenvalue statistic, which tests (r) against (r+1). The maximum eigenvalue statistic can be computed from the trace statistic as

$$Q_{\max} = -T \ln(1 - \lambda_i) \quad (8)$$

According to the results of the Johansen maximum likelihood cointegration tests, the maximal eigenvalue statistic (LR) is 17.6458, which is great the 95 per cent critical value of 15.41. Therefore, indicate that there is cointegration relationship between COAL and GNP.

3.3. Results of Error-Correction Model

If two variables are non-stationary, but they become stationary after first-differencing, and co-integrated, the ECMs for the Granger-causality test can be specified accordingly as follows:

$$\Delta COAL_t = a_0 + \sum_{i=1}^m a_{1i} \Delta COAL_{t-i} + \sum_{i=1}^n a_{2i} \Delta GNP_{t-i} + \lambda ECM_{t-1} + u_t \quad (9)$$

$$\Delta GNP_t = b_0 + \sum_{i=1}^m b_{1i} \Delta GNP_{t-i} + \sum_{i=1}^n b_{2i} \Delta COAL_{t-i} + \theta ECM_{t-1} + \varepsilon_t$$

(10)

where Δ is the difference operator, m and n are the numbers of lags, a's and b's are parameters to be estimated and, λ and θ are the error correction term, which is derived from the long run co-integration relationship.

The results of the tests error correction model are presented in Table 4.

Table 4. The Result of Error Correction Model

	Lag Lengths	F Statistics	t statistics for ECM _{t-1}
Δ GNP- Δ COAL	m=1 n=1	9.7548*	-2.5745*
Δ COAL- Δ GNP	m=1 n=1	10.1356*	-2.6653*

Notes: The lag lengths are chosen by using Schwarz's information criterion. * Denotes the rejection of the null hypothesis at 5% level of significance.

According to results of the Table 4, short-run causality is found to run from coal consumption to real GDP. In addition, the reverse short-run causality also exists. That is, there is bidirectional short-run Granger causality between coal consumption and economic growth. The coefficient of the ECM is found to be significant in Eq. (9) and in Eq. (10), which indicates that long-run Granger-causality from GNP to coal consumption and from coal consumption to GNP exists. Thus, according to the overall results, we can conclude that there is bidirectional causality between coal consumption and economic growth.

4. Conclusion

This paper has investigated the existence and direction of Granger causality between coal consumption and GNP in Turkey using the annual data covering the period 1970-2014. In the first stage, the stationarity of the data is investigated. On the basis of the ADF statistics, the null hypothesis of a unit root cannot be rejected. Stationarity is obtained by running the similar test on the first difference of the variables. This indicates that both the series are I(1). In the second stage, Johansen maximum likelihood procedure is used to detect cointegration. Hence, the value of Likelihood Ratio Statistic indicate that there is cointegration relationship between coal consumption and GNP. Finally, this paper examined the causal relationship between coal consumption and GNP. Empirical results showed that there are bidirectional short-run causality between coal consumption and economic growth, bidirectional long-run causality between economic growth and coal consumption. This study lends support to the argument that economic

Cengiz AKTAŞ, Causal Relationship Between Coal Consumption and Economic Growth in Turkey

growth stimulates coal consumption. Intuitively, increased real GDP requires further coal consumption.

The finding of causality from coal consumption and to economic growth has important implications for policy analysts and forecasters in Turkey. A high level of coal consumption leads to a high level of real GDP, though there are many other factors contributing to economic growth, and coal is only one of such factors. Coal now constitutes a critical factor in sustaining the well-being of the Turkey people as well as the nation's economic growth. Moreover, production in industries such as electricity generation, and iron and steel manufacture demands a substantial amount of coal. Therefore, the constraints on coal consumption may restrain the economic growth in Turkey. In other words, a coal consumption growth policy should be adopted in such a way that it stimulates economic growth.

References

- Akarca, A.T. & Long, T.V. (1980). On the relationship between energy and GNP: are-examination. *J. Energy Dev*, 5, 326-331.
- Alam, S., Ahmed, M. & Butt, M. (2003). The dynamics of fertility, family planning and female education in Pakistan. *Journal of Asian Economics*, 14, 447-463.
- Arbelaez, H., Urrutia J. & Abbas, N. (2001). Short-term and long-term linkages among the Colombian capital market indexes. *International Review of Financial Analysis*, 10, 237-273.
- Dickey, D.A. & Fuller, W.A., (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49, 1057-1072.
- Dua, P. & Pandit B.L. (2002). Interest rate determination in India: domestic and external factors. *Journal of Policy Modeling*, 24, 853-875.
- Engle, R. F. and Granger, C. W. J. (1987). Cointegration and error correction: representation, estimation, and testing. *Econometrica*, 55, 251-276.
- Erol, U. & Yu, E.S.H. (1987a). Time series analysis of the causal relationships between US energy and employment. *Resources Energy*, 9, 75-89.
- Ghosh, S. (2002). Electricity consumption and economic growth in India. *Energy Policy*, 30, 125-129.
- Granger, C. & Newbold, P. (1974). Spurious regressions in econometrics. *J. Econometrics* 2, 111-120.
- Johansen, S. (1991). Estimation and hypothesis testing of cointegration vectors in Gaussian vector autoregression models. *Econometrica*, 59, 1551-1580.
- Johansen, S. & Juselius, K. (1993). Testing structural hypotheses in a multivariate cointegration analysis of the PPP and the UIP for UK. *Journal of Econometrics*, 53, 211-244.
- Jumbe, C. B.L. (2004). Cointegration and causality between electricity consumption and GDP: empirical evidence from Malawi. *Energy Econ.* 26, 61-68.
- Kraft, J. & Kraft, A. (1978). On the relationship between energy and GNP. *J. Energy Dev.* 3, 401-403.
- Mozumder, P. & Marathe, A. (2007). Causality relationship between electricity consumption and GDP in Bangladesh. *Energy Policy*, 35 (1), 395-402.
- Shiu, A.L. & Pun, L. (2004). Electricity consumption and economic growth in China. *Energy Policy*, 32, 47-54.
- Yang, H.Y. (2000). Coal Consumption and Economic Growth in Taiwan. *Energy Sources*, 22, 109-115.
- Yin, R. & Xu, J. (2003). Identifying the inter-market relationships of forest products in the Pacific Northwest with cointegration and causality tests. *Forest Policy and Economics*, 5, 305-315.
- Yoo, S.H. (2006). Causal relationship between coal consumption and economic growth in Korea. *Applied Energy*, 83, 1181-1189.
- Yu, E.S.H. & Hwang, B.K. (1984). The relationship between energy and GNP: further results. *Energy Econ.* 6, 186-190.
- Yu, E.S.H. & Choi, J.Y. (1985). The causal relationship between energy and GNP: an international comparison. *J. Energy Dev.* 10, 249-272.

Tüketicilerin Reklamlara Yönelik Kuşkuculuğu Üzerine Bir Araştırma: Iğdır Örneği

Melahat B. AĞIRKAYA*
Hakan GÜNGÖRMEZ**

Özet

Kitle haberleşme araçlarıyla yapılan, kontrol edilebilen, tanımlanabilir bilgi ve ikna etme süreci olan reklamın bilgilendirmek, ikna etmek, hatırlatmak gibi üç temel fonksiyonu vardır. Reklamda mesajı alan tüketiciler, mesaja inanırlarsa ikna gerçekleşecektir. İkna etmenin en önemli engellerinden birisi şüpheciliktir. Reklamcılıkta şüphe olumsuz bir tutum olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada, şüphe olumsuz tutum olarak kabul edilmiş ve şüpheyi etkileyen unsurlar sıralanmaya çalışılmıştır. Kişilik özellikleri şüpheli eğilimi belirleyen bir etken olarak ele alınmıştır. Çalışmada Iğdır ili özetinde toplam 401 kişi üzerinde reklama yönelik şüphe ölçeği uygulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Reklam, Şüphe eğilimi, Tutum

A Study on Scepticism of Consumers towards Advertising: The Case of Iğdır Province

Abstract

Advertising made by mass media is definable information and persuasion process, controllable and it has three essential functions such as persuading, informing, and reminding. In advertising, if the consumers taking the message believe the message, persuasion will come out. Scepticism is one of the most important obstacles of the persuasion and defined as a negative attitude in advertising. In this study, scepticism accepted as a negative attitude and an attempt was made to determine specify factors that affect scepticism. Personality traits are defined as a factor determining sceptical tendency. In this study, an advertising oriented SKEP Scale was applied for 401 participants selected randomly in Iğdır province.

Key Words: Advertising, Scepticism, Attitude.

Giriş

Reklamlarda mesajı alan hedef kitle, mesajlara inanırlarsa ikna gerçekleşecektir. Şüphe, reklam iddialarına inançsızlık eğilimidir. Tüketici reklama belli bir şüphe ile yaklaştığında iddiaların doğruluğunu göremeyebilir. Pazarlamanın birleşenlerinden olan tutundurmanın önemli birleşenlerinden birisi de reklamdır. Amerikan Pazarlama Birliği'nin tanımına göre reklam; herhangi bir malın, hizmetin, fikrin, bedeli ödenerek kişisel olmayan bir şekilde tanıtımının yapılması faaliyetidir (Akbulut, Balkaş, 2006, aktaran:Çardaklı, (2008):23). Başka bir tanıma göre reklam, kitle haberleşme araçlarıyla yapılan, kontrol edilebilen, tanımlanabilir bilgi ve ikna etme sürecidir (Çardaklı, 2008:24). Tüketiciler için reklam; ürün, hizmet veya fikirler hakkında tüketiciyi bilgilendiren, markanın varlığı konusunda uyarıcı, doğru eğilim yaratmak için göze veya kulağa hitap eden mesajların hazırlanarak yayılmasıdır (Akbulut ve Balkaş; 2006). Son yarım yüzyılın ünlü psikologlarından Erich Fromm, " Reklam, insanı hırslı, aç gözlü yapar, hep daha fazla, daha fazla talep eder hale getirir. İnsanın gerçeklik duygusunu yitirmesine, her şeyi yarı

* Öğr.Gör., Iğdır Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu, melahatagirkaya@hotmail.com

** Öğr. Gör., Iğdır Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu, hakanunv@hotmail.com

Melihat B. AĞIRKAYA-Hakan GÜNGÖRMEZ, Tüketicilerin Reklamlara Yönelik Kuşkuculuğu Üzerine Bir Araştırma: Iğdır Örneği

fantezi olarak görmesine yol açar" demektir (Tolungüç, 2000: 121, aktaran:Taşyürek, 2010:52). İletişim; duygu, düşünce ya da bilgilerin bireyler, gruplar ve toplumlar arasında akla gelebilecek her türlü yollardır(söz, yazı, görüntü, hareketler vb.). Reklamla ilgili tüm bu tanımlar dikkate alındığında, reklam 5M- mission (görev), message (mesaj), media (medya), money (para) ve measurement (ölçüm)- üzerinde karar vermeyi gerektirir (Çardaklı, 2008:26). Reklam mesajları radyo, televizyon, gazete, dergi, dış mekân ve sinema gibi medya araçları ile geniş kitlelere ulaşmaktadır (Aksu ve Temeloğlu, 2011). Reklamcılıkta kullanılan şekillerinden biri olan görüntülü reklamlar video, slayt, televizyon, sinema, bilgisayar gibi araçlar vasıtasıyla yayınlanan reklamlardır (Tek, 1999: 735). Pazarlamanın iletişim araçlarından biri olan reklam; belirlenen doğru stratejiler, yapılan ilgi uyandırıcı, yaratıcı, orijinal ve kaliteli yapımlarla tüketicilerin satın alma davranışları üzerinde önemli değişiklikler yaratır (Yağcı ve İlarlan, 2010). Reklamın; bilgilendirmek, ikna etmek, hatırlatmak gibi üç temel fonksiyonu vardır (Çardaklı, 2008:16).

1. Reklamın Amacı ve Fonksiyonları

1.1. Reklamın Amacı

Reklam hedef aldığı tüketici kitlesi üzerinde belirli bir etki yaratarak, bu kitlenin düşünme ve alışkanlıklarını etkilemek yoluyla satın almaya yönlendirerek ve işletmenin karlılığını artırmak amacını taşır (Taşyürek, 2010: 17). Reklamdan beklenen ve gerçekleştirilmesi istenen başlıca amaç, üreticinin pazara sunduğu ürünün, tüketiciyi bilgilendirme yoluyla satılmasını sağlamak ya da satışı devam eden bir ürünün pazar tarafından var olan talebini artırmaktır (Taşyürek, 2010: 18). Bir haberleşme yöntemi olan Reklamın asıl amacı bilgi vermek, hatırlatmak ya da bir konuda hedef kitleyi ikna etmektir. İlaveten satışları arttırmak; işletme, kurum ya da marka imajı yaratmak; pazarı geliştirmek; satış gücünü artırmak, öğrenme düzeyini korumak, ön yargıları ortadan kaldırmak gibi alt amaçları vardır(Çardaklı,2008:28). Reklamın amacı bir ürün hakkındaki gerçekleri beyan etmek değil, bir çözüm veya hayal satmaktır. Fakat hayaller vaat etmek ise insanların reklamdan şüphelenmesine yol açar (Çardaklı,2008:28).

1.2.Reklamın Fonksiyonları

Reklamın fonksiyonları, bilgilendirme ve hatırlatma, ikna etme işlevi olmak üzere 3 başlıkta incelenmektedir.

1.2.1. Bilgilendirme Fonksiyonu

Ürünlerin kullanım biçimlerinin, fiyat değişikliklerinin, ürünün nasıl çalıştığının anlatılması, ürünle ilgili servislerin tanıtımı ve tüketicilerin belli konulardaki kaygılarını giderme gibi noktalarda etkin olarak kullanılmaktadır (Taşyürek, 2010: 13). Piyasadaki mal ve hizmetler hakkında bilgi sağlamak ve firmaların da ürünlerini kitlelere tanıtması bilgilendirme ile sağlamaktadır (Sallalı,2009:11).

1.2.2. Hatırlatma

Reklam; firmanın, ürünün, markanın tüketicilerin belleğinde taze olarak kalmasını sağlamak için de kullanılır. Reklamın hatırlatma fonksiyonu özellikle ürünün olgunluk ve gerileme dönemlerinde tüketicileri ürünü düşünür halde tutmak maksadıyla daha çok kullanılmaktadır (Taşyürek, 2010: 16). Reklamlardaki, Anneler Günü, Babalar Günü, Sevgililer Günü gibi özel günlerin hatırlatılmasıyla ilgili yapılan değişik çağrılar da reklamın bu işlevi içine girer (Çardaklı, 2008:28).

1.2.3. İkna Etme Fonksiyonu

İkna etme, rekabetin yoğun olduğu bir dünyada marka tercihi geliştirmeye, diğer markalara olan tutumu değiştirmeye, ürün algılamalarını geliştirme, markanın denenmesini sağlamaya yöneliktir (Taşyürek, 2010:14). İknanın temelinde Aristoteles Ethos, Pathos ve Logos olmak üzere üç unsurdan bahsetmektedir. İletiyi gönderen kaynakların genel görünümü olarak kabul edilen Ethos kavramı kaynağın, zeki, etik olmasından ötürü alıcıda güvenilirlik duygusu yaratma

Melihat B. AĞIRKAYA-Hakan GÜNGÖRMEZ, Tüketicilerin Reklamlara Yönelik Kuşkuculuğu Üzerine Bir Araştırma: Iğdır Örneği

yeteneğine sahiptir (Yıldız ve Deneçli.2010). Kaynak yeterli derecede güvenilir ise ikna edicilik güçlü olur. Pathos ise; temelinde değer ve duygulara dayanmaktadır. İknayı oluşturan etmenlerin sonuncusu Logos ise, akla ve mantığa dayanmaktadır (Yıldız, Deneçli.2010). Tutundurmanın bir aracı olan reklamda mesajı alan tüketiciler, sadece mesajları izlemekle kalmayıp onlara inanırlarsa ikna gerçekleşecektir. İkna her türlü iletişim etkinliğinde yer aldığı biçimde bu reklamlarda da bireyleri eyleme geçiren temel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Reklamlarda, hedef kitlelerin mantığına ve duygularına seslenilirken ikna ile ilişkili kimi yöntemlere başvurulur, hedef kitlelerin algıları uyarılmaktadır (Yıldız, Deneçli: 2010,s:11). Yavuz Odabaşı ikna sürecinin etkinliğini belirleyen algı kavramını şu biçimde tanımlamaktadır: “Algı, çevrenin, bireylerin, nesnelerin, kokuların, seslerin, hareketlerin, tatların ve renklerin gözlemlenmesiyle ilgilidir. Duyuları yorumlama, onları anlamlı bir biçime getirme sürecidir.” (Yıldız, Deneçli:2010, s.12). Algılama, insanların kendilerini ilgilendiren bilgileri dış dünyadan alma, yorumlama ve hatırlama sürecidir. Algı tüketici davranışını özellikle ürün ve marka tercihleri yönünden etkiler (Bişkin, 2004: 418). Algılamalar pazarlama açısından çok önemlidir. Pazarlama stratejisinin açısından yararı ise; bir reklam mesajının firma amaçlarına uygun olarak algılanmasının nasıl sağlanacağı, marka konumlandırması ile mesaj arasında ilişki kurulmasını nasıl sağlanacağını göstermesidir (Yeşiloğlu, 2013:29).

2. Reklamda Tutum, Şüphe ve Kişisel Özellikler

2.1.Tutum

Tutum, kişilerin satın alma kararlarını doğrudan etkilediği gibi satın alma kararları da belli bir tutumun pekişirtmesini ya da değiştirilmesini etkiler. Tutum düşünce ve birikimlerin Ürünüdür. Bu yüzden tutumlar sonraki davranışların tahminini sağlar. tüketicilerin yeni bilgileri önceki deneyimleri, güven veren tutum objesini oluşturacaktır (Cacioppo ve Petty, 1985: aktaran:Ergeç,2009:174). Tüketiciler genellikle satış elemanlarına, reklamlara karşı şüpheli olduklarından reklamların yanıltıcı, yöneltici ve abartmalı sözlere karşın kendi kaynaklarına daha çok güven duyarlar (Odabaşı, 2015:174). Tüketicilerin tutumlarının oluşmasında etkili olan temel kaynaklar kişilik, deneyim, kişisel etkilenme ve kitle iletişim araçlarıdır. Aile ve kişisel etkilenmede en önemli birim olduğu gibi iletişim araçları da önemli kaynaktır(odabaşı ve Barış, 2015:170).

2.2.Şüphe

İnsanlar alışveriş yerlerine, ürünlere, markalara, kişilere ve düşüncelere yönelik olumlu ya da olumsuz tutumlar geliştirirler (Zengin, 2010:20). Şüphe reklama karşı olumsuz bir tutumdur. İkna etmenin en önemli engellerinden biri de şüphedir. İkna gerçekleşmezse şüphe oluşur . Şüphe, reklam iddialarına az ya da çok inançsızlık eğilimidir ve reklam mesajlarının değerlendirilmesinde önemli rol oynamaktadır (Ergeç, 2009:172). Ergeç, 2009' da reklama yönelik şüpheli eğilimleri ile her yaş grubunda mevcut olduğunu ve eğitim seviyesi artıkça reklama yönelik şüphenin de attığı ve sonuçta da reklama yönelik şüphenin bir eğilim olduğu ifade edilmiştir. Kıymalıoğlu 2014' deki çalışmasında, reklama yönelik şüphenin reklamın inanılabilirliği, reklama, markaya yönelik tutum ve davranışsal niyetler üzerinde anlamlı etkiye sahip bir boyut olduğunu; güçlü iddiaların yer aldığı reklama ve markaya yönelik tutumlarının daha olumlu olduğunu ortaya koymuştur. Mangleburg ve Bristol (1998) şüpheliği olumsuz bir tutum olarak kabul ederek, şüphenin toplumsallaşma sonunda ortaya çıkan ve toplumsallaşmayı sağlayan kurumlar (aile, arkadaş ve kitle iletişim araçları) ile etkileşimle elde edilen negatif değerli öğrenilmiş bir tutum olarak tanımlar (Ergeç, 2009:173). Bu nedenle bireylerin reklamlara ikna edilmesinde güven faktörü önemlidir. Çünkü güvensizliğin bireylerin inceleme motivasyonu davranışını daha çok artırdığı söylenebilir (Ergeç, 2009). Motivasyon, kişinin ilgi duyduğu, uğraştığı konu üzerinde yoğunlaşması ve konuyla ilgili veriminin göstergesidir (Yeşiloğlu, 2013:29).Tüm tüketici davranışları motivasyona dayanmakla beraber, gerçek seçimler diğer psikolojik değişkenlere bağımlı olan güdülerini tatmin etmek için yapılabilmektedir. Bu nedenle motivasyon, tüketicinin seçiminde çoğunlukla ikinci etken durumundadır (Bişkin, 2004: 418).

2.3. Kişisel Özellikler

Reklama yönelik şüphede temel kişisel özellikler yaş, kendine güven, zeka gibi bireysel farklılıkların değeri düşük olduğunda ikna zorlaşacak, ancak bireysel farklılıkların değeri yüksek olduğundan ikna kolay olacaktır. Joan Meyers-Levy ve meslektaşları tarafından ortaya atılan Seçicilik Hipotezi (Selectivity Hypothesis) (1989) ise erkeklere yönelik reklamlar basit ve tek bir tema üzerinde odaklanmalı, kadınlara yönelik reklamlarsa ürüne ilişkin birçok bilgiyi barındırmalıdır. Kadınlar görsel, sözlü, zengin, karmaşık ve oldukça bilgilendirici reklamlardan hoşlanırlar (Yağcı ve İlarıslan, 2010:140). Erkeklerin bilginin küçük bir parçasından faydalanarak kararlarını verirken kadınlarınsa herhangi bir yargıya varmadan önce verilen bütün bilgiyi kullandıklarını ortaya koymaktadır (Yağcı ve İlarıslan, 2010:140). Ürüne karşı çekicilik artırmak için reklamlarda cinsiyet ve cinsellik unsurlarına yer verilmektedir. Buradaki amaç, hedef kitlenin dikkatini çekerek ürüne olan talebi artırmak dolayısıyla satışları yükseltmektir (Aksu ve Temeloğlu, 2011). Reklamlar, çağrışım yoluyla kendisini izleyen kadın ya da erkekteki duygulara hitap ederek, kendisinden haberdar olmasını sağlayarak, insandaki ilgi ve beğeni uyandırma dürtüsünü uyandırmaktadır (Aksu ve Temeloğlu, 2011). Kişisel faktörler açısından, tüketicinin satın alma davranışını, kişilik, değerler, inançlar ve tutumlar gibi unsurlardan etkilerken psikolojik faktörler açısından da algılama, güdüleme ve öğrenme süreçleri satın alma davranışını etkileyen unsurlardır (Bişkin, Tarih:420).

3. Metodoloji

3.1. Araştırmanın Amacı Ve Önemi

Reklamcılık alanındaki çalışmalara bakıldığında reklamlara karşı insanların şüphecililiği, güveni, algısı ve inancı konusunda farklı yabancı kaynaklı birçok çalışma bulunmaktadır. Fakat Türkçe literatürde reklamlara yönelik şüphecilik konusunda çalışmaların yetersiz nedeniyle bu çalışma literatüre sağlayacağı katkıdan dolayı önemlidir. Yapılan çalışmanın amacı birçok kitle iletişim araçlarına maruz kalan tüketicilerin reklamları ne kadar inandırıcı buldukları ve reklamlara kuşkucu yaklaşım yaklaşmadıklarının ortaya koymaktır. Çalışmanın amacına hizmet eden araştırma hipotezleri ise şu şekildedir.

3.2. Araştırmanın Hipotezleri

- H1. Tüketicilerin reklama yönelik şüphecilik ile kişisel özellikler arasında bir ilişki vardır.
H2. Reklamlarda şüphecilğe karşı tutumlar ne yöndedir?

3.3. Veri toplama ve Araştırma yöntemi

Çalışmamızda kullanılan Reklama yönelik şüphe ölçeği izleyicileri şüpheli yapısını belirleyebilmek için Obermiller ve Sapangenberg'in (1998) de geliştirmiş olduğu reklama yönelik şüphecilik ölçeği (SKEP Scale) adapte edilerek kullanılmıştır. Obermiller ve Sapangenberg (1998) reklama yönelik şüphe ölçeğini ölçmek için literatür araştırması ve uzmanlarla yaptığı görüşmeler sonucunda 124 maddelik beş dereceli bir ölçek geliştirmişler Obermiller ve Sapangenberg (1998) değerlendirmeler sonucu bu maddeleri 31 indirir ve reklama yönelik şüphe ölçeği bu maddelerden oluşur (Ergeç, 2009). Anket soruları çoktan seçmeli sorular ve yukarıda bahsi geçen ölçekte yer alan 30 adet likert tipi ve 7 adet demografik olmak üzere toplam 37 sorudan oluşmaktadır. Verilerin analizinde SPSS 21.0 paket programı ile Ki-kare ve Olabilirlik oran test (G testi) yöntemi uygulanmıştır. Analizde ortalamalarına ve anlamlılık düzeylerine bakılmıştır.

3.4. Pilot Uygulama Ölçüm Güvenliği

Esas uygulamaya geçmeden önce hazırlanan anket formunun anlaşılabilirliği ve uygulanabilirliği sınamak ve ölçüm güvenilirliğini anlayabilmek amacıyla örnekleme çerçevesinden 20 adet anket formu pilot uygulamaya tabi tutulmuştur. Ölçümün güvenliğine ilişkin olarak Cronbach's Alpa katsayısı hesaplanmıştır. Buna Göre Anketin birinci bölümündeki 30 sorunun Cronbach's Alpa katsayısı 0,781 olarak hesaplanmıştır. Özdamar, 2004;632-633'a göre

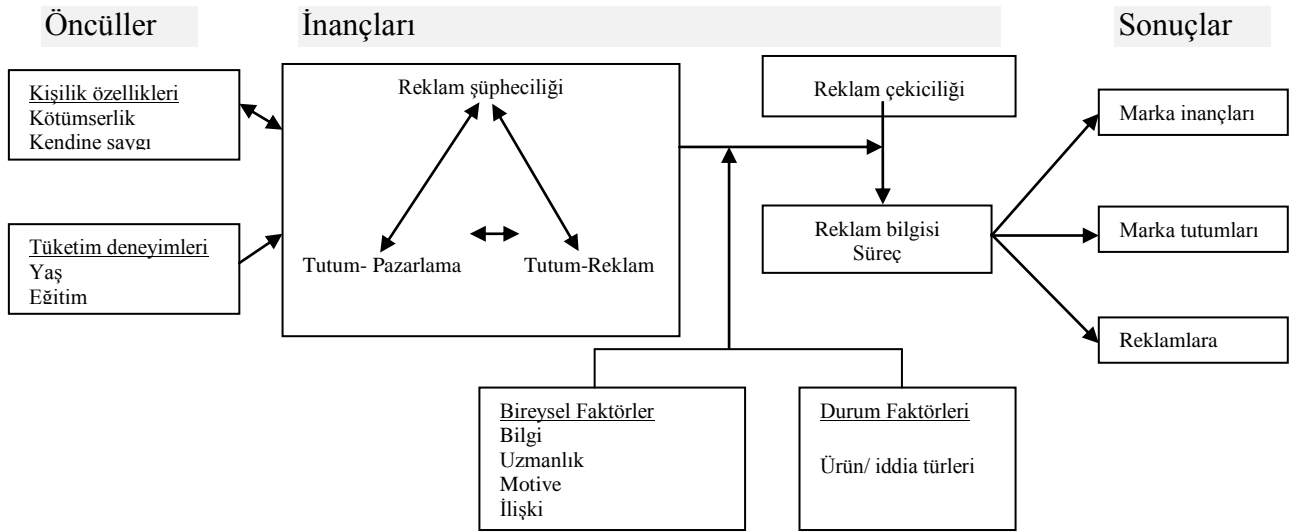
Melahat B. AĞIRKAYA-Hakan GÜNGÖRMEZ, Tüketicilerin Reklamlara Yönelik Kuşkuculuğu Üzerine Bir Araştırma: Iğdır Örneği

gerçekleşen bu ölçüm yüksek derecede güvenilirdir ($0.80 < \text{Cronbach's Alpa} < 1,00$). Pilot uygulama sonuçlarından hareketle anket formunun olduğu gibi örneklemin tamamına uygulanmasına karar verilmiş ve bu aşamadan sonra 401 kişi üzerinde esas uygulamaya geçilmiştir.

3.5. Esas uygulama ve ölçümün güvenilirliği

Pilot uygulamanın geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarından sonra anketin esas uygulamasına geçilmiştir. Bu uygulama 2016 yılı Mart ayında anketörler tarafından gerçekleştirilmiştir. Öncelikle ölçümün güvenilirliğine ilişkin Cronbach's Alpa katsayısına bakılmıştır. Buna göre anketin birinci bölümüne ait 30 sorunun Cronbach's Alpa katsayısı yine 0,781 olarak hesaplanmıştır. Özdamar, 2004;632-633'a göre gerçekleşen bu ölçüm yüksek derecede güvenilirdir ($0.80 < \text{Cronbach's Alpa} < 1,00$).

3.6. Araştırma Modeli Evren ve Örnekleme

Şekil 1. Reklam Şüpheliği Sürecinin Şablonu (Parker, 2013)

Melihat B. AĞIRKAYA-Hakan GÜNGÖRMEZ, Tüketicilerin Reklamlara Yönelik Kuşkuculuğu Üzerine Bir Araştırma: Iğdır Örneği

4. Analiz ve Bulgular

Tablo 1. Demografik Özellikler

		f	%			f	%
Meslek	Memur	61	15,2	Cinsiyet	Kadın	189	47,1
	İşçi	65	16,2		Erkek	212	52,9
	Ev Hanımı	25	6,2	Medeni Durum	Evli	185	46,1
	Öğrenci	117	29,2		Bekar	216	53,9
	Esnaf/Tüccar	19	4,7	Gelir Düzeyi	1301 ve altı	176	43,9
	Eğitim çalışanı	41	10,2		1301-2600	1200	25,4
	Sağlık çalışanı	17	4,2		2601-3900	80	20,0
	Çiftçi	13	3,2		3901-5200	27	6,7
	Güvenlik görevlisi	10	2,5		5201 ve üzeri	16	4,0
	Diğer	33	8,2				
	Eğitim	Lise	199	49,6	Yaş	13-25	179
Üniversite		185	46,1	26-38		175	43,6
Lisansüstü		17	4,2	38 ve üzeri		47	11,7

Tablo 1 de Tüketicilerin reklamlara yönelik kuşkuculuğu üzerine yapılan ankette katılanların meslek guruplarının % 15,2 'si memur, % 16,2'si işçi, % 6,2'si ev hanımı, % 29,2'si öğrenci, iken % 4,7'si Esnaf ve Tüccar, % 10,2'si Eğitim çalışanı, % 4,2'si sağlık çalışanı, % 3,2'si Çiftçi,% 2,5'iGüvenlik görevlisi, % 8,2'si de diğer guruplardan oluşmaktadır. Eğitim açısından bakıldığında % 49,6'sı lise , % 46,1'i Üniversite, % 4,2'si de Lisansüstü eğitim aldığı görülmektedir. Cinsiyet açısından dağıtımına bakıldığında % 47,1'nin kadın katılımcı olduğu ve % 52,9'nunda erkek katılımcı olduğu görülmektedir. Gelir düzeylerine bakıldığında % 43,9'nun 1301 ve altı gelire sahip iken % 25,4'ü gelirinin 1301-2600 olduğu ve % 20,0'nin 2601-3900 olduğu,% 6,7'sinin ise 3901-5200 % 4,0'nın ise 5201 ve üzeri gelire sahip olduğu görülmektedir. Yaş olarak bakıldığında 13-25 yaş arasındakilerin % 44,6 , 26-38 yaş arasındakilerin % 43,6 olduğu ve 38 ve üzeri % 11,7 olduğu görülmektedir.

Tablo.2.Tüketicilerin Reklamlara Yönelik Kuşkuculuğu Üzerine Gösterdikleri Tepki

Reklam kuşkuculuğu Ortalama değerleri	Ortalama	Standart Sapma
Reklamlar duygularımız üzerinde etkili olmaya çalışır	3,47	1,202
Reklamlardan herhangi bir fayda elde edemiyorum	3,46	2,767
Reklamlar farkında olmadığımız yöntemlerle bizi etkiler	3,46	1,265
Reklamlar bir ürünün faydasını abartır.	3,41	1,226
Reklamlar kullanılan bilimsel çalışmaların aldatıcı olduğunu düşünüyorum	3,39	1,232
Reklamları önemsememe eğilimindeyim	3,33	1,215
Reklamlar genellikle ihtiyacı olmayan şeyleri insanların satın alması için ikna etmeye çalışır	3,33	1,246
Bir ürünü satın almadan önce reklamcılık iddialarını doğrulamak için okuyacağım	3,32	1,237
Reklamlar bilinçli olarak sizi kandırmayı hedefler	3,31	1,282
Çoğu reklam temel bilgilendirmeyi tüketiciye sağlar	3,28	1,380
Reklamın amacı tüketiciyi bilgilendirmektir.	3,27	1,250
Reklamlar mevcut hizmet ve ürünlere ilişkin bilgi edinmenin en iyi yoludur.	3,23	1,268
Reklam urun ve hizmetlere ilişkin faydalı bilgiler sağlar	3,23	1,200

Melahat B. AĞIRKAYA-Hakan GÜNGÖRMEZ, Tüketicilerin Reklamlara Yönelik Kuşkuculuğu Üzerine Bir Araştırma: Iğdır Örneği

Reklamların bilgilendirici olduğuna inanıyorum	3,22	1,251
Reklamlar satın alma kararı için harcadığın zamanı azaltır	3,19	1,231
Çoğu reklam izlendikten sonra ürün ve hizmet hakkında tam olarak bilgilendiğimi hissediyorum	3,17	1,326
Reklamlar gerçekleri iyi ifade eder.	3,16	1,287
Reklamların yeni ürünler hakkında yararlı bilgi kaynakları olduğunu düşünüyorum	3,16	1,253
Reklamın sıkıntı verdiğini düşünüyorum	3,13	1,285
Çoğu reklamlar genellikle satın alma gücü olmayan yada ihtiyacı olmayan insanları bir şey satın almaya ikna eder.	3,11	1,216
Genellikle reklamlar tanıtılan ürünün gerçek görüntüsünü bizlere sunar.	3,11	1,322
Reklam için ödeme yapan insanların akıllı olduğunu düşünüyorum	3,09	1,310
Reklamlar genellikle güvenilirdir.	3,08	1,229
Toplumun reklamsız daha iyi bir yerde olacağına inanıyorum	3,08	1,209
Reklamlar önemlidir.	3,04	1,298
Reklamlar ürünün kalite ve özellikleri konusunda güvenilir bilgi kaynağıdır.	2,98	1,291
İnsanların çoğu reklamlarda gördüğü şeylere inanması gerekir.	2,97	1,321
Reklamın gerçekliğine inanırız	2,70	1,237
Reklamlarda sergilenen olayların tümünün iddiayı kanıtlama çabasında olduğunu düşünüyorum	2,40	1,415

Değerlendirme ölçeği: 1.Kesinlikle katılmıyorum, 2.Katılmıyorum, 3.Karasızım, 4.Katılıyorum, 5.Kesinlikle katılıyorum.

Tablo 2'de tüketicilerin reklamlara yönelik kuşkuculuğu üzerine gösterdikleri tepkiler ile ilgili sorulara verdikleri yanıtların ortalamaları gösterilmiştir. Tüketicilerin büyük çoğunluğu reklamlar duygular üzerinde etkili olduğunun ortalaması, reklamların fark edilmeyen yöntemlerle kişileri etkilediğinin ortalaması, reklamın herhangi bir faydasının olmadığı ortalaması, toplumun reklamsız daha iyi bir yerde olacağını inanma ortalaması, reklamlar yoluyla ürün ve hizmet alma eğiliminin yüksek olduğunun ortalaması, arasında farkın önemsiz olduğu belirlenirken, reklamcılıkta kullanılan bilimsel çalışmaların aldatıcı olduğuna inanmasının ortalaması, tüketicilerin reklamın gerçekliğine inanma ortalaması, reklamlarda sergilenen olayların tümünün iddiayı kanıtlama çabasında olduğunu düşünme ortalaması arasında önemli derecede fark olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Reklam şüpheliğine İlişkin Ki-Kare ve Olabilirlik Oran Test (G) İstatistiklerine Değişkenler Arasındaki Anlamlılık Düzeyleri

(P<0,05), P=0,005 İstatistiksel olarak anlamlı	REKLAMCILIK		
	Ki-Kare Değeri (X ²)	Serbestlik Derecesi (df)	Anlamlılık (P)
Eğitim ile reklam izledikten sonra ürün, hizmet hakkında tam olarak bilgilene	22,041	8	0,005
Meslek durumu ile toplumun reklamsız daha iyi bir yerde olacağına inanma	66,038	36	0,002

Tablo 3'te reklamcılık şüphesinin diğer değişkenlerle arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını test etmek amacı ile ki-kare analizi yapılmış ve sadece iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 4. Reklam şüpheciliğine İlişkin Ki-Kare ve Olabilirlik Oran Test (G) İstatistiklerine Değişkenler Arasındaki Anlamlılık Düzeyleri

(P<0,05), P=0,005 İstatistiksel olarak anlamlı	Ki-Kare Değeri (x2)	Serbestlik derecesi (df)	Anlamlılık (P)
Cinsiyet ile Reklamlarda sergilenen olayların iddiayı kanıtlama çabasında olduğunu düşünme bakımından	7,949	4	0,093
Cinsiyet ile Reklamlar önemlidir bakımından	8,238	4	0,083
Cinsiyet ile Reklamlar bir ürünün faydasını abartması bakımından	3,065	4	,547
Cinsiyet ile Reklamlar duygularımız üzerinde etkili olmaya çalışması bakımından	8,097	4	0,088
Medeni dururum ile Reklam için ödeme yapan insanların akıllı olduğunu düşünme bakımından	9,931	4	0,042
Gelir düzeyiniz ile Reklamlar önemli olması bakımından	26,534	16	0,047
Gelir düzeyi ile Reklamların genellikle güvenli olması bakımından	29,186	16	0,023
Gelir düzeyi ile Reklamlar bilinçli olarak sizi kandırması bakımından	32,405	16	0,009
Mesleğiniz ile Reklamların önemi bakımından	50,268	36	0,057
Yaş ile toplumun reklamsız daha iyi bir yerde olacağına inanma durumu bakımından	16,226	8	0,039

Tablo 4'te reklam şüpheciliğinin diğer değişkenler arasında arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını test etmek amacı ile ki-kare analizi yapılmış ve değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

5. Sonuç ve Öneriler

Reklama yönelik şüphe ölçeği güvenilirlik ve geçerlilik çalışmaları yapıldıktan sonra anket Iğdır İli özelliğinde değişik meslek ve yaştaki toplam 401 kişi üzerinde uygulanmıştır. Araştırmada reklama ilişkin şüphe, tarama yöntemiyle yetişkinler üzerinde, eğitim seviyesi, yaş ve cinsiyet gibi demografik değişkenine göre değerlendirilmiştir. İzleyicinin şüpheli yapısını ortaya çıkarabilmek için Obermiller ve Spangenberg'in (1998) geliştirmiş olduğu 31 maddelik Reklama Yönelik Şüphe Ölçeği (SKEP Scale) adapte bunların içinden 30 soru kullanılmıştır. Araştırmada demografik değişkenler ile diğer maddeler arasında da bir ilişki olup olmadığını saptamak için Ki-kare ve G testi kullanılmış ve sonuçların mesleklere göre değerlendirmesinde memur ve öğrencilerin fikrinin olmadığı işçi, ev hanımı, eğitimci, sağlıkçı, çiftçinin gibi meslek gruplarının ise toplumun reklamsız iyi bir yerde olacağını ve reklamın bir faydasının olmadığını düşünmektedirler. Araştırmada eğitim seviyesi farklılığı ile reklama yönelik şüpheli bakışta önemli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Lise mezunları ve üniversite mezunlarının reklam izledikten sonra ürün ve hizmet hakkında tam olarak bilgilendirme konusunda olumlu olduklarını görürken, lisansüstü eğitim seviyesindeki katılımcılarda şüphe miktarının diğer eğitim seviyesinden daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Tüketicilerin reklama yönelik şüphecilik ile kişisel özellikler arasında bir ilişki vardır

Cinsiyet ile şüphe arasında önemli bir farklılık çalışmada gözlemlenmemiştir. Bu da tüketicilerin reklama yönelik şüphecilik ile kişisel özellikler arasında bir ilişki vardır hipotezini desteklememektedir. Bu durum da H1 hipotezi reddedilmiştir. Kadın ve erkek katılımcılar aynı derecede reklama şüphe eğilimi gösterdikleri tespit edilmiştir. Katılımcıların şüphe ölçeğine genel olarak verdikleri cevaplar Tanıtıcı Statiksel Ortalama Ve Standart Sapma olarak ortalamaları incelendiğinde reklama yönelik şüphe eğilimi tespit edilmiştir. Bu durum da H2 hipotezi kabul edilmiştir. Tüketicilerin reklamlara yönelik kuşkuculuğu üzerine gösterdikleri tepkiler ile ilgili sorulara verdikleri yanıtların ortalamaları, reklamların fark edilmeyen yöntemlerle kişileri etkilediğinin, reklamın herhangi bir faydasının olmadığını, toplumun reklamsız daha iyi bir yerde olacağını inanma, reklamlar yoluyla ürün ve hizmet alma eğiliminin yüksek olduğunun, arasında

Melihat B. AĞIRKAYA-Hakan GÜNGÖRMEZ, Tüketicilerin Reklamlara Yönelik Kuşkuçuluğu Üzerine Bir Araştırma: Iğdır Örneği

farkın önemsiz olduğu belirlenirken reklamcılıkta kullanılan bilimsel çalışmaların aldatıcı olduğuna inanmasının, tüketicilerin reklamın gerçekliğine inanma, reklamlarda sergilenen olayların tümünün iddiayı kanıtlama çabasında olduğunu düşünme arasında önemli derecede fark olduğu görülmüştür. Ortalamaya bakıldığında katılımcıların reklam iddialarına güven duymadıkları iddia edilebilir. Sonuç olarak çalışmada belirlenen sınırlılıktaki izleyicilerin reklama şüphe ile baktıkları ve güven duymadıkları görülmüştür. Sonuç reklamlara karşı tüketicilerin şüpheli olduğu yönünde bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın en önemli kısıtı çalışmanın sadece Iğdır il özeline farklı yaş ve meslekteki tüketicilere uygulanmasıdır. Bu yüzden sonuçları Türkiye için genellemek çok doğru olmayacağından sonuçları Iğdır ili açısından yorumlamak daha uygun olacaktır. Gelecek çalışmalarda, bu çalışma farklı illerdeki tüketici gruplarına uygulanarak sonuçlar genelleştirilebilir. Tüketicilerin reklamlara yönelik şüpheli tutumlarının sebepleri araştırılarak reklam şirketlerinin bu konuda daha hassas ve gerçekçi çalışmaları, tüketicilerin şüphe duymasına neden olan etkenlerin tespit edilerek ortadan kaldırılması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

Kaynakça

- Aksu, M., Temeloğlu, E.(2011). "Tatil Turizmi Reklamlarında Kadın İmgesi: Karşılaştırmalı Bir Araştırma". *Elektronik Sürüm. Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ocak 2011, 3(1).
- Akbulut T. N. ve Balkaş, E. E. (2006): *Adım Adım Reklam Üretimi*, Beta Yayınları, İstanbul
- Bişkin, F. (2008) " Markanın Pazarlama Açısından Önemi Ve Tüketici Tercihleri- Memnuniyeti Çerçevesinde Otomobil Sahipleri Üzerinde Bir Araştırma". (2004). *Elektronik Versiyon. SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. sayı.418-420.
- Çardaklı, S.(2008) " *Televizyon Reklamlarında Tanınmış Kişilerin Kullanılmasının Reklamın Hatırlanması Üzerindeki Etkisi Konusunda Bir Pilot Araştırma*".Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. s.23.
- Çardaklı, S.(2008). " *Televizyon Reklamlarında Tanınmış Kişilerin Kullanılmasının Reklamın Hatırlanması Üzerindeki Etkisi Konusunda Bir Pilot Araştırma*". Yüksek Lisans Tezi .Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. s.2.
- Çardaklı, S. (2008). " *Televizyon Reklamlarında Tanınmış Kişilerin Kullanılmasının Reklamın Hatırlanması Üzerindeki Etkisi Konusunda Bir Pilot Araştırma*". (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi."Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergeçi, E. Nuket.(2009). " Reklama Şüpheli Yaklaşımın İncelenmesi", (Elektronik Versiyon). *Ç.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü dergisi* .2. s.172-193
- Goneau, K. (2004). " *Advertising Skepticism Among Adolescents: An Extension Into The Social Marketing Arena*".(Master Thesis). Canada: Concordia University Montreal.
- Kıymalıoğlu, A.(2014). " *Reklama Yönelik Şüphenin Tüketici Tutumlarına Etkisi*" Doktora Tezi. Antalya. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kotler, P. (2000): *Pazarlama Yönetimi*, Beta Yayınları, Ankara.
- Salalı, G.(2009). " *Farklı Hedef Kitlelere Yönelik Reklamların İncelenmesi:Cocuklara Ve Kadınlara Yönelik Reklamlar*" Uzmanlık Tezi.Sanayi ve Ticaret Bakanlığı. Ankara.
- Odabaşı, Y,Barış, G.(2015),*Tüketici Davranışları*. İstanbul. MediCat kitapları.
- Özdamar, K.(2004), *Paket Programlarla Statiksel Veri Analizi*. Eskişehir: Kaan Kitapevi
- Parker, J. M.(2013) " Retailer Television Advertising: Consumers' Skepticism Of Informational vs. Emotional Ads" . Louisiana University
- Taşyürek, N. (2010) " *Reklam Ve Reklamın Tüketicilerin Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi: Bir Alan Araştırması*". (2010).S.52. Yüksek Lisans Tezi. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı. Ankara.
- Tek, B." *Pazarlama İlkeleri*", Beta Yayınları, İstanbul, 1999.s.735.
- Yağcı, M., İsmail İLARSLAN,N.(2010) "Reklamların Ve Cinsiyet Kimliği Rolünün Tüketicilerin Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi" [Elektronik Sürüm] , *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11 (1) 2010, 138-155.

Melahat B. AĞIRKAYA-Hakan GÜNGÖRMEZ, Tüketicilerin Reklamlara Yönelik Kuşkuculuğu Üzerine Bir Araştırma: Iğdır Örneği

- Yeşiloğlu, H.(2013). "*Yaşam Tarzının Müşteri Sadakati Ve Tüketicilerin Satın Alma Davranışları Üzerine Etkileri: Organik Gıda Ürünlerini Kullanan Tüketiciler Üzerinde Bir Uygulama*". Yüksek Lisan Tezi. Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Yıldız, Ö. E., Deneçli .C.(2010). " Sosyal Sorumluluk Kampanyalarının İkna Sürecinde Sosyal İçerikli Reklamların Kullanımı: Bir Çözümleme Örneği". [Elektronik sürüm] *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. sayı.s.100.
- Zengin, A.Mücahid. (2010). "*Doğrudan Pazarlama Aracı Olarak Cep Telefonu Kullanımı Ve Tüketici Tutumları*". (Yanınlanmamış Yüksek Lisans tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YAZIM KURALLARI

1. *Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*'ne gönderilecek yazılar Türkçe veya İngilizce olabilir. Yazının uzunluğu 20 sayfayı geçmemelidir. Yazının elektronik kopyası Microsoft Word programında Times New Roman yazı karakteri ile hazırlanmalıdır. Marj ayarları; üst, alt ve soldan 3 cm, sağdan ise 2.5 cm olmalıdır.
2. Başlık, makale hangi dilde ise önce o dilde kelimelerin ilk harfleri büyük diğerleri ise küçük olacak şekilde 12 punto, koyu ve sayfaya ortalı olarak verilmelidir. Ardından makale hangi dilde ise Türkçe özet Times New Roman, 11 punto ve tek satır aralıklı olarak yazılmalıdır. Özeti ardından makalenin diğer dildeki başlığı bir satır boşluk bırakılarak kelimelerin ilk harfleri büyük diğerleri ise küçük olacak şekilde 12 punto, koyu ve sayfaya ortalı olarak verilmelidir. Ardından, makalenin diğer dildeki özet bölümü Times New Roman, 11 punto ve tek satır aralıklı olarak yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetlerin altında, anahtar kelimeler (en çok 5 kelime) yer almalıdır.
3. Yazarın/yazarların adı, bağlı bulunduğu kurum ve bölümü, makalenin Türkçe ve İngilizce dillerindeki adı ile yazarların e-posta adresleri ayrı bir kapak sayfası şeklinde hazırlanmalıdır. Makale ana metninde yazarları tanıyacak herhangi bir bilgi yer almamalıdır.
4. Metin içinde başlıklar Arap rakamıyla numaralandırılmalı (1., 1.1., 1.1.2. gibi) ve derinlik üçten fazla olmamalıdır. Bütün ana ve düzey başlıkları 11 punto ve koyu olarak verilmeli ve sola dayalı olarak yazılmalıdır. Bununla birlikte, makalede eğer düzey başlıkları kullanılacaksa düzey başlığı 1 cm içeriden (paragraf girintisi verilerek) yazılacaktır.
5. Metin 11 punto ve tek satır aralıkla yazılmalıdır. Paragraflar mutlaka 1 cm içeriden başlamalıdır. Paragraflar arasında boşluk kullanılmamalıdır. Başka kaynaklardan yapılan aktarmalar üç satırı geçmiyor ise tırnak içinde italik olarak, üç satırı geçiyor ise ayrı bir paragrafta sağdan ve soldan birer santim içeri çekilerek 10 punto ve italik olarak verilmelidir.
6. Tablo ve şekillere başlık ve sıra numarası verilmeli, başlıklar tabloların üzerinde (Tablo 1. Tablo adı), şekillerin ise altında (Şekil 1. Şekil adı) yer almalıdır. Tablo ve şekiller dikey olarak (tam sayfa olan tablo ve şekiller yatay olarak yerleştirilebilir), denklemler sayfaya sola dayalı olarak verilmeli ve denklemlerin sıra numaraları parantez içinde olup sayfanın sağ tarafına yaslanmalıdır.
7. Kaynaklara göndermeler, metin içi parantez yöntemi ile yapılmalıdır. Parantez içindeki sıra; yazar/yazarların soyadı, kaynağın yılı, sayfa numarası/numaraları şeklinde olmalıdır (örneğin: Soyad, tarih: sayfa sayısı).
8. Metin içinde, yukarıdaki gibi gönderme yapılan bütün kaynaklar, Referanslar listesinde APA biçimine uygun olarak belirtilmeli, gönderme yapılmayan kaynaklar bu listede yer almamalıdır. Kaynaklar alfabetik sırayla ve kaynakça yazım örneklerinde belirtildiği gibi APA biçimde yazılmalıdır. Makale ve kitap adları sadece ilk harfleri büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Kaynakça yazım biçimi için "kaynakça yazım örnekleri"ne bakılmalıdır. Karar verilemeyen durumlarda dergide yayımlanmış makaleler incelenmelidir.
9. Makalelerin basıma girecek son şeklini yayım kurallarına uygun sunmak yazarlara aittir; makaleler uygun sunulana kadar yayımlanmaz.
10. Makalesi kabul edilen yazar(lar), yayın hakları devir formunu imzalayıp editör kuruluna göndermekle mükelleftir.

Kaynakça Yazım Örnekleri:

Basılı dergi makalesi: 1 yazarlı

[Metin içinde atf: (Soyadı, Tarih: İlgili Sayfa)]

Soyadı, İsmi İlk Harfi. (Tarih). Makale Adı. *Dergi Adı*, Cilt(Sayı), Sayfa Aralığı.

Basılı dergi makalesi: 2 yazarlı

[Metin içinde atf: (Birinci Yazar Soyadı ve İkinci Yazar Soyadı, Tarih: İlgili Sayfa)]

Soyadı, İsmi İlk Harfi. ve Soyadı, İsmi İlk Harfi. (Tarih). Makale Adı. *Dergi Adı*, Cilt(Sayı), Sayfa Aralığı.

Basılı dergi makalesi: 3-6 yazarlı

[Metin içinde atf: İlk atf: (Birinci Yazar Soyadı, İkinci Yazar Soyadı, Üçüncü Yazar Soyadı, Dördüncü Yazar Soyadı, Beşinci Yazar Soyadı ve Altıncı Yazar Soyadı, Tarih: İlgili Sayfa); Takip eden atf: (Birinci Yazar Soyadı vd., Tarih: İlgili Sayfa)]

Soyadı, İsmi İlk Harfi., Soyadı, İsmi İlk Harfi., Soyadı, İsmi İlk Harfi., Soyadı, İsmi İlk Harfi., Soyadı, İsmi İlk Harfi. ve Soyadı, İsmi İlk Harfi. (Tarih). Makale Adı. *Dergi Adı*, Cilt(Sayı), Sayfa Aralığı.

Basılı dergi makalesi: 6'dan fazla yazarlı

[Metin içinde atf: (Birinci Yazar Soyadı vd., Tarih: İlgili Sayfa)]

Soyadı, İsmi İlk Harfi., Soyadı, İsmi İlk Harfi., Soyadı, İsmi İlk Harfi., Soyadı, İsmi İlk Harfi., Soyadı, İsmi İlk Harfi., Soyadı, İsmi İlk Harfi., Soyadı, İsmi İlk Harfi....ve Soyadı, İsmi İlk Harfi. (Tarih). Makale Adı. *Dergi Adı*, Cilt(Sayı), Sayfa Aralığı.

Makale: Aynı yazar tarafından aynı yıl içinde yapılmış farklı çalışma

[Metin içinde atf: (Birinci Yazar Soyadı ve İkinci Yazar Soyadı, Tariha: İlgili Sayfa); Aynı Yazarın Diğer Eseri (Birinci Yazar Soyadı ve İkinci Yazar Soyadı, Tarihb: İlgili Sayfa)]

Soyadı, İsmi İlk Harfi. ve Soyadı, İsmi İlk Harfi. (Tariha). Makale Adı. *Dergi Adı*, Cilt(Sayı), Sayfa Aralığı.

Soyadı, İsmi İlk Harfi. ve Soyadı, İsmi İlk Harfi. (Tarihb). Makale Adı. *Dergi Adı*, Cilt(Sayı), Sayfa Aralığı.

Kitap: Tek yazarlı

[Metin içinde atf: (Soyadı, Tarih: İlgili Sayfa)]

Soyadı, İsmi İlk Harfi. (Tarih). *Kitap Adı* (Varsa Baskı Sayısı). Yayımlanan Yer: Yayıncı.

Kitap: İki yazarlı

[Metin içinde atf: (Birinci Yazar Soyadı ve İkinci Yazar Soyadı, Tarih: İlgili Sayfa)]

Soyadı, İsmi İlk Harfi. ve Soyadı, İsmi İlk Harfi. (Tarih). *Kitap Adı* (Varsa Baskı Sayısı). Yayımlanan Yer: Yayıncı.

Kitap: 3-6 yazarlı

[Metin içinde atf: İlk atf: (Birinci Yazar Soyadı, İkinci Yazar Soyadı, Üçüncü Yazar Soyadı, Dördüncü Yazar Soyadı, Beşinci Yazar Soyadı ve Altıncı Yazar Soyadı, Tarih: İlgili Sayfa); Takip eden atf: (Birinci Yazar Soyadı vd., Tarih: İlgili Sayfa)]

Soyadı, İsmi İlk Harfi., Soyadı, İsmi İlk Harfi., Soyadı, İsmi İlk Harfi., Soyadı, İsmi İlk Harfi., Soyadı, İsmi İlk Harfi. ve Soyadı, İsmi İlk Harfi. (Tarih). *Kitap Adı* (Varsa Baskı Sayısı). Yayımlanan Yer: Yayıncı.

Kitap: 6'dan fazla yazarlı

[Metin içinde atıf: (Birinci Yazar Soyadı vd., Tarih: İlgili Sayfa)]

Soyadı, İsmi İlk Harfi., Soyadı, İsmi İlk Harfi., Soyadı, İsmi İlk Harfi., Soyadı, İsmi İlk Harfi., Soyadı, İsmi İlk Harfi., Soyadı, İsmi İlk Harfi., Soyadı, İsmi İlk Harfi....ve Soyadı, İsmi İlk Harfi. (Tarih). *Kitap Adı* (Varsa Baskı Sayısı). Yayınlanan Yer: Yayıncı.

Kitap: Tek Editörlü

[Metin içinde atıf: (Editör Soyadı, Tarih: İlgili Sayfa)]

Editörün Soyadı, İsmi İlk Harfi. (Ed.). (Tarih). *Kitap Adı* (Varsa Baskı Sayısı). Yayınlanan Yer: Yayıncı.

Kitap: 2 veya daha fazla editörlü

[Metin içinde atıf: (Birinci Editörün Soyadı ve İkinci Editörün Soyadı, Tarih: İlgili Sayfa)]

Birinci Editörün Soyadı, İsmi İlk Harfi. ve İkinci Editörün Soyadı, İsmi İlk Harfi. (Eds.). (Tarih). *Kitap Adı* (Varsa Baskı Sayısı). Yayınlanan Yer: Yayıncı.

Kitap: Yazarı kurum olan

[Metin içinde atıf: (Kurum Adı, Tarih: İlgili Sayfa)]

Kurum Adı. (Tarih). *Eserin Adı* (No.). Yayınlanan Yer: Yayıncı.

Kitap: Edit edilen kitapta bölüm (örnek: makale)

[Metin içinde atıf: (Makale Yazarının Soyadı, Tarih: İlgili Sayfa)]

Makale Yazarının Soyadı, İsmi İlk Harfi. (Tarih). Makale Adı. Editörün Adının İlk Harfi. Editörün Soyadı (Ed.), *Kitabın Adı* içinde (Sayfa Aralığı. ss.) (Varsa Baskı Sayısı). Yayınlanan Yer: Yayıncı.

Kitap: Çeviri

[Metin içinde atıf: (Soyadı, Tarih: İlgili Sayfa)]

Soyadı, İsmi İlk Harfi. (Tarih). *Kitap Adı*. (Çev. Çevirmen İsmi İlk Harfi. Çevirmen Soyadı). Yayınlandığı Yer: Yayıncı.

Kitap: Aynı yazar tarafından aynı yıl içinde yapılmış farklı çalışma

[Metin içinde atıf: (Birinci Yazar Soyadı ve İkinci Yazar Soyadı, Tarihi: İlgili Sayfa); Aynı Yazarın Diğer Eseri (Birinci Yazar Soyadı ve İkinci Yazar Soyadı, Tarihb: İlgili Sayfa)]

Soyadı, İsmi İlk Harfi. ve Soyadı, İsmi İlk Harfi. (Tarihi). *Kitap Adı*. Yayınlanan Yer: Yayıncı.
Soyadı, İsmi İlk Harfi. ve Soyadı, İsmi İlk Harfi. (Tarih). *Kitap Adı*. Yayınlanan Yer: Yayıncı.

Yayımlanmamış tez

[Metin içinde atıf: (Soyadı, Tarih: İlgili Sayfa)]

Soyadı, İsmi İlk Harfi. (Tarih). *Tez Adı*. (Yayımlanmamış doktora/yüksek lisans tezi). Üniversite Enstitü ve Anabilim Dalı Adı, Yayınlanan Yer.

Yayımlanmış tez

[Metin içinde atıf: (Soyadı, Tarih: İlgili Sayfa)]

Soyadı, İsmi İlk Harfi. (Tarih). *Kitap Adı* (Yayımlanmış doktora/yüksek lisans tezi). Yayınlanan Yer: Yayıncı.

Basılmış konferans kitabında bildiri

[Metin içinde atıf: (Soyadı, Tarih: İlgili Sayfa)]

Soyadı, İsmi İlk Harfi. (Tarih). Bildiri Adı. *Bildiri Kitabının Adı* içinde (Sayfa Aralığı. ss.). Yayınlanan Yer: Yayıncı.

Resmi raporlar

[Metin içinde atıf: (Kurum Adı [TÜİK], Tarih: İlgili Sayfa)]

Kurum Adı. (Tarih). *Rapor Adı*. Rapor No. Yayınlanan Yer: Yayıncı.

ORDU ÜNİVERSİTESİ
ÜNYE İKTİSADİ VE İDARİ
BİLİMLER FAKÜLTESİ
DERGİSİ

